

คู่มือมนุษย์

ย่อตามแนวคำสอน

ของ

ท่านพุทธทาสภิกขุ

ธรรมบรรณาการในงานพิมพ์พิเศษ

น.ส. สรัสวดี งามอุโฆษ ร.ย.

ณ ฌายณสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961116511

๐๗.๕

วันที่ ๕ / ๓๗ / ๓๘

เลขทะเบียน ๐๘๖๐

๓๗
๓๕๔๗

คู่มือมนุษย์

ย่อตามแนวคำสอน

ของ
สมเด็จพระสังฆราช

ท่านพุทธทาสภิกขุ

พลอากาศเอก พระนเรศวรมหาราช

มอชให้ห้องสมุดรัฐสภา

กรมบรรณการในงานฌาปนกิจศพ

น.ส. สรัสวดี งามอุโฆษ ร.บ.

ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

ที่ ๒๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

คำปรารภ

ในงานฌาปนกิจศพ น.ส. สรสวัสดิ์ งามอุโฆษ บุตรสาวของข้าพเจ้าครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้มาพิจารณาเห็นว่า บุตรสาวของข้าพเจ้าคนนี้ก็เป็นผู้ที่มีกายวาจาสุจริต มีจิตใจสะอาด มีเมตตากรุณาเป็นพื้นของจิตที่อยู่ เมื่อต้องมาสิ้นอายุเสียแต่ในระหว่างศึกษาวิชาทางโลกเพื่อประกอบสัมมาชีพเลี้ยงตน ยังมีได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติตนตามทางของพระพุทธองค์ในฐานะที่ได้มีบุญเกิดมาแล้วได้พบพระพุทธศาสนาเช่นนั้นแล้ว หากข้าพเจ้าจะได้พิมพ์หนังสือธรรมะของพระพุทธองค์ที่จะช่วยชักจูงให้บุคคลได้สนใจในทางที่ถูกต้องของพระพุทธศาสนาเสียแต่้วยต้น ๆ แล้ว กุศลอันเกิดจากการเผยแพร่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ในโอกาสปลงศพบุตรสาวของข้าพเจ้า อาจเป็นกำลังเกื้อหนุนให้บุตรสาวของข้าพเจ้าซึ่งจะต้องไปเกิดนั้นให้ได้พบพระพุทธศาสนาอีกสักหนึ่ง และอาจช่วยให้เขาได้มีโอกาสได้พบหนังสือของพระสงฆ์ที่อาจแสดงธรรมที่ถูกทางตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และได้ปฏิบัติตามทางที่ถูกต้องนั้นเสียแต่้วยต้นช่วย

ข้าพเจ้าได้สนใจทางธรรมะของพระพุทธเจ้าอยู่บ้าง
แล้วก่อนที่จะข้าพเจ้าจะย้ายมาอยู่กรมการสารวัตรทหารบก นับ
ว่าเป็นโชคดีของข้าพเจ้าที่ได้มาพบ พ.อ. กวี รัรักษงาร ซึ่ง
เคยร่วมรับราชการอยู่ที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ โศกกระเทียม
จังหวัดลพบุรีด้วยกันอีกครั้งหนึ่ง ท่านผู้นั้นเป็นผู้ที่สนใจและ
มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนามาก ได้เคยออกรายการเผยแพร่
ธรรมะทางวิทยุหลายครั้ง พ.อ. กวีได้ช่วยให้ความรู้
ความเข้าใจในทางธรรมะให้แก่ข้าพเจ้า และยังได้หาหนังสือ
ธรรมะที่ท่านผู้รู้ต่างๆ พิมพ์ออกเผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ
มาให้อ่านจำนวนมากหลายสิบเล่ม และในระหว่าง
ที่บุตรสาวข้าพเจ้าป่วยนั้น ข้าพเจ้ายังได้พบพระอาจารย์
บุญเลิศ จตุตมโล เจ้าอาวาสวัดวังปลาหมู ซึ่งได้มีเมตตาช่วย
รักษาอยู่ด้วย ได้ช่วยชี้ทางและแนะนำให้ข้าพเจ้าอ่านหนังสือ
ของท่านพุทธทาสภิกขุเรื่องสูตรของเวฬุาล้านนั้นอีกด้วย ใน
บรรดาหนังสือเหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าหนังสือของท่านพุทธ-
ทาสภิกขุนี้ได้ช่วยให้ข้าพเจ้ามีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธ
ศาสนาดีขึ้นเป็นอย่างมาก จนทำให้ข้าพเจ้าได้คิดว่า เป็นบุญ

ตัวที่ได้เกิดมาเป็นบุตรของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา และ
เป็นกุศลที่ได้มาพบมิตรแท้ในทางธรรม ข้าพเจ้าจึงได้ใช้
ความรู้^๕นั้นหาอุบายให้บุตรสาวของข้าพเจ้าขณะล้มป่วยนั้นได้
ท่องบ่นบทสวดมนต์และคาถาบางบทไว้กำกับใจ ซึ่งข้าพเจ้า
เชื่อว่าอำนาจแห่งพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระ-
สังฆคุณ คงจะช่วยลดทุกข์กายทุกข์ใจของบุตรสาวของ
ข้าพเจ้าลงได้บ้าง และจักเป็นพุทธานุสสติกำกับใจของเขาไป
ด้วยในขณะที่กายแตกดับไปจากโลกนี้

เมื่อข้าพเจ้าคิดจะพิมพ์หนังสือธรรมะขึ้นแจกเป็น
ธรรมบรรณาการแก่ญาติมิตรที่กรุณามาในงานปลงศพบุตรสาว
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงได้เลือกหนังสือ คู่มือมนุษย์ ซึ่งองค์
การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาได้ย่อความตามแนวสอนของท่านพุทธ-
ทาสภิกขุ พิมพ์ออกเผยแพร่อยู่นานแล้วนั้นมาพิมพ์ให้แพร่
หลายไปในโอกาส^๕อีกครั้งหนึ่ง เพราะเห็นว่าหนังสือเล่มนี้
เป็นคำสอนที่บอกทางที่ถูกตรงที่ชาวพุทธทุกคนควรสนใจ
และเป็นหนังสือที่อธิบายด้วยภาษาธรรมดามากกว่าภาษาวัด
หนังสือเล่มนี้มีดีอย่างไร ท่านจะทราบได้จากคำนิยมที่สมเด็จพระ
พระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชที่เพิ่งจะล่วงลับไป

ได้ทรงประทานไว้ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือนั้นแล้ว ข้าพเจ้าได้
ติดต่อบอกขออนุญาตไปทาง คุณปู่ จนประเสริฐ ผู้พิมพ์เผยแพร่
ขององค์การ ฯลฯ และขอความร่วมมือในการจัดรูปเล่มให้
สมกับเป็นหนังสือของท่านผู้บรรยาย ซึ่งก็ได้รับความร่วม
มือเป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณไว้ในที่นี้

บุญกุศลใด ๆ อันจักเกิดขึ้นเนื่องจากการเผยแพร่พระ
ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศ
ให้ น.ส. สรัสวดี งามอุโฆษ บุตรสาวของข้าพเจ้าผู้ล่วงลับไป
แล้วนี้แต่ผู้เดียว และขอให้กุศลนี้จงเป็นพลวับจ้ายอุคหนุน
ให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของบุตรสาวข้าพเจ้าได้ไปพบพระ
พุทธศาสนา และได้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระ-
พุทธองค์จนบรรลุผลตามควรในสุคติภพ สมตามกุศล
เจตนาของข้าพเจ้าผู้บิดาคด้วยเทอญ.

พลตรี ประวิตร งามอุโฆษ

กรมการสารวัตรทหารบก

๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๔

กตัญญูกถา

ตลอดเวลาตั้งแต่บุตรสาวข้าพเจ้าได้เริ่มป่วย มีอาการ อาเจียนซึ่งเป็นการแสดงเริ่มต้นของโรคนั้นมาจนกระทั่งถึงแก่กรรม ข้าพเจ้าและภรรยาได้รับความกรุณาจาก คุณหมอบทองจันทร์ และคุณหมอ มนต์สวัสดิ์ หงส์ลดากรรม์ ให้การรักษาและอำนวยความสะดวกทุกอย่างทุกประการ เสมือนเป็นบุตรหลานของคุณหมอทั้งสองเอง ทั้งในขณะบุตรสาวของข้าพเจ้าสิ้นใจไปต่อหน้า และพ่อแม่มายังตั้งสติไม่ได้นั้นก็ยิ่งได้ช่วยจัดการเรื่องการนิคยาศพ การแต่งเนื้อแต่งตัวศพ ตลอดจนการไปแจ้งความยังอำเภอให้จนเรียบร้อยด้วยตัวของท่านเอง นับเป็นอุปการคุณแก่ข้าพเจ้าและภรรยาอย่างหาที่สุคติได้ จึงใคร่ขอแสดงความขอบพระคุณท่านทั้งสองไว้ให้ปรากฏไว้ในโอกาสนี้ด้วย.

พลตรี ประวิตร จามอุโฆษ บิดา

ปรีชา จามอุโฆษ มารดา

ประวัติ

น.ส. สรวัสดี งามอุโฆษ

เกิดวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ตรงกับวัน
ศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย ที่กรมวิทยาศาสตร์ทหาร
บก ตำบลลาดยาว อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร
บิดา พลตรี ประวิตร งามอุโฆษ

มารดา นางปรีชา งามอุโฆษ

ปู่ รongอำมาตย์โท ขุนรักษาพัศดู (อารมณ งามอุโฆษ)

ย่า นางช่วง รักษาพัศดู

ตา หม่อมหลวง พ่วง สังขทัต

ยาย นางเจียม สังขทัต ณ อยุธยา

มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๕ คน คือ

๑. นายแพทย์ ชายธวัช งามอุโฆษ

๒. นางสาว สรวัสดี งามอุโฆษ

๓. ร้อยโท ธีรยศ งามอุโฆษ

๔. ร้อยโท ทศพร งามอุโฆษ

๕. นาย ศรวัชร งามอุโฆษ

น.ส. สรวดี งามอโฆษ

ข้าตะ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๘๕

มตะ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๔

เมื่อเยาว์วัยได้เข้าเรียนเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียน
สองเหล่าสร้าง ศูนย์การทหารปืนใหญ่ โศกกระเทียม จังหวัด
ลพบุรี แล้วได้ย้ายมาเข้าที่โรงเรียนสื่อสารสงครามที่ ต่อมา
ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ จึงได้เข้าเรียนชั้นประถมปีที่ ๑ ที่โรงเรียน
ราชินีบนจนจบชั้นเตรียมอักษรศาสตร์ปีที่ ๒ และได้สอบเข้า
ศึกษาในคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ.
๒๕๐๔ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิต แผนก
วิชาการปกครอง สาขาการบริหารการคลัง ประจำปีการ
ศึกษา ๒๕๐๗ และได้รับพระราชทานปริญญาบัตร เมื่อเดือน
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

ได้เข้าทำงานที่องค์การทำเรือแห่งประเทศไทย เมื่อ
เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ขณะที่ทำงานอยู่นั้นได้ศึกษาทำ
ทำปริญญาโทต่อด้วย และสอบได้ทุกวิชาเรื่อยมาจนเหลืออีก
วิชาเดียวก็ล้มป่วยลง โดยมีอาการอาเจียนไม่หยุด จึงต้อง
เข้าไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นครั้งแรกเมื่อ
วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑ อยู่ ๒๔ วัน ก็กลับบ้านไป
ทำงานได้ ต่อมามีอาการผิดปกติที่ตาซ้าย จึงได้เข้ารับการ
ตรวจรักษาอีกเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ปีเดียว

กัน เพราะแพทย์ตรวจพบว่ามีกระดูกต้นคองอกเกินอยู่คู่หนึ่ง แต่เมื่อตรวจโดยละเอียดแล้วก็ไม่ปรากฏว่าเป็นอาการของ กระดูกงอก จึงอยู่โรงพยาบาลเพียง ๑๔ วันแล้วกลับไปทำ งานต่อไปอีกระยะหนึ่ง พอถึงวันที่ ๑๘ เมษายน เกิดมี อาการผิดปกติรู้สึกขาหนักและตามองเห็นเป็นสองภาพ จึงได้ เข้ารับการตรวจที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์อีกครั้งที่ ๓ ครั้งนี้แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นเนื้องอกที่มันสมองส่วน กลาง จึงต้องรักษาตัวอยู่จนถึงวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๑ จึงกลับมารักษาตัวอยู่กับบ้าน เมื่อเห็นว่าจะต้องพักรักษาตัว อยู่อีกนาน จึงได้ขอลาออกจากงานในเดือนกรกฎาคม ถัดมา ๕ เดือน และอยู่กับบ้านเป็นปกติเรื่อยมา โดย ๓ เดือนจึงไป ให้แพทย์ตรวจครั้งหนึ่ง ถึงวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ แพทย์ให้เข้า อยู่ในโร งพยาบาล เพื่อ รับ การ ตรวจ ร่าง กาย เพราะสงสัยว่าจะเป็นโรคคอกพอก จึงเป็นการเข้าโรงพยาบาล ครั้งที่ ๔ และกลับบ้านเมื่อวันที่ ๗ เมษายน ปีเดียวกัน ครั้น เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้เข้ารับการรักษา ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์อีกครั้งที่ ๕ เป็นเวลา ๑ เดือน

จึงได้กลับมาอยู่บ้านเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ และ
อยู่เป็นปกติเรื่อยมา

ครั้นถึงต้นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔ เริ่มมีอาการ
บัสสาวะบ่อย และในตอนเย็นวันที่ ๑๓ เริ่มมีอาการหายใจ
แรง แต่ก็ยังรับประทานอาหารและพูดคุยได้เป็นปกติ
ตอนเย็นวันที่ ๑๖ มีอาการไข้สูงเล็กน้อย เป็นครั้งแรกในระยะ
๓ ปีเศษที่ป่วยมา มีอาการพูดไม่ใคร่ชัด รับประทานอาหาร
ได้น้อยมาก มีอาการหายใจแรงขึ้น และร่างกายอ่อนกำลัง
ลง เช้าวันรุ่งขึ้นอาการทรุดลงอย่างรวดเร็วมหายใจ
อ่อนลงๆ หดลมไปอย่างสงบ เวลา ๙ นาฬิกา ๔ นาที
วันเสาร์ที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔ สิริรวมอายุได้ ๒๘ ปี
๑๐ เดือน ๒๗ วัน

คิดถึงสร้อยดี

เมื่อ ๑๓ มกราคม ๒๕๐๙ พวกเราชาวกรทำเรือแห่งประเทศไทย มีโอกาสได้ต้อนรับน้องใหม่ ชั้นประจำแผนกเพื่อบรรจุเข้าทำงานในแผนกภาษี กองคลัง ฝ่ายการเงินและน้องใหม่ผู้นั้นก็คือ คุณ สร้อยดี งามอุโฆษ สาวน้อยผู้น่ารัก น่าสงสารของพวกเรานี้เอง

ตลอดระยะเวลาที่ได้ร่วมงานกันมา นับว่าเป็นเวลายาวนานพอที่พวกเราได้รู้จักสนิทสนม รู้เข้าใจ นิสัยใจคอกัน ได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการทำงานของเธอ แม้ว่าในแผนกภาษีเพิ่งจะเริ่มตั้งเป็นแผนกใหม่ ๆ มีผู้บรรจุเข้าทำงานเพียงสองสามคน แต่งานในหน้าที่และความรับผิดชอบมากมายเหลือที่จะกล่าวในที่นี้ ฐานะที่คุณ สร้อยดี เป็นผู้อาวุโสทั้งทางคุณวุฒิและตำแหน่งกว่าเพื่อนๆ ในแผนกเดียวกัน ด้วยความสามารถของเธอได้แสดงผลงานให้ปรากฏ จนได้รับการเลื่อนชั้นเงินเดือนเป็น ๒ ชั้น กรณีพิเศษเป็นบำเหน็จตอบแทน

ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น แม้
คติพจน์นี้พวกเราจะได้ยินได้ฟังกันมานานแสนนาน คุณ
สร้อยศรี ก็ยังยึดมั่นถือมั่นเป็นแนวทางปฏิบัติอยู่เสมอมา เธอจะ
ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ ด้วยความวิริยะ
อุตสาหะ เป็นกำลังใจให้เธอไม่ทอดทิ้งการศึกษา เธอได้ใช้
ความพยายามเต็มความสามารถที่จะทำปริญญาโท ในคณะ
รัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย หากแม้ว่า พรหม-
ลิขิตไม่รับตัวนพรากเธอไปเสียก่อน ความหวังของเธอคงต้อง
เป็นผลสำเร็จอย่างแน่นอนไม่มีปัญหา

ในทางส่วนตัว คุณสร้อยศรีเป็นคนไม่ค่อยช่างพูด ไม่
ชอบการประจบ แต่ชอบพูดอย่างตรงไปตรงมา ถึงเช่นนั้น
เธอก็เข้ากับทุกคนได้เป็นอย่างดี ปกติแล้วเธอรักเพื่อนฝูง
ชอบช่วยเหลือเมื่อถูกขอร้อง ด้วยความเป็นผู้มีอัธยาศัยดี
ประกอบกับความสุขุมเยือกเย็นของเธอ ทำให้เพื่อนฝูงทุกคน
มีแต่ความรักและเกรงใจ เธออยู่ในตระกูลสูงแต่อ่อนน้อมไม่
ถือตัว รู้จักเคารพในสิ่งที่ควรเคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่เหนือตน
ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างชาติ ทั้งสุภาวดี รูปี ชีรติ มัจฉานัน

นามโคตุดำ น ชีรติ รูปกายของสัตว์ทั้งหลายย่อยยับทรุดโทรม
แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณและวงศ์สกุลปรากฏ

จนบรรลุนถึง ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๑ ชาวที่พวกเรา
ได้รับอันแสนเสียดายและสะเทือนใจก็มาถึง เมื่อใบลาออก
ของคุณสร้อยศรีสวัสดิ์ได้รับการอนุมัติ จากผู้อำนวยการการทำเรือ
แห่งประเทศไทย ให้เธอลาออกตามวัตถุประสงค์เพื่อพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทุกคนนึกไม่ถึงคิดอะไร
ไม่ออกทราบแต่ว่าพวกเรากำลังจะขาดคนที่มีฝีมือ มีความรู้ดี
มาร่วมงานในแผนก แต่ความหวังยังคงเหลืออยู่บ้างเมื่อ
ทราบข่าวจากคุณแม่ของเธอว่าจะพาคุณ สร้อยศรีสวัสดิ์ไปต่างประเทศสักพักหนึ่ง จนเธอหายเป็นปกติแล้วจะกลับมาทำงานใน
การทำเรืออีก เราจึงได้แต่รอคอย

จนในที่สุด ความหวังจากการรอคอย พรหมลิขิต
บันดาลให้มนุษย์ทุกคนเป็นไปตามชตากรรม พวกเราต้อง
สูญเสียเธอ และเธอต้องลาจากเราทุกคนไปแล้ว สู่สรวง-
สวรรค์ ในโอกาสนี้ พวกเราชาวการทำเรือผู้ร่วมงานกับเธอ

ตลอดระยะเวลา ๒ ปี ๗ เดือน ขอพร่วมใจกันกล่าวคำสวด
ไว้อาลัย แก่คุณสวัสดิ์ ผู้ล่วงลับ ขอให้วิญญาณอันบริสุทธิ์
ของเธอจงไปสู่ปภทิสุข ขอกุศลผลบุญและกรรมดีที่คุณสวัสดิ์
ได้สร้างสมไว้ เป็นปัจจัยลดบันฑาลให้ดวงวิญญาณประสบ
สันติสุขในสัมปรายภพเถิด.

จำรัส เขมะคงคานนท์

หัวหน้ากองคลัง การท่าเรือแห่งประเทศไทย

ลูกจม

ลูกนั้นเมื่อเลิกอ่านทั่ววันสมบูรณ์ ผิวผ่องแก้มแดง สดใส ใครเห็นใครรัก ครั้นโตขึ้นเรียนหนังสือชั้นสูงชั้น ๆ ก็ ผอมลง ๆ เมื่อรับปริญญาจึงตัวนิดเดียว พ่อแม่จึงมีแต่เสื่อ ครอบปริญญาตัวนิดเท่านั้นไว้แทนลูก

ลูกเป็นคนเลี้ยงง่าย เป็นคนตรง ใจคอเข้มแข็งหนักแน่น ทำทางทะมัดทะแมง เพื่อนฝูงแม่แต่ที่เป็นผู้ชายก็เกรงใจไม่กล้าล้อเลียน พี่ ๆ น้อง ๆ ก็รักและเกรงใจมาก แม้จะเรียนหนังสือไม่เก่งแต่ก็ปากบันจนทันเทียมเพื่อนฝูง ขยันแต่ อ่านหนังสือตามที่ชอบ สำหรับตำราจะดูจริงจังเอาเมื่อใกล้จะสอบ วรรณคดีและนวนิยายที่หนัก ๆ เป็นของโปรดมาก เมื่อมีรายได้ของตัวเองก็ใช้แต่ซื้อหนังสือซื้อมาเป็น hobbies หนึ่งอ่านนอนอ่านจนตีกิน เมื่อล้มป่วยแล้ว อ่านเองไม่ได้ ก็ต้องให้แม่อ่าน พอสายทาค่อยยังชั่วก็พยายามอ่านเอง จนต้องขอร้องกันโดยแม่ช่วยอ่านแทน จึงมีหนังสือสะสมไว้มากมายหลายร้อยเล่มทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พี่น้องคนอื่น ๆ จึงไม่ต้องซื้อหนังสือกันอีกนาน เงินทองเหลือจากซื้อหนังสือ ก็แจกน้องบ้าง แจกญาติที่ยากจนและมิตรที่เคราะห์

ร้ายบ้าง ไม่ได้ใช้จ่ายเที่ยวเตร่ฟุ้งเฟ้อ เที่ยวแต่ตามตลาดหนังสือ มีเพื่อนผู้หญิงที่รักกันจริงๆ ไม่ก็คน และไม่เคยมีความสัมพันธ์กับเพื่อนผู้ชายได้เลย

ปู่บับก็ล้มป่วยลง กว่าจะรู้ว่าเป็นอะไรแน่ก็ต้องเข้าไปอยู่โรงพยาบาล ตรวจกันใหญ่ถึง ๓ ครั้ง จนบ่นว่าเวลาเข้าไปยังเดินได้ แต่พอจะออกกลับเดินไม่ได้ ต้องหัดเดินกันใหม่ทุกครั้งไป ป่วยครั้งแรกๆ ก็ยังหวังว่าจะหาย พอค่อยยังชั่วก็ไปทำงาน จนพ่อแม่สงสารต้องขอร้องให้ลาออก กลัวว่ากินเงินเดือนเขาแล้วทำงานให้เขาไม่ได้เต็มที่ใครๆ เขาจะว่าเอาได้ จึงได้ตัดใจยอมลาออก ระหว่างเจ็บป่วยได้แสดงความอดทนเป็นอย่างดี ไม่เคยคร่ำครวญตีโพยตีพาย เมื่ออาการดีขึ้นก็พยายามช่วยตัวเอง อาหารการกินก็ทานง่าย ๆ นั่งฟังนอนฟังวิทยุและทีวี ทำจิตใจให้สงบได้อย่างดียิ่ง กลายเป็นนักข่าวประจำบ้าน บอกเรื่องอะไรต่ออะไรที่เขาออกอากาศให้พ่อแม่รู้ได้หมด

ระหว่างที่ป่วยอยู่นั้น ข้าวของเงินทองที่เป็นของส่วนตัวได้สั่งให้แบ่งให้น้องคนโน้นคนนั้นจนหมด ก่อนถึงแก่กรรมไม่นานก็บอกกับคุณย่าที่มาช่วยพยาบาลอยู่และคอยปลอบใจให้ศีลให้พรให้อายุยืนอยู่นาน ๆ เป็นเพื่อนพ่อเพื่อนแม่ ว่า “มันอยู่ไม่ได้ซิคุณย่า” ซึ่งแสดงว่าได้รู้ตัวของตัวดี

แล้ว ฉะนั้นเมื่อเวลาจะถึงแก่กรรม จึงมิได้แสดงความวิตก
กังวลทุนทุรายอย่างใด มีอาการอ่อนกำลังลงและหมดลมไป
โดยสงบ

ลูกได้เกิดมาในชาตินี้แล้ว ได้อุทิศสัจพากเพียรศึกษา
เล่าเรียน ประกอบการงานและอาชีพโดยชอบ ไม่ติดใน
ทรัพย์สมบัติ มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อแผ่ญาติมิตร
มิได้ประพฤตินิสิตทางกายและวาจา มีกายบริสุทธิ์ มีจิตใจ
สะอาด คึดแต่ในทางบุญทางกุศล เมื่อต้องมาจากโลกนี้ไปแต่
วัยสาว พ่อก็ได้แต่คิดปลอบใจตัวว่าเป็นเพราะกรรมเก่าของ
ลูกในชาติก่อนมาตัดรอน เมื่อชาตินี้ลูกมิได้ทำบาปกรรมชิ้น
มาใหม่เลย พ่อก็เชื่อว่าลูกได้เกิดมาใช้กรรมเก่าสิ้นแล้ว สุขคติ
จึงเป็นที่หวังได้แน่สำหรับลูกของพ่อ ภพหน้าของลูกจึงมีแต่
ความเกษมสำราญแต่ฝ่ายเดียว ขอบุญกุศลทั้งหลายที่พ่อได้
บำเพ็ญมาและอุทิศให้ลูกแต่ผู้เดียววันแล้ว จึงเป็นกำลังเพิ่ม
พูนให้กับดวงจิตของลูกเพื่อบรรลุดแดนแห่งความเกษมสวัสดิ์
โดยเร็วด้วยเถิด.

พ่อ

ลูกจำ ลูกอยู่ที่ไหน ?

ลูกเกิดแปลกกว่าคนอื่น คือเกิดในรถมอร์ริสเก๋ง ระหว่างเดินทางไปคลอดที่โรงพยาบาล บรรดาผู้ที่อยู่ในกรมวิทยาศาสตร์ทหารบก จึงเรียกกันเล่นว่า “แม่มอร์ริส” พอลูกอายุได้ประมาณ ๕ เดือน เกิดน้ำท่วมใหญ่พ่อก็ยังไม่ราชการอยู่ที่เชียงใหม่ เราอยู่กันตามลำพังแม่ลูก ๆ คุณย่ามาเยี่ยมและพากลับมาอยู่ที่วังท่าพระ เมื่อญาติพี่น้องเห็นลูกก็พูดกันว่าน่ารักน่าเอ็นดูเลยเรียกกันว่า จุ่มจุ่ม แต่พ่อโตขึ้นเพื่อนฝูงของลูกก็เรียก “จุ่ม” เฉย ๆ

คามปกติลูกเป็นเด็กที่แข็งแรง ไม่ค่อยเจ็บไข้ได้ป่วย เวลาพี่และน้อง ๆ เจ็บกันเป็นแถว ลูกก็ไม่เจ็บ แม่จำได้ว่าลูกเคยเจ็บมากครั้งแรกเมื่อกลางปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ลูกเจ็บอยู่ประมาณเดือนเดียว ลูกเพิ่งมาเจ็บครั้งนี้เป็นครั้งที่สอง เจ็บครั้งนี้นานถึง ๓ ปีเศษ แล้วลูกก็จากพ่อแม่พี่น้องไปอย่างไม่มีวันกลับ

นิสัยของลูกนั้นเป็นคนเฉย ๆ ไม่ช่างพูด ช่วยตัวเอง เป็นมาตั้งแต่เล็ก ๆ ไม่ให้เป็นภาระแก่คนอื่น ชอบความ

สะดวก ไม่มีความยุ่งยากในเรื่องการแต่งตัว ลูกไม่สนใจในเรื่องสร้อยถนิมพิมพาภรณ์ ลูกชอบพระเหมือนเด็กผู้ชาย ลูกใส่พระห้อยคอมาตั้งแต่เล็ก ๆ จนถึงวาระสุดท้ายของลูก

สิ่งที่ลูกรักและหวงมากที่สุดคือ “หนังสือ” ลูกสะสมไว้เป็นจำนวนมาก มีวรรณคดี สารคดี นวนิยาย ทั้งภาษาไทยภาษาอังกฤษ ลูกทำบัญชีและแยกประเภทหนังสือไว้เรียบร้อย ถ้าเป็นนวนิยายทั้งภาษาไทยและอังกฤษ ลูกก็จดชื่อผู้ประพันธ์ด้วย ลูกบอกว่าชื่อเรื่องซ้ำกัน แต่ผู้ประพันธ์คนละคน เพื่อน ๆ ของลูกบอกว่า “สำหรับสวัสดิ์ เงินเรื่องเล็กหนังสือเรื่องใหญ่” ถ้าใครขอยืมหนังสือแล้วไม่คืน หรือทำหนังสือขาดชอบพับหน้าหนังสือ ถึงลูกจะไม่พอใจถ้ามายืมใหม่ลูกก็ให้ เพราะลูกชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรเพื่อนฝูงอยู่แล้ว แต่ลูกวานแม่ตัดกระดาษสำหรับคั่นหน้าใส่ในหนังสือให้ไปด้วย และให้แม่ช่วยบอกผู้ยืมว่าลูกไม่ชอบให้พับหนังสือทำให้เป็นรอย ลูกเป็นคนที่รักหนังสือจริง ๆ แม้แต่หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ซึ่งรับกันหลายฉบับลูกก็ไม่ทิ้ง ลูกจัดไว้เป็นระเบียบเรียงตามสัปดาห์ เดือน ปี ซึ่งหยิบกัง่ายหายก็รู้ เมื่อลูกป่วยมานานหนังสือก็มากเหลือเกิน พ่อได้ขอให้ลูกแจกหนังสือรายสัปดาห์ไปเสีย จะได้เป็นประโยชน์ต่อ

ผู้นับว่า ลูกก็ยอม ผู้ที่ได้รับแจกบอกว่าร้านหนังสืออายุเลย
ถึงเวลาล่วงไปหลายปีหนังสือก็ยังไม่ใหม่ และไม่มีรอยยับ ฉีกขาด
เลย

เพราะลูกชอบอ่านหนังสือมาก เมื่อลูกยังไม่มีรายได้
เป็นส่วนตัว ลูกจึงอดออมค่าขนมไปซื้อหนังสือ ถ้าแพงเกิน
กว่าที่ลูกจะซื้อได้ พี่ชายก็ช่วยซื้อให้บ้างและลูกก็คอยเวลาที่
ร้านลดราคา และขอให้พ่อแม่ช่วยซื้อให้ เมื่อลูกทำงานมีเงิน
เดือนแล้ว ลูกแจกเงินน้องเป็นร้อย ๆ ทุกเดือน ลูกใจดีและ
เอื้อเฟื้อต่อน้องทุกคน ส่วนที่เหลือก็เอาไปซื้อหนังสือ เพราะ
ฉะนั้นเรื่องหนังสือถ้าน้องจะเอาไปอ่าน ที่อื่นน้องต้องขออนุ
ญาติและต้องเอาเก็บไว้ตามที่เดิม

ลูกตั้งใจทำปริญญาโทต่อและทำงานไปด้วยพร้อมกัน
แม่ได้แนะนำว่าถ้าลูกจะเรียนต่อก็ควรมุ่งหน้าเรียนอย่างเดียว
ไม่ควรทำงานและเรียน พร้อมกันไป จะเป็นการเห็นตเห็นน้อย
เกินกำลัง พี่ชายได้เขียนจดหมายมาชวนให้ไปทำปริญญาโท
ต่อที่อเมริกาลูกก็ไม่ยอมไป ลูกบอกว่า “เมืองไทยก็มีทำไม
จะต้องไปทำเมืองนอก” แม่มาเข้าใจในภายหลังว่าลูกเกรงใจ
พี่ชาย ลูกจึงต้องทำงานและเรียนพร้อมกันไปด้วย เพื่อลูก

จะได้มีเงินซื้อหนังสือ และแจกใคร ๆ ได้สะดวกใจโดยมิต้อง
มารบกวนพ่อแม่

เมื่อเคราะห์กรรม บันดาลให้ลูกต้อง มาล้มป่วย ลงใน
ขณะที่ลูกกำลังก้าวหน้าทั้งในด้านการศึกษาและการทำงาน ทำ
ให้พ่อแม่พี่น้องสงสารลูกเหลือเกิน ที่มากลายเป็นคนเจ็บป่วย
แต่ลูกก็ไม่เคยปรึกษาบ่น ลูกเป็นคนไข้ที่ปฏิบัติตามคำสั่ง
หมอทุกประการ บางครั้งแม่และญาติที่ไปช่วยพยาบาลวิตก
แทน ลูกยอมให้หมอผ่าที่ คอ แขน และที่โคนขาเพื่อฉีดยา
ถึง ๓ ครั้ง และเจาะสันหลังออกอากาศ ลูกใจแข็งออกทน
เหมือนผู้ชายคนหนึ่ง แม่ยังทนดูไม่ได้ ลูกสั่งแม่ให้บอกกับ
พ่อว่า ถ้าหมอจะทำอะไรลูกยอมทุกอย่างลูกไม่กลัว ขอให้
พ่ออนุญาต เมื่อเข้าไปป่วยครั้งที่ ๓ ลูกนับไว้ว่าลูกถูกฉีดยา
เป็นจำนวน ๑๐๐ กว่าเข็ม ลูกเล่าให้เพื่อนฝูงที่มาเยี่ยมฟัง
ด้วยอารมณ์ขัน การเข้ารักษาตัวครั้งนี้แม่จึงได้รับทราบว่
ลูกเป็นโรคเนื้องอกในสมอง ไม่มีทางช่วยด้วยการผ่าตัดเพราะ
เป็นที่ส่วนกลาง จะช่วยรักษาได้ด้วยยาฉายแสงอย่างเดียว
พวกเราต้องพากันปิดไม่ให้ลูกรู้ ลูกคงเข้าใจแต่เพียงว่าสาวยตา
ลูกไม่ค่อยดี จึงมองอะไรเห็นเป็นสองภาพ

ลูกกลับจากโรงพยาบาลคราวนี้ ลูกเดินไม่ได้ต้องมา
หัดเดินใหม่ เมื่อลูกเดินเก่งแล้วก็ยังสังเกตได้ว่าขาข้างซ้าย
ไม่ค่อยแข็งแรงและมีข้อนิ้วสั้น น้อย ๆ ถ้านั่งอยู่ก็ดูเหมือนคน
ธรรมดาที่ไม่ได้ป่วยเพราะพูดคุยได้อย่างปกติ หมอกะว่าชีวิต
ของลูกคงอยู่ได้ไม่เกิน ๒ ปี ถ้าเอาใจใส่และปรนนิบัติดีก็
อาจอยู่ได้นานกว่านั้น ลูกก็อยู่มาเรื่อย ๆ โดยมีได้เจ็บป่วย
อีก ๓ เดือนจึงไปตรวจที่โรงพยาบาลครั้งหนึ่ง เมื่อเข้าโรง-
พยาบาลตรวจร่างกายครั้งที่ ๔ นั้น เป็นเพราะหมอสงสัย
ว่าจะมีโรคคอกอพอกแทรก แต่อาการอย่างอื่นไม่มีและสุขภาพ
ก็ดีมาก

ลูกต้องเข้าโรงพยาบาลเป็นครั้งที่ ๕ อยู่ประมาณอีก
๑ เดือน เมื่อกลับมารักษาตัวที่บ้าน ลูกก็อาการดีขึ้นเป็น
ลำดับ คั้นเดือน มีนาคม ลูกก็ตามแม่ออกไปจ่ายของได้ แต่
ลูกคอยอยู่ในรถ ตั้งแต่ป่วยลูกทานข้าวคนเดียวที่โต๊ะเล็กไม่
ยอมทานรวมกับใคร วันหนึ่งคุณป้ามาเยี่ยมและกำลังทานข้าว
ในคอนเย็น ลูกยกจานอาหารข้างละมือมาทานรวมที่โต๊ะใน
ห้องทานข้าวได้ พวกเราทั้งแปดใจและดีใจมาก น้อง ๒ คน
ร้องไชโย ดีใจกันใหญ่ที่ลูกทำอะไรได้เหมือนคนปกติ แม้คิด

เข้าข้างตัวเองว่า ยมบาลคงแพ้แม่จะชนะ ลูกอาจจะมีอายุยืนนานเกินกว่าที่หมอกะไว้มาก

ในเดือนนี้ทางบ้านได้รับข่าวดี พี่ชายสอบ Board ทางศัลยกรรมกระดูกได้ลูกขึ้นแท่นยืนตีมากกว่าคนอื่น พี่จะกลับบ้านลูกจะได้เห็นหลาน ความดีใจของลูกนั้นมีความวิตกกังวลอยู่ด้วย ลูกพูดกับแม่ว่า “พี่เขาทิ้งระยะเสียห่างไกลถึงวิ่งก็ตามไม่ทัน น้องก็ก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ ลูกต้องหยุดอยู่กับที่ พ่อคงไม่ว่าที่จิมไม่ได้ปริญญาโท” แม่ได้แต่ปลอบว่า “ไม่มีใครนึกถึงแล้ว บางเวลาลูกก็คิดไปเองว่าพ่อว่า “เลี้ยงไม่รู้จักโต” พ่อต้องบอกว่าไม่เคยพูดเลยลูกคงคิดมาก ลูกพูดอยู่เสมอว่า “ปริญญาโทอยู่แค่เอื้อมลูกไม่มีวาสนา” กลับจากโรงพยาบาลคราวนี้ ลูกคงรู้ว่าลูกเป็นอะไร แต่เมื่อทุกคนพร้อมใจกันปิด ลูกก็แกล้งทำเป็นไม่รู้ ลูกเคยบ่นว่า “ชีวิตของลูกนั้นสดใสเพียง ๒๕ ปี ลูกเป็นคนมีกรรมต้องเข้าโรงพยาบาลถึง ๕ ครั้ง คงจะไม่หายเสียแล้ว”

เมื่อลูกมีอาการผิดปกติ ก็บ่นสวาทบ่อย ๆ และหายใจแรง หมอว่าอาการทางประสาทบังคับ แต่ก็คิดกันว่า

ลูกคงไม่เป็นอะไรมาก เย็นวันศุกร์พ่อยังไม่กลับจากทำงาน ลูกถามหาพ่ออยู่ตลอดเวลา แม่ก็ไม่ได้สังหรณ์ใจ ลูกหลับไปแล้วก็พิมพ์อะไรอยู่ แม่อยากรู้ว่าลูกจะส่งเสียอะไรบ้าง แม่ก็พยายามจะฟังให้รู้ก็ไม่รู้ เสียงของลูกอยู่ในคอเสียหมดแล้ว ลูกเรียก “แม่” เป็นคำสุดท้ายเมื่อนาฬิกาตี ๔ นับแต่นั้นแม่มาก็ไม่ได้ยินเสียงของลูกอีกเลย

ลูกจำ แม่กับลูกแทบไม่เคยห่างกันเลยตั้งแต่เกิด ยิ่งยามลูกป่วยแม่กับลูกก็ยิ่งใกล้ชิดติดกันทั้งเวลากินเวลานอน แม่ชื่นใจที่ได้ทำอะไร ๆ ให้ลูก แม่อาบน้ำเช็ดตัวโรยแป้งให้เหมือนลูกเล็ก ๆ ถึงแม่เหนื่อยแม่อังสฤษใจที่ลูกยังอยู่ พ่อพี่น้องเขาห่างแม่ไปก็เป็นเรื่องธรรมดาเขามีวันกลับ แต่ลูกจิมของแม่ไปลับเสียแล้ว แม่ได้แต่เฝ้ามองตามที ๆ ลูกเคยอยู่ เฝ้าของที่ลูกเคยใช้ ดูแต่หนังสือที่ลูกเคยรัก ลูกสาวของแม่มีเพียงคนเดียว เมื่อลูกมาจากไปแม่อังเหมือนสูญสิ้นอะไรไปทุกสิ่ง ลูกอยู่แม่ลำบากอย่างมีความสุข เมื่อลูกจากแม่สบายอย่างเป็นทุกข์ ลูกจำ ดวงวิญญาณของลูกไปอยู่ที่ไหน ขอให้รับรู้ว่แม่ยังรัก ยังคิดถึงอยู่ทุกเวลานาที ถ้าชาติหน้า

มีจริงก็ขอให้เราได้มาเกิดเป็นแม่ ลูกกันอีก และขอให้เราได้อยู่
ด้วยกันแก่ตายจากกัน ไม่ใช่ต้องมาจากกันเร็วอย่างชาตินี้

ความมีใจเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่
อันเป็นคุณงามความดี ความบริสุทธิ์ของลูก รวมทั้งกุศล
กรรมทั้งหลายที่ลูกได้บำเพ็ญมาเองในชาตินี้และที่ พ่อ แม่
พี่น้อง ญาติมิตร ทำอุทิศให้ จงชลบันดาลให้ดวงวิญญาณ
ของลูกแม่ ไปสู่สุคติ ในสัมปรายภพด้วยเถิด.

แม่

จิม น้องทรก

ในฐานะที่เป็นแพทย์ยิ่งทำให้เสียใจมาก ที่ได้ใช้ความรู้ความสามารถช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์คนอื่น ๆ ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บได้ แต่ไม่สามารถที่จะให้ความช่วยเหลือน้องสาวคนเดียวของพี่ได้แม้แต่เล็กน้อย พี่เชื่อมั่นว่าในอนาคตอันใกล้นี้ด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์จะไม่ต้องมีใครจะต้องโศกเศร้าเสียใจเหมือนอย่างพี่อีก

“ จ ”

๑๔๖๘ แคปทรกยง

ชีวิตของทุกคนนั้นย่อมมีสักวันหนึ่งที่ต้องจากกัน แต่
ก็ไม่ควรจะจากกันรวดเร็วอย่างนี้ น้องทุกคนมีความเศร้าใจ
และเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการสูญเสียพี่สาวคนเดียวของเรา
ในการจากกันที่ไม่มีวันกลับมาพบกันอีก เป็นความเสียใจที่
น้องทุกคน ไม่สามารถ แสดงออก ด้วยคำพูด หรือ อะไรทั้งสิ้น
สิ่งเหล่านี้ถูกเก็บไว้ในจิตใจของน้องทุกคน ความเป็นพี่น้องที่
รักใคร่กลมเกลียวอยู่ใน ครอบครัว ที่มีความสุขที่สุด ทำให้
พวกเราไม่เคยนึกว่าจะมีเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้น พวกเราเข้าใจ
ซึ่งถึงชีวิตที่อยู่ในโลกนี้แล้ว ถ้าชีวิตในโลกหน้ามีจริงขอให้
พี่สาว ที่รักยิ่งของ น้องทุกคน เกิดมาเป็นพี่น้องกันอีก

จาก

น้องที่เคารพรักพี่เสมอ

“โจ”

พี่สาวคนเดียวของเรา

ทุกครั้งทีนึกถึงบ้านของเรา ออกที่จะคิดถึงช่วงเวลา
ที่พวกเรา คือ สมาชิกทุก ๆ คนมาอยู่พร้อมหน้ากันมิได้
ช่วงเวลาเหล่านั้นช่างสร้างสรรค์ ความสุข ความสนุก
ความอบอุ่นทั้งกายและใจซึ่งเป็นการแสดงออกว่า นี่คือนบ้าน
ที่เป็นบ้าน บ้านที่มี พ่อ แม่ และลูก ๆ อีก ๕ คน

มาบัดนี้ พวกเราไม่มีโอกาสที่จะได้พบเห็นความ
สมบูรณ์ในตัวของมันเองในแบบเดิม ๆ อีกแล้ว เพราะ
สมาชิกคนหนึ่ง ของบ้านเราได้จากพวกเราไปแล้ว..... อย่าง
ไม่มีวันกลับ พี่จิม..... พี่สาวคนเดียวของน้องชายอีก ๓ คน
พี่สาวที่พวกเราทั้งรักและเคารพ พี่จิมเป็นแบบฉบับของพี่ที่
จะควบคุมน้อง ๆ แทนคุณพ่อ คุณแม่ ได้ เพราะสามารถ
เป็นทั้งผู้ส่งเสริมและผู้ห้ามปราม พูดย่อย ๆ ก็คือ ที่ปรึกษา
ที่ดีของน้อง ๆ เนื่องจากเป็นผู้ที่รักการอ่านหนังสือเป็นชีวิต
จิตใจ บ้านของเราจึงพร้อมไปด้วยหนังสือทุกชนิด ทุก
ประเภท ทั้งไทยและเทศ หนังสือย่อมจะแทรกประสพการณ์

จากชีวิตจริงไว้ไม่มากนักน้อย จึงอาจกล่าวได้ว่าพีจิมได้ประ-
สพการณ์ในตำนานชีวิตมากที่สุดทีเดียว ดังนั้นเมื่อพีจิมต้องล้มเจ็บ
ลงและถูกโรคร้ายคุกคาม จนไม่อาจใช้ดวงตาให้เป็น ประโยชน์
ก็เหมือนปกติจึงเป็นสภาพที่ก่อความทุกข์ใจตัวเองมาก ถึง
กระนั้นก็ตามก็ยังมีความสนใจ ต่อข่าวสาร การเมือง อยู่ตลอด
เวลา ในด้านความทรงจำของพีจิมก็ยังคงดีเหมือนปกติ พวก
เราจึงยังพูดคุย ล้อกันดีเหมือนปกติ บ้านจึงยังดูไม่เงิบ
เหงาเกินไปนัก แต่ในส่วนลึกของจิตใจของเราก็รู้ดีที่อยู่
เวลาแห่งการจากไปใกล้เข้ามา ทุกที ๆ พวกเราไม่ ยาก จะให้
ถึงเวลานั้นเลย ถึงพีจิมจะต้องอยู่ในสภาพเช่นนั้นตลอดไป
ก็ยังเป็นสิ่งที่พวกเราปรารถนาอย่างที่สุด

แต่ถึงอย่างไร เวลานั้นก็ต้องมาถึงจนได้ ๑๗ เมษายน
๒๕๑๔ พีจิมก็ได้จากพวกเราไปอย่างสงบ สุกสันความ
ทรمانที่ตัวเองต้องทนมาเป็นเวลาร่วม ๔ ปี ขอให้ดวง
วิญญาณของพีจิมจงไปสู่สุคติเถิด..... พี่ที่รักและเคารพยิ่งของ
น้อง ๆ

“ ๒
จน
เจ็บ ”

อาลัยยิ่ง

สร้อยสวัสดิ์ งามอุโฆษ เป็นที่รักของเพื่อนทุกคน เป็นคนกฤษฎนุก ทำให้เพื่อนได้หัวเราะกันตลอดมา สร้อยสวัสดิ์มีแต่พี่น้องผู้ชายจึงมีนิสัยคล้ายเด็กผู้ชาย ขณะที่เรียนอยู่ชั้นมัธยมปีที่ ๔ สร้อยสวัสดิ์ได้มีเรื่องขัดใจกับเพื่อนคนหนึ่งซึ่งมีนิสัยเป็นเด็กผู้ชายเหมือนกัน ได้ชักต่อยกันขึ้นเพื่อน ๆ ต้องช่วยกันห้าม เป็นเรื่องที่ขบขันของเพื่อนทุกคน สร้อยสวัสดิ์ชอบอ่านหนังสือทุกชนิดและสามารถอ่านได้อย่างรวดเร็วด้วย หนังสือที่ชอบอ่านมากที่สุดเป็นประเภทนักสืบ

เมื่อสร้อยสวัสดิ์เริ่มไม่สบายมีอาการอาเจียน รับประทานอาหารไม่ได้เลย เพื่อน ๆ ก็นึกว่าคงจะเป็นโรคกระเพาะอาหาร คงจะไม่ร้ายแรงมาก เมื่อทราบแน่ชัดว่าเป็นโรคเนื้องอกในสมอง เพื่อน ๆ ก็ได้แต่มีความหวังว่าสร้อยสวัสดิ์คงจะหายขาดจากโรคนี้ได้ ระหว่างที่สร้อยสวัสดิ์เจ็บ เพื่อน ๆ ก็ได้แต่ปลอบใจว่าจะหายในไม่ช้า เมื่อสร้อยสวัสดิ์ออกจากโรงพยาบาลอาการก็ดีขึ้นเป็นลำดับ สามารถเดินได้เองขึ้นลงบันไดบ้านได้ เพื่อน ๆ

ก็ภาวนาขอให้หายขาดจากโรคเถิด แต่แล้วเช้าวันเสาร์ที่ ๑๗
เมษายน ๒๕๑๔ ก็ได้รับข่าวว่าสร้อยตีสั้นใจเสียแล้ว

สร้อยตีจากไปแล้วนำความเศร้าเสียใจมาสู่เพื่อนทุกคน
จนสุดที่จะกล่าวได้ ขอให้วิญญาณของสร้อยตีเพื่อนรักไปสู่
สุคติในสัมปรายภพด้วยเถิด

ฟูสิรี ฤทธาคนี

ยวดี สุนทรวรรณ

และเพื่อนร่วมรุ่น ร.ร. ราชินีบน

สารที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๑๔

สรส์ เพื่อนรัก

วันนี้เป็นวันสุดท้ายที่เราจะได้พบหน้ากันและนับแต่นั้น
ไป พวกเราจะได้พบสรส์ก็เพียงแต่ความทรงจำเท่านั้น แม้
จะได้คิด และเตรียมใจพร้อมอยู่เสมอว่า “วันนี้” จะต้อง
มาถึงไม่เร็วก็ช้า แต่เมื่อมาถึงเข้าจริง ก็อดที่จะเสียใจ เสีย
ตาย และอาวรณถึงวันเก่า ๆ ของเราเสียมิได้ นับแต่นั้นจะ
ไม่มีใครได้เห็นเพื่อนตัวเล็ก ๆ ที่มักจะเป็น “น้องน้อย” ของ
กลุ่มที่พวกเราจะต้องดูแลกันเป็นพิเศษอีกต่อไป ไม่มีใครที่
จะขนหนังสือมาให้เพื่อน ๆ อ่าน พร้อมทั้งคำวิจารณ์หนังสือ
แต่ละเล่มที่อ่านแล้ว ไม่มีแม้แต่เสียงหัวเราะด้วยความขบขัน
เมื่อฟังคำวิจารณ์แฉ่ง ๆ ของเพื่อน ๆ ไม่มี... .. และไม่มีอีก
หลายสิ่งหลายประการที่สรส์เคยทำเคยพูด เคยเล่นหัวล้อเลียน
กัน จนเกินที่จะรำพันได้ครบถ้วน นอกจากจะจดจำรำลึกถึง
“ครั้งนั้น” ด้วยความสุขและทุกซ่ออย่างไม่รู้เลือน

ถึงสรส์จะเป็นเพื่อนคนแรกสำหรับ “การคลัง” ที่จาก
ไป แต่ไม่ใช่เป็นคนแรกสำหรับ “รัฐศาสตร์ รุ่น ๑๔”

สร้อย คงจะไม่อ้างว้างจนเกินไปนัก ความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครหนีพ้น สักวันหนึ่งข้างหน้า เราคงจะได้พบกัน อย่างน้อย สร้อยก็คงจะได้พบเพื่อนคนหนึ่ง..... คนที่สร้อยเคยสนิทสนม และรักเป็นนักร้อง

จดหมายฉบับนี้ใช้เวลาเขียนยาวนานนัก ตั้งแต่วันแรกที่สร้อยจากไปจนถึงวันสุดท้าย ที่จะไม่เหลือ แม้แต่ร่างไว้ให้เพื่อนเวียนไปหาอีก แต่ความยาวนานของกาลเวลา ไม่สามารถที่จะลดทอนความกตัญญูถึงสร้อยได้เลย เนื่องจากเพราะพวกเราซึ่งเผ่าอาลัยอยู่อย่างมิรู้จักหักทลาย

ด้วยความรักและรำลึกถึงเสมอ

จาก

เพื่อนรัฐศาสตร์รุ่น ๑๔ จุฬา ฯ

๒๒ มีนาคม ๒๕๑๕

คำนิยาม

ความเชื่อ เป็นกำลังใจทำให้มนุษย์ปฏิบัติถูกทางสุข ทางเจริญและทางพ้นทุกข์ ที่ตนปรารถนาโดยไม่ท้อถอย แต่ความเชื่อที่มีผิดมีถูก คือผิดทางแห่งวิบุลผลที่ตนต้องการ หรือถูกทางแห่งวิบุลผลที่ตนต้องการ เพราะฉะนั้นความเชื่อจึงต้องมีปัญญาควบคุมให้เป็นไปในทางที่ถูก ปัญญาอันคือปรีชาที่รอบรู้เหตุผลตามเป็นจริง ว่านี่เป็นทางสุขทางเจริญ นี่เป็นทางพ้นทุกข์และนี่ไม่ใช่ความเชื่อที่มีปัญญาควบคุมนี้แหละ เรียกว่าศรัทธา ที่จัดเป็นพละ คือกำลังใจนำไปปฏิบัติถูกทาง

พระพุทธเจ้าของเราเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในหมู่มชนผู้หลงเชื่องมงาย แต่เพราะพระองค์ทรงมีพระปัญญาสูงเหนือหมู่มชนเหล่านั้น จึงได้ทรงสอนให้เขาเชื่อเหตุผล ไม่เชื่อโดยไร้เหตุผล แม้ผู้นั้นถือพระองค์แล้ว ก็สอนให้พิจารณาก่อนจึงเชื่อ แล้วปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ ผู้พิจารณาด้วยปัญญาย่อมรู้ความจริงว่าเป็นเหตุแห่งสุข นี่เป็นเหตุแห่งทุกข์ นี่เป็นคุณ นี่เป็นโทษ แล้วเว้นเหตุแห่งทุกข์เสีย ประกอบเหตุแห่งสุข ต้องเสพแต่สิ่งที่เป็นคุณ ย่อมได้บรรลุมวลที่ตนปรารถนา คือความสุข ความเจริญ หรือความพ้นทุกข์

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็นคุณแก่โลกโดย
 ส่วนเดียว และตงมนสตาพรมาจนทุกวันนี้ เมื่อมีคนนับถือพระพุทธ
 ศาสนามาก ผู้สอนการศึกษาขาดการพิจารณาเหตุผลหลงเชื่อโดย
 งามาย จึงปฏิบัติผิดทาง ไม่ได้ผลที่ตนควรจะได้ เพราะเข้าไม่ถึง
 ธรรมของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สอนธรรมแก่ประชาชนจึงเป็น
 ตัวการสำคัญ ที่จะต้องแสดงเหตุผล ให้ตรงตามคำสอนของพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เขาเชื่อถือในทางที่ถูกต้องตามเหตุผล แล้ว
 ปฏิบัติตาม เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด แล้วประพฤติ
 สุจริตด้วยกายวาจาใจ ให้เขารู้ความจริงว่าความศักดิ์สิทธิ์
 ในคนนั้น อยู่ที่จิตบริสุทธิ์จากกิเลส มีโลกโกรธหลงเป็น
 ตัน ถ้าจิตมีโลกโกรธหรือหลงแล้ว ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์
 เลย ความบริสุทธิ์เป็นตัวความดี และเป็นมูลเหตุแห่ง
 ความดีทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ เมื่อจิตบริสุทธิ์
 แล้ว สุข สวรรค์ นิพพาน จึงเกิดขึ้น เหตุผลในพระพุทธ
 ศาสนาเป็นอย่างนี้

ที่ว่าพระสงฆ์สอนธรรมแก่ประชาชน เป็นตัวการ
 สำคัญนั้น ก็เพราะประชาชนมักเชื่อพระสงฆ์ว่า อยู่ใกล้
 ธรรมของพระพุทธเจ้า มีโอกาสได้ศึกษาได้รู้ได้เห็นธรรมดี
 กว่าเขา เขาจึงเชื่อกอ เมื่อเป็นเช่นนี้ถ้าพระสงฆ์สอนเขา

ผิด สอนห่างเหตผลออกไป ก็พาให้เขาหลงตามไปด้วยโดย
 เชื้อถ้อยผิดทาง เช่นเชื่อเรื่องของขลังศักดิ์สิทธิ์ แทนที่จะ
 ปฏิบัติธรรม ฟอกจิตของตนให้บริสุทธิ์สะอาด นำให้
 ประพฤติสุจริตตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า กลับ
 ไปติดอยู่ที่วัตถุศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ไม่ระวังรักษาจิตของตนและ
 ไม่ระวังความประพฤติทางกายวาจาใจของตน ให้เป็นกุศล
 สุจริตกิจชอบ ที่เรียกว่าเชื่อผิดทาง ไม่ช่วยให้ตัวเขาและ
 เพื่อนมนุษย์มีความสุข เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ผู้สอน
 จึงต้องเป็นผู้นำในทางที่ถูก ที่พระบรมศาสดาทรงมุ่งหมาย
 คือความบริสุทธิ์

ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือ “คู่มือมนุษย์” ของ ท่านพุทธทาส
 ช่างถูกใจเสียจริง ๆ รู้สึกเลื่อมใสท่านจริง ๆ และมีความปรารถนา
 อย่างแรงกล้าที่จะให้มีพระสงฆ์ผู้สอนถูกต้องทาง เช่นท่านพุทธทาส
 มีปริมาณมากไม่จำกัด เพื่อได้ช่วยกันเผยแผ่ธรรมของพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าให้เข้าถึงจิตใจประชาชน ให้เขาเห็นความบริสุทธิ์แห่ง
 จิตใจเป็นสิ่งสำคัญ เพราะมีพระพุทธภาษิตแสดงความสำคัญแห่ง
 จิตไว้ว่า :-

จิตฺเตน ปิยฺยติ โลกํ

จิตฺเตน ปริกฺขสฺติ

จิตฺตสฺส เอกธมฺมสฺส

สพฺเพว วสนนฺวคฺ

โลกคือหมู่สัตว์อันจิตย่อมนำไป โลกคือหมู่สัตว์อันจิตย่อมนำ
 ชาติให้หม่นมัว สัตว์ทั้งปวงเทียว ย่อมไปสู่อำนาจแห่งธรรมอย่าง
 เดียว คือจิต ดังนี้

จิตเต สขกถิฏฐะ	ทุกุคติ ปาฏิกงฺขา
เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว	ต้องหวังทุกุติ
จิตเต อสขกถิฏฐะ	สุคติ ปาฏิกงฺขา
เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว	สุคติเป็นหวังได้

ขอให้ท่านพุทธทาส ผู้มีคุณธรรมของพระสงฆ์ คือ
 ปฏิบัติตรง ที่เรียกว่า อชฺฐปฏิปันโน จงเป็นผู้มีอายุยืนนาน
 โดยสวัสดิ์ เพื่อเป็นกำลังของพระพุทธศาสนา ช่วยเผย
 แพร่พระธรรม อันเป็นทางแห่งสันติสุขโดยแท้จริงแก่โลก
 ซึ่งกำลังแสวงหาทางแห่งสันติสุขอยู่ในเวลานี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

พระสังฆราช

อนุโมทนา

ตามที่ คุณปู่ใน จงประเสริฐ ผู้ก่อตั้งองค์การฟื้นฟู
 พุทธศาสนา ได้ยื่นใจความและตัดทอนคำไม่จำเป็น แห่งคำ
 บรรยายหลักของพระพุทธศาสนาของข้าพเจ้า ให้เหลือรัดกุม
 และเปลี่ยนแปลงถ้อยคำจากคำวัด ๆ มาเป็นคำบ้าน ๆ
 เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่ไม่คุ้นกับภาษาวัด โดยเฉพาะคือภาษาบาลี
 ดังที่ปรากฏเป็นหนังสือเล่มนี้ เพื่อ เผยแพร่ไปในหมู่คนที่
 หาเวลาว่างได้ยาก แล้วจัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ ในนามของ
 องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยวิรัชกชนผู้ศรัทธาบางท่าน
 หรือบางพวก บางคณะ ให้ช่วยกันออกทุนจำนวนหนึ่ง ๆ
 จัดพิมพ์แจกจ่าย ไม่มีการจำหน่ายที่เป็นการมุ่งค้าหากำไร
 ให้เป็นการช่วยกันเผยแพร่ธรรม ตามที่ข้าพเจ้าแสดงอย่าง
 กว้างขวางออกไปอีกทางหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าได้พิจารณาถึง
 เจตนาดี และการกระทำอันแล้ว ขออนุโมทนาในการ
 กระทำของบรรดาท่านทั้งหลายนี้ด้วยเป็นอย่างสูง

ข้าพเจ้า ขอแสดงความหวังอย่างยิ่งไว้ในที่นี้ด้วยว่า
หนังสือเล่มนี้ จะเป็นบันไดขั้นต้น หรือเป็นหนังสือเล่มแรก
ที่ศึกษาให้ละเอียดลออแล้ว จะสะดวกแก่การศึกษา
ธรรมะในขั้นสูง เรื่องอื่นๆ ที่ข้าพเจ้าเคยแสดงไว้ในที่
ต่าง ๆ สืบไปโดยแน่นอน

พุทธทาสภิกขุ

โมกขพลาราม ไชยา

๒ มกราคม ๒๕๐๑

คำปรารภของผู้เผยแพร่

ถ้าท่านอ่านหนังสือรุ่นเก่าๆ เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้า ท่านจะพบข้อความว่า เมื่อพระพุทธองค์จุติก็ตามเมื่อประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนาครั้งแรก ปรลงอายุสังขาร และเมื่อปรินิพพานก็ตาม ได้เกิดอัสจรรยอันยิ่งใหญ่ในมนุษยโลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก ตลอดจนในนรก แม้กระทั่งแดนที่มืดมิดที่สุด ก็อนรกขุมโลกกันตร์

มหัศจรรย์ที่เกิดในกาลทั้ง ๒ นี้ มีคล้าย ๆ กัน ขอชักตัวอย่างเมื่อคราวพระองค์ประกาศพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก ตำราไทยบรรยายไว้ด้วยโวหารอันหรรษา จนคนไทยเองอ่านแล้วก็ไม่เข้าใจ เช่นว่า “เหล่าเทพเจ้าซึ่งสถิตในคಾಮนิคมราชธานีและศิริบรรพต พกษชาติณชาติเคว็ชเขาชาวภูมิสถาน ก็บังลือสำเนียงนฤนาทว่าโน่นแน่พระบรมจักรอันประเสริฐ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ให้เป็นไปแล้ว ณ บำอิสิปตนมฤคทายวัน อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม และผู้ใดในโลก ไม่สามารถจะให้เป็นไปต่อสู้อศักค้ำันได้ เทพเจ้าหมู่จาตุมหาราชิกาได้พึงสำเนียงก้องประกาศ

แห่งภุมเทพตาแล้ว ก็บันลือให้เทพตาอื่นบันลือต่อๆ ไป ตลอดถึง
ดาวตึงดี ยามา ตุสิต นิมานรดี ปรมิมิตวสวัตติ ตามลำดับทั้ง
กามาพจรภพ จนถึงเทพเจ้าซึ่งเกิดในพรหมนิกาย ฯลฯ ”

นี่เป็นการทำให้เห็นว่า เทวดาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายทราบกันดีถึง
๒ คราว ว่าในโลกได้เกิดบรมศาสดาสองคนให้พ้นทุกข์ แต่
เทวดาซึ่งล้วนมีฤทธิ์ มีเดช ไปไหนมาไหนได้รวดเร็ว แล้วยังมี
ตาทิพย์หูทิพย์ เนิรมิตอะไรๆ ก็ได้ ฯลฯ ไม่ค่อยชวนชวายพังก้า
สั่งสอนของพระพุทธรเจ้า หรือนำอารมณ์ไปปฏิบัติกันเลย มัว
หลงในความสุขทางโลกก็เสียจนไม่มีเวลาเอาใจใส่ในคำสั่งสอนของ
พระองค์ ปล่อยให้วันคืนล่วงเลยไปในการมัวเมา แสวงหาความ
เฮิร์ตอร่อย ทางรูปเสียงกลิ่นรสและสัมผัส เสพสุรามฤต ชีราข
รลดอยลม บ้างก็เป็นทาสของความอยากมีอยากเป็นเสียจนกล้า
กระทำการมอันชั่วช้า ที่มนุษย์สามัญธรรมดาไม่กล้าทำ พอหมด
บุญวาสนาก็ต้องถูกเนรเทศ หรือจูดิจากภาวะเทวดาไปสู่อบาย คือ
กลายเป็นสัตว์เดรัจฉาน เปวต อสุรกายและสัตว์นรก ถูกทรมาน
ทั้งกายและใจ เลยหมดโอกาสจะสร้างกรรมดี นี่คือผลของการไม่
สนใจในพระพุทธรศาสนา ขณะที่ตนกำลังมีอำนาจวาสนานั้นเอง
สำหรับภรณ์ที่พวกมารไม่นำพาต่อศาสนานี้ พระพุทธรเจ้า
เล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังที่เขาคิชมกฏไถ่ฉันทราชคฤหว่าคืนวันหนึ่ง

เวลาตีมากแล้ว จอมพลของยักษ์ จอมพลของคนอรรพ์ จอมพล
 ของพวกกุกกัณฑ์ และจอมพลของพวกนาคา ได้เข้าไปเฝ้าพระองค์
 พร้อมด้วยทหาร ปราบฎว่าเหล่ายักษ์บางพวกไหว้พระพุทธรูปเจ้า
 บ้างก็เพียงแต่บอกชื่อและนามสกุล บางพวกนั่งเฉย ๆ หัวหน้า
 กองทัพยักษ์ ซึ่งชื่อว่า พณ ฯ จอมพลเวสตัน จึงกราบทูลว่า
 “ ทหารยักษ์ที่เลื่อมใสในตัวพระองค์ก็มี แต่ทหารส่วนมากไม่เลื่อมใส
 ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระองค์สอนให้เขางดเว้นจากการฆ่า
 จากการลักทรัพย์ การลวงละเมิดในกาม การกล่าวเท็จ และการดื่ม
 สุราเมรัย ซึ่งเป็นเรื่องที่ยักษ์ส่วนมากไม่ยอมงดเว้นเลย ธรรมเทศนา
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่เป็นที่พอใจแก่พวกทหารทั้งหลาย ”

นี่แสดงว่าพวกยักษ์หรือมารไม่สนใจพุทธศาสนา เพราะ
 ประพฤติตามไม่ได้ และที่แปลกก็คือตัวจอมพลมาร ซึ่งมีถิ่นที่อยู่
 อยู่ในสวรรค์ชั้นสูงสุดของกามาจรภพ กลับมีกิเลสหนามากกว่า
 ใคร ๆ ชอบวิษยาหรือทำลายคนดีมีศีลธรรม คอยขัดขวางดบด้าง
 การกระทำมหากุศลของคนอื่น กลัวใคร ๆ เขาจะขึ้นหน้าเก่งกล้า
 สามารถกว่าตน จิตใจสกปรกถามกึ่งกว่าคนธรรมดา รั้งความ
 แม้แต่พระพุทธรูปเจ้า กรรมของพระยามารและบริวารทั้งหลายจะต้อง
 นำพวกเขาไปสู่อบาย หรือจะต้องมีอันเป็นไปไม่วาระใด ก็วาระหนึ่ง

รวมความว่า มนุษย์ กล่าวคือผู้ที่อยู่ในภพ หรือภาวะ
 ๕ ๖
 ๗ ๘
 ๙ ๑๐
 ๑๑ ๑๒
 ๑๓ ๑๔
 ๑๕ ๑๖
 ๑๗ ๑๘
 ๑๙ ๒๐
 ๒๑ ๒๒
 ๒๓ ๒๔
 ๒๕ ๒๖
 ๒๗ ๒๘
 ๒๙ ๓๐
 ๓๑ ๓๒
 ๓๓ ๓๔
 ๓๕ ๓๖
 ๓๗ ๓๘
 ๓๙ ๔๐
 ๔๑ ๔๒
 ๔๓ ๔๔
 ๔๕ ๔๖
 ๔๗ ๔๘
 ๔๙ ๕๐
 ๕๑ ๕๒
 ๕๓ ๕๔
 ๕๕ ๕๖
 ๕๗ ๕๘
 ๕๙ ๖๐
 ๖๑ ๖๒
 ๖๓ ๖๔
 ๖๕ ๖๖
 ๖๗ ๖๘
 ๖๙ ๗๐
 ๗๑ ๗๒
 ๗๓ ๗๔
 ๗๕ ๗๖
 ๗๗ ๗๘
 ๗๙ ๘๐
 ๘๑ ๘๒
 ๘๓ ๘๔
 ๘๕ ๘๖
 ๘๗ ๘๘
 ๘๙ ๙๐
 ๙๑ ๙๒
 ๙๓ ๙๔
 ๙๕ ๙๖
 ๙๗ ๙๘
 ๙๙ ๑๐๐

ชนกลางเท่านั้น เป็นผู้อยู่ในฐานะจะเข้าถึงคำสั่งสอนของพระพุทธ
 ศาสนาได้เป็นอย่างดี พวกที่มีชีวิตเสียดายอย่างพวกเทพบุตร
 เทพธิดา ก็หาสนใจในศาสนาไม่ พวกที่มีความเป็นอยู่อย่างทน
 ทุกขเวทนาหรือถูกกักขังยังกับสัตว์ขังกร ก็ไม่มีจิตใจที่จะศึกษาธรรมะ
 ขำราชา ทหาร หรือตำรวจที่พอใจเข้าวัดเข้าวา ก็หาขาดแต่มี
 อย่างนั้นแล้วคุณคดียุติจะพ้นโลกไปได้อย่างไร

คำว่า “มนุษย์” แปลว่า คนที่มีจิตใจสูงเหนือจิตใจของสัตว์
 นักปราชญ์ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ได้เคยให้ข้อคิดไว้ว่า การกิน
 อาหาร การหลับนอน การมีความกลัว และการประกอบ
 เมถุนกรรม ทั้งสี่อย่างนั้นคนและสัตว์ย่อมมีเท่าเทียมกัน แต่ธรรมะ
 เท่านั้น ที่ทำให้มนุษย์สูงกว่าสัตว์ หากคนใดไม่มีธรรมะคนนั้น
 ก็ไม่ควรถูกเรียกว่าเป็นมนุษย์ เพราะเขาผู้นั้นมิได้มีคุณสมบัติ
 มากไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน ฉะนั้นไม่ว่าคน เทพดา หรือผู้ประพฤ
 ติพรหมจรรย์ ถ้าปล่อยให้กิเลส กล่าวคือ ราคะจริต โสภ
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

๒๓ และความเห็นผิดเป็นขอบเข้ครอบงำตนเสียแล้ว จิตใจของ
 เขาก็กลายเป็นยักษ์ เป็นมาร เป็นอมมนุษย์ หรือเป็นสัตว์
 เดรัจฉานไปทันที ทั้งนี้ เพราะโทษแห่งการไม่สนใจในศาสนา
 ของตนเอง

โดยที่อยากให้เห็นทุกคนได้เป็น “มนุษย์” อย่างแท้จริง
 ตามกับคำแปลของคำ ๆ นั้น ด้วยการมีคุณธรรมสูงกว่าสัตว์ หรือ
 มีจิตใจสูงขึ้นไปถึงระดับที่อยู่เหนือกิเลสตัณหาอุปาทาน จนไม่กล้า
 ทำชั่ว องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา จึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่หนังสือ
 “คู่มือมนุษย์” ฉะนั้น ขอท่านที่ไม่เคยสนใจในพระพุทธศาสนา
 หรือท่านที่อยู่ไกลขีด และพัวพันอยู่กับศาสนาเสียจนจำว่าจนจนจับ
 สาระไม่ได้ หรือไม่แน่ใจว่าความเชื่อของท่านจะมีผลอย่างไร
 จงลองอ่านหนังสือง่าย ๆ เล่มนี้ดูบ้าง แล้วท่านจะพอใจ
 เว้นไว้แต่ท่านที่เป็นยักษ์เป็นมาร ถึงหากวันนั้นท่านผู้ใดยังไม่เห็น
 คุณค่า วันหนึ่งข้างหน้าท่านก็จะเห็น และจะเป็นที่น่าเสียดายมาก
 ถ้าชาวพุทธหรือภิกษุผู้ใดไม่เคยได้อ่านหนังสือเล่มนี้เลย

โดยที่องค์การ ฯ มีเจตนาจะเผยแพร่คำสอนอันประเสริฐนี้
 ให้เข้าถึงชนทุกหมู่ทุกเหล่า ทุกเพศทุกวัย รวมทั้งภิกษุสามเณร
 ทั้งในทีใกล้ทีไกล เพื่อให้ได้เรียนรู้เคล็ดลับที่จะทำให้การดำรงชีวิต
 ของทุกคนในชาตินี้เป็นสุข จึงยินดีที่จะให้ผลประโยชน์อย่างงาม
 แก่สถาบันการกุศลหรือเอกชนทั้งหลาย รวมไปถึงจำหน่ายหารายได้
 บำรุงสถาบัน อันถือได้ว่าเป็นการช่วยกันแพร่หลายความรู้อันล้ำค่า

ซึ่งสาวกสมัยนี้ของพระศาสดาไม่ค่อยจะได้ต้อนรับประชาชน ผู้ใดจะ
 กรณารบไปช่วยเผยแพร่ ก็ขอได้จำหน่ายในราคาที่กำหนดไว้ โดย
 ย่อมมุ่งเอาหนังสือเล่มนี้ เป็นการค้าหากำไร เหมือนอย่างที่เขา
 ชอบค้าขรมเทศนากันเลย

บัน จงประเสริฐ

(ป.ม., อ.บ., ธ.บ.)

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา

๑ มกราคม ๒๕๐๑

ท่านรู้จักพุทธศาสนาในเหลี่ยมไหน

ถ้าเราเปิดคณูหนังสือทุกเล่มที่เขียนกันในสมัยปัจจุบัน อันว่าด้วยมูลเหตุของการเกิดศาสนาแล้ว ก็จะเห็นว่าเขาเขียนไว้เหมือนกัน คือตรงกันที่ว่า คนป่าคงเดิมกลัวฟ้าผ่าฟ้าร้อง กลัวความมืด กลัวพายุ กลัวสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่เหนือความเข้าใจหรือความต้านทานของคนป่าเหล่านั้น และวิธีที่จะหลบหลีกอันตราย ก็คือต้องแสดงอาการยอมแพ้ หมอบกราบอ่อนวอนบขา แล้วแต่คนฉลาดที่สุดในสมัยนั้นเห็นว่าจะต้องทำ ตามที่ตนนี้กว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ นั่นนับว่าศาสนาเกิดขึ้นมาในโลกด้วยอำนาจของความกลัว และมีกรปฏิบัติไปตามความกลัว ต่อมาความกลัวได้ขยับสูงขึ้นตามความเจริญของวิชาความรู้ของมนุษย์ ความกลัวเลื่อนขึ้นจากความกลัวภัยธรรมชาติ มาสู่ความกลัวชนิดอื่นที่แยบคายกว่า ศาสนาที่มีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่น ภัยธรรมชาติ หรือผีต่างเทวดาเหล่านั้น จึงกลายเป็นของซับซ้อนและไร้เหตุผลไป

ความกลัวของคนชั้นหลัง ๆ เลื่อนสูงขึ้นมาถึงกลัวความทุกข์ ชนิดที่อำนาจทางวัตถุช่วยเหลือไม่ได้ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความหม่นหมองมืดมัว เพราะอำนาจของความอยาก ความโกรธ ความหลงผิด ซึ่งแม้จะมีอำนาจหรือมีเงินทองสัก

เท่าไร ก็ไม่สามารถจะระงับอาการอันโหดร้ายของความทุกข์เหล่านี้ได้ ประเทศอินเดียซึ่งเป็นประเทศเจริญด้วยนักคิดนักค้นคว้า ผู้มีสติปัญญาทั้งหลายจึงได้ละทิ้งการไหว้บรรดาสังคักดิ์สิทธิ์ มาเป็นการค้นหาวิธีเอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือเอาชนะความอยากความโกรธความหลงผิดให้ได้ นั่นนับว่าเป็นบ่อเกิดของศาสนาที่สูงขึ้นไปในทางปัญญา ในที่สุดก็ได้พบวิชาที่เอาชนะความเกิดแก่เจ็บตาย หรือชนะกิเลสต่างๆ ได้

สำหรับพระพุทธศาสนา ก็มีมูลมาจากความกลัวแบบหลังนี้เหมือนกัน พระพุทธเจ้า เป็นผู้พบวิธีที่จะเอาชนะสิ่งที่คนกลัวได้เต็มตามความประสงค์ และเกิดวิธีปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ชนิดที่เรียกว่า พุทธศาสนา พุทธศาสนาแปลว่าศาสนาของผู้รู้ เพราะ พุทธะ แปลว่าผู้รู้ คือรู้ความจริงของสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จึงสามารถปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงได้ถูกต้อง เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่อาศัยสติปัญญา หรืออาศัยวิชาความรู้ถูกต้อง เพื่อทำลายความทุกข์ และต้นเหตุของความทุกข์เท่านั้น

การทำพิธีรดอง เพื่อบูชาบวงสรวง อัญวนอนบรรดาสังคักดิ์สิทธิ์นั้น ไม่ใช่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่รับเข้ามาไว้ในศาสนาของพระองค์เลย เพราะเป็นสิ่งที่น่าชบช่นน่าหัวเราะและถือ

เขาเป็นทพังไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการกระทำเช่นนั้นโดย
 สัน. ซึ่ง การบูชาสังคตวัตถุและการกระทำพิธีเช่นรดน้ำอาบนำ
 สะเตาะเคราะห์ พระองค์ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่อาจเป็นที่พึงได้
 แม้กระทั่งแต่เทวดาที่บางพวกถือกันว่าเป็นผู้บันดาลสิ่งต่าง ๆ
 เป็นเทพเจ้าประจำดวงดาวในท้องฟ้า ดาวนั้นดาวนั้นมีเทวดาองค์
 นนงคน ก็เป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงโดยพระพุทธเจ้า จน
 ถึงกับมีคำกล่าวในพระพุทธศาสนาว่า “ความรู้ ความฉลาด และ
 ความสามารถ ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์นั้นแหละ เป็นตัวฤกษ์
 ที่ดีอยู่ในตัวมันเองแล้ว ดวงดาวในท้องฟ้าจะทำอะไรได้ ประโยชน์
 ที่ควรจะได้ก็จะผ่านพ้นคนไฉ่ ๆ ที่มีดวงแต่นั่งคำนวณดวงดาวในท้อง
 ฟ้าไปเสียสิ้น” ดังนี้เป็นต้น และว่า “ถ้านักสังคตวัตถุในแม่น้ำ
 คงคา ฯลฯ จะทำให้คนหมดบาปหมดทุกข์ได้แล้ว พวกเต่าปูปลา
 หรือหอยที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำหรือสระสังคตวัตถุนี้ ก็จะหมดบาปหมด
 ทุกข์ไปด้วยน้ำนั้นเหมือนกัน” หรือ “ถ้าหากว่าคนจะพ้นทุกข์
 ได้ด้วยการบวงสรวงบูชาอันวอนเขา ๆ แล้ว ในโลกนี้ก็จะมี
 ใครมีความทุกข์เลย เพราะว่าใคร ๆ ต่างก็บูชาอันวอนเป็น โดย
 เหตุที่ยังมีคนที่มีความทุกข์ทั้งที่ได้ทำการไหว้บูชา หรือทำพิธีรดอง
 ต่าง ๆ อยู่ จึงถือว่ามีเป็นหนทางที่จะเอาตัวรอดได้” ฉะนั้น
 เราจะต้องพิจารณาโดยละเอียดลอบ ให้รู้ให้เข้าใจว่าอะไรเป็น

อะไร แล้วก็ปฏิบัติต่อสิ่งนั้นให้ถูกต้อง จึงจะสามารถเอาตัวรอดได้
 นี่เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เราควรจะทราบไว้ พุทธศาสนา
 ไม่เกี่ยวข้องไปถึงการกราบไหว้บูชาสิ่งที่น่าอัศจรรย์ต่าง ๆ ไม่เชื่อ
 ไม่รับนับถือพิธีของเช่นการรตนามนต์ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ไม่หวัง
 พังสิ่งภายนอกเช่นผีฟ้าเทวดา แต่จะกระทำเอาด้วยสติปัญญา
 และด้วยเหตุผล นี่เป็นการแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่ประสงค์
 การคาดคะเน หรือทำอย่างที่เรียกกันว่าเผื่อจะเป็นอย่างนั้นเผื่อจะ
 เป็นอย่างนี้ เราจะทำไปตรง ๆ ตามที่มองเห็นด้วยปัญญาของ
 ตัวเอง โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่น แม้จะมีคนอื่นมาบอกให้ก็ไม่ได้หมาย
 ความว่าจะต้องเชื่อเขาทันที เราจะต้องฟัง และพิจารณาจนเห็น
 จริงว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แล้วจึงจะเชื่อ และพยายามทำให้
 ปรากฏผลด้วยตนเอง นี่เป็นความหมายที่แท้ของพุทธศาสนา ซึ่ง
 แตกต่างกันมากจากศาสนาทั้งหลายในโลก

ศาสนาก็เหมือนกับของหลายเหลี่ยม ตุเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็น
 ไปอย่างหนึ่ง ตุอีกเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง บางคนอาจ
 คุ้นเคยเหลี่ยมหรือไม่ถูกเหลี่ยมที่ควรดูก็ได้ แม้พระพุทธศาสนา
 เหมือนกัน แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะถือหลักการคิดในแนวไหน ก็
 เห็นพุทธศาสนาในลักษณะที่แตกต่างกันได้ คนเราย่อมเชื่อความ
 คิดความเห็นของตัวเอง เพราะฉะนั้น ความจริงหรือสัจจะสำหรับ

คนหนึ่ง ๆ นั้น มันอยู่ตรงที่ว่าเขาเข้าใจและมองเห็นเท่าไรเท่านั้นเอง สิ่งที่เรียกว่า “ความจริง” ของแต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน เพราะว่าคนเราเข้าถึงปัญหาหนึ่ง ๆ ได้ต้นลึกกว่ากัน หรือด้วยลักษณะที่ต่างกัน และด้วยสติปัญญาที่ต่างกัน สิ่งใดที่อยู่เหนือสติปัญญาความรู้ความเข้าใจของตนหรือตนยังไม่เข้าใจ คนนั้นก็ไม่ได้ถือว่าเป็นความจริงของเขา ถ้าเขาจะพลอยว่าจริงไปตามผู้อื่น เขาก็รู้สึกอยู่แก่ใจว่าไม่เป็นความแท้ความจริงของเขาเลย ความจริงของคนหนึ่ง ๆ นั้น จะเดินคืบหน้าได้เสมอ ตามสติปัญญาความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน จนกว่าจะถึงความจริงขั้นสุดท้าย คนเรามักจะศึกษามาต่างกัน และมีหลักปรัชญาพิจารณาสำหรับจะเชื่อต่าง ๆ กัน ฉะนั้น ถ้าเอาสติปัญญาที่ต่างกันมาดูพุทธศาสนา ก็จะทำให้เกิดความคิดเห็นต่างกันไป ทั้งนี้ เพราะว่าพุทธศาสนาก็มีอะไร ๆ ครบทุกอย่างที่จะให้คนดู

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พุทธศาสนาก็คือวิธีปฏิบัติ เพื่อเอาตัวรอดจากความทุกข์ โดยการทำให้รู้ความจริงว่าอะไรเป็นอะไรตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงทำได้ก่อนและได้ทรงสอนไว้ แต่ก็มีวิถีทางศาสนานั่นย่อมมีอะไร ๆ เพิ่มขึ้น ๆ ทุกโอกาสที่คนชั้นหลังเขาจะเพิ่มลงไปได้ พระไตรปิฎกของเราก็ดกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน คนชั้นหลัง ๆ เพิ่มเติมข้อความปนเปเข้าไปตามความ

เห็นว่าจำเป็นสำหรับบุคคลนั้น ๆ เพื่อจะช่วยให้คนมีศรัทธามากขึ้น หรือกลัวบาปวิบากบุญมากขึ้น เลยมากเกินขอบเขตจนกระทั่งเกิดการ เมาบุญกันใหญ่ แม้แต่พิธีรีตองต่าง ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็พลอยถูกนับเข้าเป็น พุทธศาสนาไปด้วยอย่างน่าสมเพช เช่น การจัดตำรับคาวหวาน ผลหมากรากไม้ เพื่อเซ่นวิญญาณของพระพุทธเจ้า อย่างที่เรียกว่าถวายข้าวพระเป็นต้น มันเป็นเรื่องที่มีไม่ได้ตามหลักของพุทธ- ศาสนา แต่พุทธบริษัทบางพวกเข้าใจว่าเป็นพุทธศาสนา และ ได้ส่อนกัน ถือกันอย่างเคร่งครัด

พิธีรีตองต่าง ๆ ทำนองนี้ ได้เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นมากมาย จนหุ้มห่อของจริง หรือความมุ่งหมายเดิมให้สาบสูญไป ขอยก ตัวอย่างเช่นในเรื่องการบวชขนาด ก็เกิดมีพิธีทำ วิญญาณ เชื้อเชื้อ แยกมาเลี้ยงดูกันอย่างเมามายเอิกเกริก ทำพิธีทั้งวัดและที่บ้าน บวชไม่กี่วันก็สึกมา แล้วกลายเป็นคนเกล็ดวิถึยิ่งไปกว่าเดิมก็มี นี่ขบให้คิดดูเถิดว่า สิ่งที่ไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลก็ได้มีขึ้น การบวช สมัยพระพุทธเจ้านั้นหมายความว่า บุคคลใดที่ได้รับอนุญาตจาก บิฑามารดาแล้ว ก็ปลีกตัวจากบ้านจากเรือน เป็นคนที่ทางบ้านตัด บัญชีทั้งได้ ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ โอกาสเหมาะสม เมื่อไรท่านก็บวชให้ โดยมีได้พบเห็นบิฑามารดาญาติพี่น้องเลย

จนตลอดชีวิตก็ยังมี แม้บางรายจะกลับมาเยี่ยมบิดามารดาบ้าง ก็ต่อโอกาสลงซึ่งเหมาะสม แต่ก็น้อยเหลือเกิน ในพุทธศาสนา มีระเบียบว่า มาบ้านได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุผลสมควร และพึงทราบไว้ ด้วยว่าพวกที่บวชนั้นไม่ได้เวียนมาบ้าน ไม่ได้บวชในที่ต่อหน้าบิดา มารดา ไม่ได้ฉลองกันเป็นการใหญ่แล้วไม่ก็วันก็สึก สึกแล้วก็ไม่มีอะไรดีขึ้นไปกว่าเดิม อย่างที่เป็นกันอยู่เวลานี้ เราหลงเรียก การทำขวัญนาคและการทำพิธีต่าง ๆ ตลอดถึงการฉลองอะไร ๆ เหล่านั้นว่าเป็นพุทธศาสนา แล้วก็นิยมทำกันอย่างยิ่ง จะหมด เปลื้องทรัพย์สินของตนหรือของคนอื่นเท่าไรก็ไม่ว่า พุทธศาสนา ใหม่ ๆ อย่างนี้ เกิดมีมากมายแทบจะทั่วไปทุกแห่ง ธรรมะหรือ ของจริงที่เคยมีมาแต่ก่อนนั้น ถูกหุ้มห่อโดยพิธีของงมงาย เกิด มุ่งหมายผิด เป็นอย่างอื่นไป เช่นการบวชก็กลายเป็นเรื่องสำหรับ แก่หน้าเด็กหนุ่ม ๆ ที่ถูกหาว่าเป็นคนดีบ่ หากเมื่วยากอะไรเหล่านั้น เป็นต้น ในบางถิ่นบางแห่ง ถือเป็นโอกาสสำหรับรวบรวมเงิน ฝึคนำมาช่วย เป็นกรหาทางไว้ช่วยเสียคราวหนึ่ง ถึงอย่างนั้น เขาก็เรียกว่าเป็นพุทธศาสนา ใครไปตำหนิติเตียนเข้า ก็จะถูกหาว่า ไม่รู้จักพุทธศาสนา หรือทำลายศาสนา

ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งเช่นกฐิน พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย

จะให้ภิกษุทำจีวรเป็นด้วยกันทุกรูป และให้พร้อมเพรียงกันทำด้วย

มือของตัวเองในเวลาอันรวดเร็ว ถ้าข้าพเจ้าช่วยท่านนั้นมีเงินด้วย ก็มอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของภิกษุองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของอาวาส แต่เป็นภิกษุซึ่งหมู่สงฆ์เห็นว่ามีความสมควรจะใช้ชีวิตนั้นได้ หรือข้าพเจ้าจะปล่อยให้สอย ให้เป็นผู้ใช้สอยชีวิตนั้นนั้นได้ในนามของสงฆ์ทั้งหมด พระองค์มุ่งหมายจะให้พระพุทธรูปหมดความถือเนื้อถือตัว ไม่ว่าจะเป็นอย่างน้อย สมภารเจ้าวัด หรือผู้ใหญ่มีศักดิ์มีเกียรติอะไรก็ตาม ต้องลดตัวลงมาเป็นกสิกรธรรมดาในวันนั้น เพื่อจะมาระดมกันกะผ้าตัดผ้าเย็บผ้า ต้มก๋นไม่ทำสีย้อมผ้า และอะไร ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้ชีวิตนั้นสำเร็จได้ในวันนี้ เพราะเป็นการรวบรวมเอาเศษผ้ามาปะติดปะต่อกันเข้าเป็นชีวิต พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายให้สิ่งที่เรียกว่ากฐินเป็นอย่างนั้น คือไม่ต้องเกี่ยวข้องกับฆราวาสเลยก็ได้ แต่ตีฆวนักฐินกลายเป็นเรื่องมีไว้สำหรับประกอบพิธีหุงหาเงิน เด็กเกเรกเฮฮาสนุกสนานพักผ่อนหย่อนใจ โดยไม่ได้รับผลจากความมุ่งหมายอันแท้จริง แต่กลับใช้เวลายาวมาก เปลืองเงินมาก ยุ่งยากมาก จนกลายเป็นโอกาสสำหรับทำสามะเลเทเมา คือไปทอดกฐินเพื่อกินเหล้ากินปลากันอย่างสนุกสนาน หรือไม่ก็มุ่งหน้าหาเงินกันเท่านั้น

พุทธศาสนา “เนื่องอก” ท่านองนี้ มีชั้นใหม่ ๆ มากมายหลายร้อยอย่างโดยไม่ต้องระบุชื่อ เพราะมากจนระบุไม่ไหว แต่

3961116511

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

อยากจะให้ชื่อว่า “พุทธศาสนาเนืองอก” เป็นเนื้อร้ายชนิด
 หนึ่งซึ่งออกซัน ๆ จนบีบบังคับหุ้มเนื้อดีหรือแก่นแท้ของพุทธ-
 ศาสนาให้ค่อย ๆ ลบเลือนไป ด้วยเหตุฉะนั้นแหละ สิ่งที่เราเรียก
 ว่าพุทธศาสนา ๆ จึงมีเพิ่มขึ้นม หมายหลายประเภท จากตัว
 แท้ของศาสนาที่มีอยู่ดั้งเดิม เกิดเป็นนิกายใหญ่และนิกายย่อย ๆ
 อีกถึง ๒๐-๓๐ นิกาย ที่กลายเป็น นิกายต้นตระกูล ซึ่งเนื่องกับ
 ภาวามรณ์ไปก็มี จำเป็นที่เราจะต้องแยกแยะให้รู้จักตัวพุทธศาสนา
 ดั้งเดิมแท้ไว้เสมอ จะได้ไม่หลงมวงรายชดถึงเปลือกที่หุ้มภายนอก
 หรือติดแน่นในพิธีรีตองต่าง ๆ จนเป็นการประพฤตินิตจากความ
 มีหมายเดิมที่ลึกลับของขงซัน เราควรยึดกายวาจาบริสุทธิ์ให้เป็นที่
 ตั้งของจิตบริสุทธิ์ เพื่อให้เกิดปัญญาว่าอะไรถูก แล้วประพฤติ
 ปฏิบัติไปตามนั้น อย่าได้ลือว่าถ้าเขาว่าเป็นพุทธศาสนาแล้วก็เป็น
 พุทธศาสนา เนื้อออกนั้นได้ออกมาเดิมนับตั้งแต่วันหลังจากพระ
 พุทธเจ้าปรินิพพาน และยงออกเรื่อย ๆ มา กระจายไปทุกทิศ
 ทุกทางจนถึงกระทั่งบัดนี้ เดิมมีเนืองอกก็อันใด ๆ อย่างมากมาย
 พวกเราจะไปอ้างเอา “พุทธศาสนาเนืองอก” มาถือว่าเป็น
 พุทธศาสนาไม่ได้ หรือคนในศาสนาอื่นจะมาชักชวนเนืองอกเหล่านี้
 ซึ่งมีอยู่อย่างน่าบัดสีอย่างน่าละอาย ว่าเป็นพุทธศาสนา ก็ไม่ถูก
 เหมือนกัน คือไม่เป็นการยุติธรรม เพราะสิ่งนั้นไม่ใช่พุทธศาสนา

แต่เป็น “เนื่องอก” พวกเราที่จะช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่พึ่งแก่คนทั้งหลาย หรือเพื่อประโยชน์แก่ตัวเราเองก็ตาม จะต้องรู้จักจับฉวยให้ถูกต้องแท้ของพุทธศาสนา ไม่ไปถูกชั้นเนื้อร้ายเนื้ออกดังที่กล่าวมาแล้ว

แม้พุทธศาสนาตัวแท้มียังมีหลายแง่หลายมุม ที่จะทำให้เกิดการจับฉวยเอาไม่ถูกความหมายแท้ของพระพุทธศาสนาได้ เช่น ถ้ามองดูด้วยสายตาของนักศีลธรรม ก็จะเห็นว่าพุทธศาสนานี้ เป็นศาสนาแห่งศีลธรรม (Morals) เพราะมีกล่าวถึงบุญบาป ความซื่อตรง ดีชั่ว ความกตัญญูกตเวทิต์ ความสามัคคีความเป็นคนที่เบียดเบียนตัวเอง และอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย ล้วนแต่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งนั้น แม้ชาวต่างประเทศก็มองดูกันในส่วนนี้อยู่มาก หรือว่าชอบพุทธศาสนาเพราะเหตุนี้ก็มีอยู่มาก

พุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่งสูงขึ้นไปเป็นสัจธรรม (Truth) คือ กล่าวถึงความจริงที่ลึกซึ้งเร้นลับนอกเหนือไปกว่าที่คนธรรมดาสามัญจะเห็นได้ ส่วนนี้ก็ได้อีกความรู้ เรื่องความว่างเปล่าของสรรพสิ่งทั้งปวง (สุญญตา) เรื่องความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความทุกข์ (ทุกขัง) ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) หรือเรื่องการเบียดเบียนว่าทุกข์เป็นอย่างไร ความดับสนิทของทุกข์เป็นอย่างไร และ

จริยปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นอย่างไร ในฐานะเป็นความจริงอันเด็ดขาดที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ (อริยสัจ) ซึ่งทุกคนควรจะต้องรู้ นี้เรียกว่าพุทธศาสนาในฐานะเป็นสัจธรรม

พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนา (Religion) คือส่วนที่เป็นตัวระเบียบปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา กระทั่งผลที่เกิดขึ้นคือการหลุดพ้น และปัญญาที่รู้เห็นความหลุดพ้นทุกข์ ซึ่งเมื่อใครปฏิบัติแล้ว จะหลุดพ้นไปจากความทุกข์ได้ นี้เรียกว่าพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา

เรายังมีพุทธศาสนาในเหลี่ยมที่เป็นจิตวิทยา (Psychology) เช่น คัมภีร์ไตรปิฎกภาคสุดท้าย กล่าวบรรยายถึงลักษณะของจิตไว้กว้างขวางอย่างน่าอัศจรรย์ที่สุด เป็นทั้งงันและสนใจแก่นักศรัทธาทางจิตแม้แห่งยุคปัจจุบัน เป็นความรู้ทางจิตวิทยาที่จะรอดได้จาแม่กาย หรือลึกซึ้งกว่าความรู้จิตวิทยาของโลกปัจจุบัน

พุทธศาสนายังมีความรู้ซึ่งจัดว่าเป็นปรัชญา (Philosophy) คือสิ่งที่เห็นชัดแจ้งด้วยการพิสูจน์ แต่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการคำนึงคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลระบอบหนึ่ง แต่ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา หรือด้วยการพิสูจน์ทดลองตาม

ทางวัตถุ หรือแม้เห็นชัดด้วย "ตาใน" คือญาณจักขุก็ตาม
 เรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ได้ ความรู้ชั้นลึกซึ้ง
 เช่นเรื่องสุญญตา ย่อมเป็นปรัชญาดีหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุนิพพาน
 แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทันทีสำหรับผู้ที่บรรลุนิพพานแล้ว เช่น
 พระอรหันต์ เพราะท่านได้เห็นแจ้งประจักษ์แล้วด้วยจิตใจของท่าน
 เอง ไม่ต้องคำนึงคำนวณตามเหตุสงสัย หล้าพระพุทธศาสนาบาง
 ประเภท ก็เป็นวิทยาศาสตร์โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้ง
 ด้วยสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอริยสัจจ์เป็นต้น ถ้าผู้ใดมี
 สติปัญญาสนใจศึกษาค้นคว้าแล้ว จะมีเหตุผลแสดงอยู่ในฐานะ
 ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีผิดแม้เป็นปรัชญาเหมือนอย่างบางเรื่อง

สำหรับบุคคลผู้บูชาวัฒนธรรม ก็จะพบว่ามีคำสั่งสอนใน
 พระพุทธศาสนาหลายข้อที่ตรงกับหลักวัฒนธรรมสากล และมี
 คำสอนอีกมาก ที่เป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธโดยเฉพาะ ซึ่งดีกว่า
 สูงกว่าวัฒนธรรมสากลอย่างมากมาย แม้ส่วนที่เป็นตรรกวิทยา
 (Logic) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่โยกโคลงที่สุด ก็มีมากด้วยเหมือนกัน
 โดยเฉพาะในพวกพระอภิธรรมปิฎกบางคัมภีร์ เช่นคัมภีร์กถาวัตถุ
 เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม อยากขอยืนยันว่า เหลี่ยมซึ่งชาวพุทธ
 จะต้องสนใจที่สุดนั่นคือ เหลี่ยมที่เป็นศาสนา ซึ่งหมายถึง
 วิถีปฏิบัติโดยรวมวัดเพื่อให้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไร จน
 ถึงความเข้าใจหลังโหล่งต่าง ๆ ออกแต่จากสิ่งทั้งปวงได้ การ
 กระทำเช่นนั้นเรียกว่าเราเข้าถึงตัวพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็น
 พุทธศาสนา มีผลดียิ่งไปกว่าที่จะถือเป็นเพียงศีลธรรมและสังฆธรรม
 อันเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งของชาวตะวันตกไม่ปฏิบัติอะไร เป็นผลคือความที่จะ
 ถือเป็นปรัชญา ที่มีแนวคิดไว้นึกไว้อะไรอย่างสนุก ๆ แล้วไม่
 ละทิ้งอะไรไว้ หรือคิดว่าที่จะถึงเป็นเพียงวัฒนธรรม สำหรับ
 การประหลาดพิสดาร คือนำเลื่อมใสในท่านสังฆมแต่อย่างเดียว

อย่างน้อยที่สุด เราทั้งหลายควรถือพุทธศาสนาในฐานะ
 เป็นศิลปะ (Art) ซึ่งในที่นี้หมายถึงศิลปะแห่งการครองชีพ คือ
 เป็นการกระทำที่แบบกายสุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์
 ให้นำตนนำชนนำเลื่อมใสในน้ำบวชา เป็นที่จับออกจับใจแก่คนทั้งหลาย
 จนคนอื่นพอใจทำตามเราด้วยความสมัครใจ ไม่ต้องแค้นเคืองกัน
 เราจะมีความงามเบื้องต้นด้วยศิลปวิสุทธิ มีความงามในท่าม
 กลางด้วยการมีจิตใจสงบเย็น เหมาะสมที่จะทำงานทางจิต มี
 ความงามในเบื้องปลาย ด้วยการสมบูรณ์ด้วยปัญญา คือรู
 ndering สิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จนไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นเพราะ

สิ่งทั้งหลาย เมื่อใครมีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการเช่นนั้นแล้ว ถือว่าเป็นผู้มีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตอย่างสูงสุด ชาวตะวันตกสนใจ พุทธศาสนาในฐานะเป็นศิลปะแห่งชีวิตโดยนัยนี้เป็นอย่างมาก และ กล่าวขวัญกันมากกว่าแง่อื่น ๆ การที่เราเข้าถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนาจนถึงกับนำมาใช้เป็นแบบแห่งการครองชีวิตได้นั้น มันทำให้เกิดความบันเทิงรื่นตามทางของธรรมะ ไม่เหงาหงอย ไม่เบื่อหน่ายหรือหวาดกลัว ดังที่เกรงกันอยู่ว่าถ้าละกิเลสกันเสียแล้ว ชีวิตนั้นจะแห้งแล้งไม่มีรสชาติอะไรเลย หรือปราศจากต้นเหตุต่าง ๆ โดยสิ้นเชิงแล้ว คนเราจะทำอะไรไม่ได้หรือไม่คิดทำอะไรอย่างนี้เป็นต้น แต่โดยที่แท้แล้ว ผู้ที่ดำรงชีวิตถูกต้องตามศิลปะแห่งการครองชีวิตของพุทธศาสนานั้น คือ ผู้มีชัยชนะอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงที่เข้ามาแวดล้อมตน ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ บุคคล สิ่งของ หรืออะไรก็ตาม จะเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจก็ตาม ย่อมจะเข้ามาในฐานะผู้แพ้ ไม่อาจทำให้เกิดความมีตมัว สกปรก เราอ่อนให้แก่ผู้นั้นได้ อากาวิกฤษยาที่เป็นฝ่ายชนะอารมณ์ทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่บันเทิงรื่นอย่างแท้จริง

ธรรมะในพระพุทธศาสนา จะให้ความเพลิดเพลินแก่จิตใจ ที่ต้องการธรรมะ นับได้ว่าเป็นอาหารจำเป็นอย่างหนึ่งเหมือนกัน คนที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ยังต้องการอาหารทางตา หู จมูก

อย่างไรได้ ถ้าคนเราต้อง “กลางคืนอืดควั่นกลางวันเป็นไฟ” ไปจนตลอดชีวิตถึงวันตายแล้ว จะเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้นักคิดเขาเกิดมาทนทุกข์ทรมานจนตลอดชีวิต คือนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเข้าโลงไปทีเดียว โดยไม่มีสติปัญญาที่จะระงับดับไฟดับควั่นนั้นเสียได้ เขาจะต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคล ประเภทพระพุทธรเจ้าสำหรับช่วยแก้ไขเบาบางลงตามส่วน เมื่อเขาได้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งมวลถูกต้อง ตามความเป็นจริงมากขึ้นเท่าไร ธรรมหรือไฟก็จะลดน้อยลงเท่านั้น

ทั้งหมดนี้เป็นธรรมให้เห็นว่า สิ่งที่เราเรียกว่าหนุทธศาสนา นั้น มีลักษณะหลายอย่างคล้ายคลึงกัน เหมือนกับภูเขาตึกเดียวกันมาจากทิศต่าง ๆ กัน ก็เห็นรูปร่างต่าง ๆ กัน ได้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน แล้วแต่ใครจะมองอย่างไร แม้พระพุทธรศาสนาจะมีมูลมาจากความกลัว ก็ไม่ใช่ความกลัวที่โง่เขลาของคนป่าคนเถื่อน จนถึงกับนั่งไหว้เจ็ดหรือไหว้สิ่งซึ่งปรากฏการณ์แปลก ๆ แต่เป็นความกลัวชนิดที่สูง คือกลัวว่าจะไม่ได้รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความแก่แก่เจ็บตาย หรือความทุกข์ทั้งหลายที่เรามองเห็น ๆ กัน พุทธศาสนาตัวแท้ไม่ใช่หนังสือไม่ใช่คัมภีร์ไม่ใช่เสียงบอกเล่าตามพระไตรปิฎก หรือตัวพิธีรีตองต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่ตัวแท้ของพระพุทธรศาสนา ตัวแท้ต้องเป็นการปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ชนิดที่จะ

ทำลายกิเลสให้วอยหรือหรือดับไปในที่สุด ไม่จำเป็นต้องนั่งนิ่งด้วย
 หนึ่งสี่ด้วยตำรา ไม่ต้องอาศัยพิธีหรือสิ่งภายนอกเช่นผีต่าง
 เทวดา แต่ต้องนั่งไปพร้อมกับกายวาจาใจโดยตรง คือจะต้องบากบั่น
 กำจัดกิเลสให้หมดสิ้นจนเกิดความรู้แจ้งมีใจ สามารถทำอะไรให้ถูก
 ต้องได้ด้วยตนเอง ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนจบงาน นี้
 แลละคือตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เราจะต้องเข้าใจให้แจ้ง
 ได้ อย่าได้ไปหลงไหลยึดเอาเนืองอกที่หุ้มห่อพระพุทธศาสนา มา
 ถือเอาว่าเป็นตัวพระพุทธศาสนาอีกเลย.

ศาสนาที่อะไรเป็นอะไร

(พุทธศาสนา)

คำว่า "ศาสนา" มีความหมายกว้างกว่า "ศีลธรรม" ศีลธรรมหมายถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประโยชน์สุขในชั้นพื้นฐานทั่วไป มีอยู่ตรงกันแทบทุกศาสนา ศาสนาหมายถึงระเบียบปฏิบัติในชั้นสูง ผิดแปลกแตกต่างกันไปเฉพาะศาสนาหนึ่ง ๆ ที่เดียว ศีลธรรมทำให้เป็นคนดี มีการปฏิบัติไม่เบียดเบียนตนหรือคนอื่นตามหลักสังคมทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อได้ปฏิบัติครบถ้วนตามนั้นแล้วคนก็ยังไม่พ้นทุกข์ที่มาจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ยังไม่พ้นจากการเบียดเบียนของกิเลส อำนาจของศีลธรรมได้สิ้นสุดลงเสียก่อนที่จะกำจัด โสภะ โทสะ โมหะให้สิ้นสุดไปได้ และไม่สามารถกำจัดความทุกข์อันเกิดจากการเกิดแก่เจ็บตายได้ ส่วนขอบเขตของศาสนานั้นยังไปไกลอีก โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ย่อมมุ่งหมายโดยตรงที่จะกำจัดกิเลสโดยสิ้นเชิง หรือดับทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายให้สิ้นไป นี่ทำให้เห็นว่าศาสนากับศีลธรรมนั้นต่างกันอย่างไร พุทธศาสนาได้ไปไกลกว่าศีลธรรมสากลของโลกทั่ว ๆ ไปอย่างไร เมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว เราจะได้สนใจกับพุทธศาสนาโดยเฉพาะ

พุทธศาสนา คือวิชารวมทั้งระเบียบปฏิบัติ สำหรับจะให้
รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ขอให้เข้าใจในคำจำกัดความนี้ให้มากเป็นพิเศษ
เพื่อประโยชน์ที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้โดยเร็วและโดยง่าย

ท่านทั้งหลายลองพิจารณาว่า ท่านรู้จักอะไรเป็นอะไรกัน
หรือเปล่า แม้จะรู้ตัวเองเป็นอะไร ชีวิต การงาน หน้าที่ อาชีพ
เงินทอง ข้าวของ เกียรติยศชื่อเสียงหรืออะไรก็ตาม ไตรถล้ายินยัน
ว่ารู้ถึงที่สุดบ้าง ถ้าเรารู้ว่าอะไรเป็นอะไรจริง ๆ แล้ว เราย่อม
ไม่ปฏิบัติผิดตั้งสิ่งทั้งปวง เมื่อปฏิบัติถูกแล้วก็เป็นอันแน่นอนว่า
ความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้ เดียวนี้เรายังไม่รู้ว่ามีอันเป็นอะไร เราจึง
ปฏิบัติผิดไม่มากก็น้อย ความทุกข์ก็เกิดขึ้นตามส่วน การปฏิบัติตาม
หลักของพระพุทธศาสนาก็คือปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงคืออะไร
เมื่อรู้แจ้งแท้จริง ก็ย่อมหมดเรื่องการบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่ง
หรือถึงขั้นสุด เพราะความรู้นั้นเองเป็นตัวทำลายกิเลสไปในตัว

เมื่อรู้อะไรทั้งปวงเป็นอะไรจริง ๆ แล้ว ความเบื่อหน่าย
คลายกำหนัด และความหลุดพ้นทุกข์ ย่อมจะเกิดขึ้นเองโดย
อัตโนมัติ เราทำความเพียรปฏิบัติก็แต่ขั้นที่ยังไม่รู้อะไรเป็นอะไรกัน
เท่านั้น โดยเฉพาะก็ในขั้นที่ยังไม่รู้ว่สิ่งทั้งหลายนี้ ไม่เที่ยง ไม่ใช่
ตัวของตน ขณะนี้เราไม่รู้ว่ชีวิตหรือสิ่งทั้งปวงที่เรากำลังหลงรักใคร่

ยื่นขึ้น เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงหลงรักยินดีติดพันยึดถือ
 ในสิ่งเหล่านั้น คนเรารู้จริงตามวิธีของพระพุทธศาสนา คือมองเห็น
 ชาติว่า สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีอะไรน่าผูก
 มัดตัวเราเข้าไปกับสิ่งนั้น ๆ จริง ๆ แล้ว ก็จะทำให้เกิดความหลุดพ้น
 จากอำนาจครอบงำของสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาทันที

ขอเขียนขึ้นในคำจำกัดความข้อนี้ว่า เป็นคำจำกัดความที่เพื่อง
 พอ และเหมาะสมสำหรับท่านทั้งหลายจะเอาไปใช้สำหรับดำเนิน
 การปฏิบัติของตน เพราะเหตุว่า หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง
 พระไตรปิฎก ก็ล้วนแต่เป็นการบ่งระบุนำให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไรเท่า
 นั้นเอง เช่นหลักเรื่องอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งจะนำมาเปรียบ
 กับคำจำกัดความดังกล่าว เพื่อดูว่าจะตรงรอยกันได้เพียงใด

อริยสัจข้อที่ ๑ ที่แสดงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ นี้ก็คือบอก
 ตรง ๆ ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรนั่นเอง คือบอกได้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
 ติแห่งความทุกข์ แต่คนทั้งหลายไม่รู้ไม่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็น
 ความทุกข์ จึงได้มีความอยากในสิ่งทั้งปวง ถ้ารู้ว่ามีมันทุกข์
 ไม่น่าอยากและไม่น่ายึดถือ ไม่น่าผูกพันตัวเองเข้ากับสิ่งใดแล้ว
 ก็คงจะไม่อยาก อริยสัจข้อที่ ๒ แสดงว่าความอยากนั้นเป็น
 เหตุของความทุกข์ คนทั้งหลายก็ยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ว่า
 ความอยากนี้แหละ เป็นตัวเหตุของความทุกข์ จึงได้พากัน

อยากรู้ว่าความอยากนั้น
 มันคืออะไร อริยสัจข้อที่ ๓ แสดงว่านิโรธหรือนิพพานคือการดับ
 อยากรู้ให้สิ้น เป็นความไม่มีทุกข์ คนทั้งหลายยังไม่รู้จักกันใหญ่
 ทีเดียว ที่เป็นสิ่งที่อาจลุดึงได้ในที่ใด ๆ ใด ก็พบได้ตรงที่มีคน
 อยากรู้ดับเสียได้นั่นเอง นี่คือนิโรธหรือเป็นอะไร จึงไม่มีใคร
 ประารถนาที่จะดับความอยาก ไม่ประารถนานิพพาน เพราะไม่รู้ว่า
 อะไรเป็นนิพพาน ที่นักมาถึงอริยสัจข้อที่ ๔ ที่เรียกว่ามรรค อัน
 ได้แก่วิธีดับความอยากนั้น ๆ เสีย ไม่มีผู้ใดเข้าใจว่าการทำอย่าง
 นั้นเป็นวิธีดับความอยาก ไม่มีใครสนใจเรื่องอริยมรรคอันมีองค์ ๘
 ประการซึ่งดับความอยากเสียได้ ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นที่พึงแก่ตนเอง
 อะไรควรชวนชวนอย่างไร จึงไม่สนใจกับเรื่องอริยมรรคของ
 พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่เลิศประเสริฐที่สุดในบรรดาวิชาความรู้
 ของมนุษย์เราในโลกนี้และโลกอื่น นี้แหละคือการไม่รู้อะไรอย่างน่า
 หวาดเสียว ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าเรื่องอริยสัจ ๔ ประการนั้น คือ
 ความรู้ที่บอกให้เห็นชัดว่าอะไรเป็นอะไรอย่างครบถ้วนนั่นเอง ใน
 เรื่องความอยากนั้นบอกให้รู้ว่า เมื่อไปเล่นกับมันจึงเป็นความทุกข์
 ชนมา เราก็ยังขึ้นไปเล่นกับความอยากจนเต็มไปด้วยความทุกข์
 นี้แหละเป็นความโง่เขลา ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรตามที่เป็นอย่างจริง จึง
 ปฏิบัติผิดทุกอย่าง ถูกบ้างก็เล็กน้อยเกินไป และมันจะถูกตามความ

หมายของคนที่มีกิเลสตัณหา ซึ่งถือกันว่าถ้าได้อะไรมาตรงตามความต้องการของตนแล้ว ก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติถูก เช่นนี้ทางธรรมไม่ถือว่าถูกเลย

ทีนี้ลองเอาหลักทางบาลีที่เรียกว่าหัวใจของพระพุทธศาสนา หรือคทาของพระอัสสชิมาพิจารณากัน เมื่อพระอัสสชิได้มาพบกับพระสารีบุตรก่อนได้บวช พระสารีบุตรได้ถามถึงใจความของพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไรโดยย่อที่สุด พระอัสสชิได้ตอบว่า “สิ่งเหล่านี้เกิดมาเพราะมีเหตุทำให้เกิด พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดงความดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้นเพราะหมดเหตุ พระมหาสมณเจ้าตรัสอย่างนี้” นั่นคือการบอกว่า สิ่งทั้งปวงมีเหตุปรุงแต่งขึ้นมา มันดับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน นี่เป็นการชี้ให้รู้ว่าอย่าไปเห็นอะไรเป็นตัวตนที่ถาวร ไม่มีอะไรถาวร มีแต่สิ่งที่เกิดจากเหตุและงอกงามต่อไปตามอำนาจของเหตุ และจะดับไปเพราะสิ้นเหตุ เพราะฉะนั้น ปราภฏการณังทั้งหลายในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นผลผลิตของสิ่งที่ป็นสาเหตุ เป็นแต่ความเลื่อนไหลไปไม่หยุดเพราะอำนาจของธรรมชาติที่มีลักษณะไม่หยุดปรุงแต่งต่าง ๆ จึงปรุงแต่งกันไม่หยุดและเปลี่ยนแปลงไม่หยุด พระพุทธศาสนามิได้บอกให้เราเห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน มีแต่การปรุงแต่งกันไปและมีความทุกข์รวมอยู่ในนั้นด้วย เพราะความไม่มีอิสระจึงต้องเป็นไป

ตามอำนาจของเหตุ จะไม่มีความทุกข์ต่อเมื่อหยุด จะหยุดได้ก็เมื่อ
ดับเหตุไม่ให้มีการปรุง ข้อนั้นเป็นการบอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร
อย่างลึกซึ้งที่สุดเท่าที่ผู้มีสติปัญญาจะบอกได้ นับว่าเป็นหัวใจพุทธ
ศาสนาจริง ๆ การบอกนั้นก็บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นแต่เรื่องของ
มายา อย่าไปหลงยึดถือจนชอบหรือขงมันเข้า เมื่อทำใจให้เป็น
อิสระได้จริง ๆ แล้ว นั่นแหละคือการออกมาเสียได้จากอำนาจแห่ง
เหตุ เป็นการดับเหตุเสียได้ จะไม่ทุกข์เพราะความชอบหรือความ
ขงอีกต่อไป

อีกทางหนึ่งนั้น ยากจะจะให้สังเกตถึงวัตถุประสงค์แห่ง
การออกผนวชของพระพุทธเจ้า ว่าท่านออกผนวชโดยความประ-
สงค์อย่างไร พระพุทธภาษิตที่ตรัสในชั้นนั้นอยู่อย่างชัดเจนว่า
พระองค์ออกผนวชเพื่อแสวงหาว่า “อะไรเป็นกุศล” คำว่า “กุ-
ศล” ของพระองค์ในที่นี้หมายถึงความฉลาด หมายถึงความรู้
ที่ถูกต้องที่สุด โดยเฉพาะก็คือรู้ว่า อะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุ
ให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ อะไรเป็นวิธีให้ถึงความไม่มี
ทุกข์ เพราะถ้ารู้อย่างถูกต้องของต้นเชิงจริง ๆ แล้ว ก็คือความ
ฉลาดหรือความรู้ถึงที่สุด ฉะนั้นความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรที่บริสุทธิ์
บริบูรณ์นั้นแหละ คือตัวพุทธศาสนา

เรื่อง ไตรลักษณ์ ก็เป็นหลักฐานอีกแนวหนึ่ง มีหัวข้อ
สั้น ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นหลักที่เราต้องรู้ ถ้า
ไม่รู้ก็เรียกว่า ไม่รู้จักพุทธศาสนา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี้
คือ การประกาศความจริงออกไปว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง สิ่งทั้ง
ปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน” ที่ว่าเป็นอนิจจัง ก็คือสิ่ง
ทั้งปวงเปลี่ยนแปลงเรื่อย ๆ ไม่มีอะไรเป็นตัวเองที่หยุดอยู่แม้ชั่ว
ขณะ ที่ว่าเป็นทุกขังนั้น หมายถึงว่าสิ่งทั้งปวงมีลักษณะความ
ทนทุกข์ทรมานอยู่ในตัวของมันเอง มีลักษณะตลัดน่าขง น่าเบื่อ
หน่าย น่าระอาอยู่ในตัวของมันเองทั้งนั้น และที่ว่าเป็นอนัตตานี้
ก็คือการบอกให้รู้ว่าบรรดาสິงทั้งปวงไม่มีอะไรที่เราควรจะไปยึด
ด้วยจิตใจมันว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา ถ้าไปยึดถือถือของเป็น
ทุกข์ บอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นยิ่งกว่าไฟ เพราะว่าไฟลุกโผลง ๆ
อยู่ เราเห็นเราก็ไม่เข้าใกล้ แต่สิ่งทั้งปวงนั้นมันเป็นไฟที่มองไม่
เห็น เราจึงเข้าไปกอดกองไฟกันด้วยความสมัครใจ แล้วยังเป็น
ทุกข์อยู่ตลอดกาล นี่คือการบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไรโดยนัย
ไตรลักษณ์ เป็นการชี้ให้เห็นชัดว่าพุทธศาสนาคือวิชาหรือระเบียบ
ปฏิบัติ ที่ทำให้เรารู้ได้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้นเอง

เมื่อได้กล่าวถึงหลักที่ว่า เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไร
และต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงต่อกฎธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง

ตั้งแล้ว หลักในพระบาลีก็มีอีกพวกหนึ่ง เรียกว่า โอวาท
 ปาฏิโมกข์ แปลว่า คำสอนที่เป็นประธานของคำสอนทั้งหมด
 มีอยู่ ๓ ข้อต้น ๆ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็มที่
 และทำจิตใจให้สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง นี่เป็นหลัก
 สำหรับปฏิบัติ เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ของตัว
 ยึดถือไม่ได้ และไปหลงใหลด้วยไม่ได้ เราก็ต้องปฏิบัติต่อสิ่ง
 ทั้งปวงให้ถูกต้อง ด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจากการทำชั่ว
 หมายถึงการละโมภโลภมากด้วยกิเลส ไม่ไปลงทุนด้วยการฝัน
 คิดอภิมหาอภิมหาธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว อีกทางหนึ่ง
 นั้น ให้ทำแต่ความดีตามแต่ที่บัณฑิตสมมติตกลงกันว่าเป็นความ
 ดี ทั้งสองชนนเป็นเพียงชนศีลธรรม ข้อที่สามที่ว่าทำจิตใจ
 บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการทั้งปวงนั้น นั้น
 แหละ เป็นตัวพุทธศาสนาโดยตรง หมายความว่าทำให้ใจเป็น
 อิศระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้ว
 จะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ จิตจะเป็นอิสระก็ต้องมาจาก
 ความรู้ว่า อะไรเป็นอะไรถึงที่สุด ถ้ายังไม่รู้จักไปหลงรักหรือ
 หลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งหลักเลยไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นอิสระ
 ได้อย่างไร คนเรามีความรู้สึกอยู่สองอย่างเท่านั้น คือความพอใจ
 กับไม่พอใจ (อภิขณาและโทมนัส) คนเรாதกเป็นทาสของ

อารมณ์ ไม่เป็นอิสระแก่ตัวเองเลย เพราะไม่รู้ว่าอารมณ์หรือสิ่ง
 ทั้งปวงนั้นคืออะไรนั่นเอง ความพอใจมีลักษณะที่จะรวมอะไร ๆ
 เข้ามาหาตัว ความไม่พอใจมีลักษณะที่จะผลักไสอะไร ๆ ออกไปเสีย
 จากตัว ถ้ายังมีความรู้สึกสองอย่างนี้อยู่ ก็หมายความว่าจิตใจ
 ยังไม่เป็นอิสระ เพราะยังหลงรักหลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่
 จึงไม่มีทางที่จะบริสุทธิ์ปราศจากความครอบงำของสิ่งทั้งปวงได้
 โดยเหตุนี้เอง หลักระพุทธศาสนาในขั้นสูงสุดนี้ จึงปฏิเสธการ
 ยึดถือสิ่งที่น่ารัก น่าชัง ปฏิเสธเลยขึ้นไป ถึงการไม่หลงติดทั้ง
 ในความดีและความชั่ว จิตจึงจะเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง และ
 บริสุทธิ์จากอารมณ์ต่าง ๆ

ศาสนาอื่นนิยมกันเพียงให้เว้นจากความชั่ว และให้ยึดถือ
 ในความดี ให้หลงยึดผูกพันในความดี จนถึงยอดของความดี
 คือพระผู้เป็นเจ้า พุทธศาสนายังไปไกลกว่านั้นมาก คือไม่ยอม
 ผูกพันตัวเองกับสิ่งใดเลย การผูกพันในความดีนั้น ก็จัดว่าเป็น
 การปฏิบัติถูกในระยากลาง เมื่อเรายังทำอะไรให้สูงไปกว่านั้นไม่
 ได้เท่านี้เอง ในระยะแรกเราเว้นจากความชั่ว ในระยะถัดมา
 เราก็กทำความดีให้เต็มที่ ส่วนในระยะสูงนั้นเราทำจิตใจให้ลอยสูง
 เหนือความครอบงำของทั้งความดีและความชั่ว การที่ผูกพันตัว

อยู่ภายใต้ผลของความดี ยังไม่ใช้การพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง เพราะคนชั่วก็จะมีคามทุกข์ตามประสาของคนชั่ว คนดีก็จะต้องมีความทุกข์ไปตามประสาของคนดี ถึงดีก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ที่ดี จะดีอย่างเหวดเขาก็มีความทุกข์อย่างเหวดเขา แม้จะเป็นพรหมก็มีความทุกข์อย่างพรหม จะไม่มีความทุกข์โดยเด็ดเมื่อขึ้นไปให้พ้นให้สูงเหนือจากสิ่งที่เรียกว่าความดี กลายเป็นโลกุตตระ (โลกของพระอริยเจ้า) คือเป็นพระอริยเจ้าเสียเอง ถ้าขึ้นถึงที่สุดก็เรียกว่าเป็น พระอรหันต์

ทีนี้ คำว่าพุทธศาสนานี้ แปลว่าอะไร? พุทธแปลว่า พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าแปลว่า ผู้รู้ พุทธศาสนาก็แปลว่า ศาสนาของผู้รู้ พุทธศาสนิกก็แปลว่า ผู้ปฏิบัติตามศาสนาของผู้รู้ ทวารันนหมายถึงรู้อะไร? คือรู้อะไรที่ปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาคือศาสนาที่ทำให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นศาสนาเกี่ยวกับความรู้จริง เราจะต้องปฏิบัติจนเราได้รู้เอง เมื่อรู้อย่างที่สุดแล้วไม่ต้องกลัว ก็เสสสันหาต่าง ๆ จะถูกความรู้นั้น ทำลายสิ้นไป ความไม่รู้ (อวิชชา) ก็จะดับไปทันทีในเมื่อความรู้ ได้เกิดขึ้นมา ฉะนั้น ข้อปฏิบัติต่าง ๆ จึงมีไว้เพื่อให้อวิชชาเกิด ท่านทั้งหลายผู้ใคร่ใจก็มันในทางที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้น ขอแต่ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง

รู้ด้วยความเห็นแจ้งจริง ๆ อย่างรู้อย่างโลก ๆ รู้จริง ๆ กลาง ๆ
 ช่างไปหลงสิ่งที่ไม่ดีว่าดี หลงสิ่งซึ่งเป็นที่เกิดของความทุกข์ว่าไม่
 เกิดความทุกข์ ดังนี้ เป็นต้น ขอให้พยายามดูกันในแง่ความทุกข์นั้น
 ให้มากที่สุด ก็ค่อย ๆ รู้ไปตามลำดับนั้น และจะเป็นการรู้จัก
 พุทธศาสนาที่ถูกต้องตัวพุทธศาสนาแท้ ๆ

ถ้าศึกษาพุทธศาสนาโดยวิธีอื่นแล้ว แม้คนดีดีพื้นชาดที่ไม่รู้
 หนังสือก็จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาได้ ในขณะที่เปรียบหลายประโยค
 ห่วงวนอยู่กับพระไตรปิฎก แต่ถ้าไม่ดูกันในแง่ นี้ ก็ไม่อาจเข้าถึง
 พุทธศาสนาได้เลย พวกเราที่มีสติปัญญาอยู่บ้าง น่าจะสามารถ
 พินิจพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้ตามที่เป็นจริงได้ ฉะนั้นเมื่อถูกอะไร
 เข้าแก่ตัวเองแล้ว ก็จะต้องศึกษาสิ่งนั้นให้เข้าใจแจ่มแจ้งว่ามันเป็น
 อย่างไรแน่ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นและกำลังเผาเราให้เวรร้อนอยู่นั้น
 มันคืออะไร เป็นอย่างไร มาจากไหน ถ้าทุกคนตั้งสติคอยเฝ้า
 กำหนดพิจารณาความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่ตน ในลักษณะดังกล่าว
 นี้แล้ว ก็จะเป็นทางเข้าถึงพุทธศาสนาได้ดีที่สุด ดีกว่าการ
 ที่จะเวียนเหวจากพระไตรปิฎก อย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว
 การที่จะมีแต่ศึกษาพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก ในแง่ของ
 ภาษาหรือวรรณคดีนั้น จะไม่มีทางรู้ว่าอะไรเป็นอะไร หนึ่ง ๆ ที่พระ
 ไตรปิฎกก็เต็มไปด้วยคำบรรยายว่า สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนั้นเป็น

อย่างนี้ ได้แต่ฟังอย่างนกแก้วนกชนทอง พุดตามที่จำไว้ได้ แต่ไม่สามารถที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย เว้นไว้แต่ว่าเขาจะ
ได้ทำการพิจารณา ให้เห็นเป็นเรื่องจริงของชีวิตจิตใจ เข้าถึงตัว
จริงของกิเลส ของความทุกข์ ของธรรมชาติ หรือของสิ่งทั้งปวง
ซึ่งมาเกี่ยวข้องกับตัวเขา นั้นแหละจึงจะเข้าถึงพระพุทธานุภาพ
แท้ได้

คนที่ไม่เคยเห็นไม่เคยฟังพระไตรปิฎกเลย แต่เคยพิจารณา
อย่างละเอียดลออทุกครั้งทุกคราว ที่ความทุกข์เกิดขึ้นแฉกแฉกจิตใจ
ของตน นั้นแหละเรียกว่าคนกำลังเรียนพระไตรปิฎกโดยตรง และ
อย่างถูกต้อง ยิ่งกว่าคนที่กำลังเปิดเล่มพระไตรปิฎกออกอ่าน เขา
เองอาจเป็นเช่นเดียวกับคนที่กำลังจับลูกปลาเล่มพระไตรปิฎกอยู่
ทุกวัน ๆ แต่แล้วไม่รู้จักอมฤตธรรมคำสั่งสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก
คล้ายกับการที่เรามีตัวเอง ใช้ตัวเอง ปฏิบัติตัวเองทำอะไรเกี่ยวกับ
ตัวเราอยู่ทุกวัน แต่แล้วก็ไม่รู้จักตัวเราไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ
ที่เกี่ยวกับตัวเราให้ลุล่วงไปได้ ยังคงมีความทุกข์ ยังคงมีตัณหา
ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ตามอายุที่เพิ่มขึ้น
นี้เพราะไม่รู้จักตัวเราอย่างเดียวกันนั้น ชีวิตจิตใจที่สวมนอยู่กับตัว
เรา ๆ ก็ยังไม่รู้จัก การที่จะไปรู้พระไตรปิฎกหรือสิ่งใดก็ตามที่อยู่ใน
พระไตรปิฎกนั้น มันยิ่งยาวไปกว่าจะเป็นไหน ๆ เพราะฉะนั้นจึง

หันมาศึกษาพุทธศาสนา หรือรู้จักตัวพุทธศาสนากัน ด้วยการศึกษาจากตัวจริง คือจากสิ่ง^๕ทั้งปวง ซึ่งรวมทั้งร่างกายและจิตใจ^๕นี้เอง จากชีวิตซึ่งกำลังหมุนอยู่ในวงกลมของความอยาก กระทำตามความอยาก แล้วก็เกิดผลอย่าง^๕นั้นอย่าง^๕นั้นขึ้นมาหล่อเลี้ยงเจตนาที่อยาก ทำสืบต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารหรือทะเลแห่งความทุกข์ เพราะความที่ไม่รู้อะไรเป็นอะไรข้อเดียวเท่านั้นเอง

สรุปความว่า พุทธศาสนา คือวิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร เมื่อเรารู้ว่า อะไรเป็นอะไรถูกต้องจริง ๆ แล้ว ไม่ต้องมีใครมาสอนเรา มาแนะนำเรา เราต้องปฏิบัติต่อสิ่ง^๕นั้น ๆ ได้ด้วยตนเอง แล้วกิเลสก็จะหมดไปเอง เราจะเป็นอริยมบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่งขึ้นมาทันที เราจะปฏิบัติอะไรไม่ผิด^๕ขึ้นมาทันที เราจะถึงสิ่ง^๕ที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้หรือที่ขอบเรียกกันว่า มรรคผลนิพพาน ^๕นี้ได้ด้วยตนเอง เพราะการที่เรามีความรู้^๕ว่าอะไรเป็นอะไรโดยถูกต้องถึงที่สุดอย่างแท้จริงเท่านั้น

ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง

(ไตรลักษณ์)

บทนี้จะกล่าวถึงข้อที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประกอบด้วย
ลักษณะอันเรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือลักษณะ ๓ ประการ
กล่าวคือ ความเป็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

อนิจจัง แปลว่า ไม่เที่ยง หมายความว่าสิ่งทั้งหลายมี
ลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มีความคงที่ตายตัว ทุกขัง
แปลว่าเป็นทุกข์ มีความหมายว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่
เป็นทุกข์มองดูแล้วน่าสังเวชใจ นำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้มีความ
เห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ อนัตตาแปลว่าไม่ใช่ตัวตน หมาย
ความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวเป็นตน
ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เราถือได้ว่ามันเป็นของเรา ถ้าเราเห็น
อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนถูกต้องแล้ว ความรู้สึกที่ว่า ไม่มีตัวไม่มีตน
จะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง แต่ที่เราไปหลงเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน
นั้น เพราะความไม่รู้อย่างถูกต้องนั่นเอง ขอให้ทราบว่าลักษณะ
สามัญ ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสั่งสอน

อื่น ๆ บรรดาคำสั่งสอนทั้งหลายจะนำมารวบรวมอยู่ที่การเห็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานุสัย อนัตตานุสัย บางทีก็กล่าวตรง ๆ บางทีก็พูด
ด้วยโวหารอย่างอื่น แต่ใจความมุ่งแสดงความจริงอย่างเดียวกัน
เรื่องความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น เคยมีสอนกันอยู่ก่อน
พระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนของพระพุทธองค์
เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้วแต่ไม่ลึกซึ้งถึงที่สุด
ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้วิถีที่ทุกข์ที่สมบูรณ์
จริง ๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอเท่ากับการ
ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ส่วน เรื่องความไม่ไร้ตัวไร้ตนนี้ มีสอน
ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ชื่อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่
รู้จักอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น จึงจะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
ไม่ใช่ตัวตนไม่ใช่ของตัวของตน เหตุนี้จึงมีสอนแต่โดยพระพุทธ-
เจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้ถึงที่สุดจริง ๆ

คำสั่งสอนเรื่องลักษณะ ๓ ประการนี้ มีวิธีที่จะประพฤติ
ปฏิบัติเพื่อให้เห็นแจ้งมากมายหลายวิธีด้วยกัน แต่ถ้าปฏิบัติจน
เห็นแจ้งแล้วเราจะพบว่า มีข้อสังเกตข้อหนึ่ง คือต้องเป็นการเห็น
จนรู้สึกว่ามีอะไรที่น่ายึดถือ ไม่มีอะไรที่อยากจะเอาจะมีจะเป็น
ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น”
คือเมื่อท่านมองเห็นว่าความมีความเป็นอย่างใดก็ตาม เป็นความ

หลอกหลวง เป็นมายา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น ทั้งหมดทั้งต้นจริง ๆ
 คงแล้ว นั่นแหละคือការเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอย่างถูกต้อง
 ส่วนคนที่ท่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ทั้งเข้าเย็นหลายร้อย
 หลายพันครั้งมาแล้ว ไม่อาจเห็นก็ได้ เพราะไม่ใช่วิถีที่จะเห็น
 ได้ด้วยการฟัง หรือด้วยการท่อง

การดำเนินเอาตามหลักเหตุผลนั้น ไม่ใช่ “การเห็นแจ้ง”
 อย่างที่เรียกว่า “เห็นธรรม” การเห็นธรรมไม่อาจจะเห็นได้
 ด้วยการคิดไปตามเหตุผล แต่ต้องเห็นแจ้งด้วยความรู้สึกในใจแท้
 จริง เช่นพิจารณาเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำให้ความเจ็บปวดให้แก่ตน
 ซึ่งเข้าไปหลงอย่างสาสม อาศัยการที่ได้กระทบจริง ๆ เกิดเป็น
 ความรู้สึกแก่จิตใจขึ้นมาจริง ๆ จนเบื่อหน่าย เกิดความสลัดสังเวช
 ขึ้นมาอย่างนี้ จึงจะเรียกว่าเห็นธรรมหรือเห็นแจ้ง การเห็นแจ้ง
 ท่านเองนี้อาจเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับ จนกว่าจะถึงเรื่องสุดท้าย
 ที่ทำให้ปล่อยวางสังขทั้งปวงได้ ส่วนผู้ที่ท่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 หรือพิจารณาอยู่ทั้งวันทั้งคืน แต่ถ้าไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อ
 สิ่งทั้งปวง คือไม่อยากเอาอะไร ไม่อยากเป็นอะไร ไม่อยากยึดถือ
 ในอะไรแล้ว ก็เรียกว่ายังไม่เห็นอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น จึงสรุป
 การเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน ลงไว้
 ที่คำว่า “เห็นจนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรน่าเอาหรือน่าเป็น”

พุทธศาสนามีคำอยู่คำหนึ่งเป็นคำรวบยอด คือคำว่า “สุญญตา” ซึ่งแปลว่าความเป็นของว่าง คือว่างจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน ว่างจากสาระที่เราควรเข้าไปยึดถือเอาด้วยกำลังทั้งหมดทั้งตนของเรา การพิจารณาให้เห็นว่าสิ่งทั้งปวงว่างจากสาระที่ควรเข้ายึดถือ นั้น เป็นตัวศาสนาโดยแท้ เป็นหัวใจของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เมื่อรู้แจ้งว่าทุกสิ่งทุกอย่างว่างจากตัวตนแล้ว ก็เรียกว่ารู้พุทธศาสนาถึงที่สุด คำว่า “ว่างจากตัวตน” คำเดียว ก็เป็นการเพียงพอที่จะรวบรวมเอาคำว่าอนิจจัง ทุกขังอนัตตมาไว้ด้วยเสร็จ เมื่อมันไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีส่วนไหนที่ยั่งยืนถาวร ก็เรียกได้ว่าว่างเหมือนกัน * เมื่อเต็มไปด้วยลักษณะที่ดูแล้วน่าสังเวชใจ ก็แปลว่าว่างจากส่วนที่เราควรจะไปยึดถือเอา เมื่อเราพิจารณาเห็นว่าไม่มีลักษณะไหนที่จะคงทนเป็นตัวตนของมันเองได้ เป็นเพียงธรรมชาติที่มันแปรไปตามกฎของธรรมชาติ อันไม่ควรเรียกว่าเป็นตัวของมันเองตั้งนั้น ก็เรียกว่าว่างจากตัวตนได้ ถ้าบุคคลใดเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็จะเกิดความรู้สึก “ไม่นำเอา ไม่นำเป็น” ในสิ่งต่างๆ ชนมาทันที ความรู้สึกไม่อยากเอา ไม่อยากเป็นนี้แหละ มีอำนาจเพียงพอที่จะคุ้มครองคนเรา ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกิเลส หรือ

* (โปรดอ่านหนังสือเรื่อง “จิตว่าง” “วิวาหะ” “ธรรมะนอกวัด”)

ของอารมณ์ทุกชนิด บุคคลชนิดนี้ไม่สามารถทำความเข้าใจต่อไป ไม่
 หลงใหลพิศพันติดอยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเอนเอียงไปตามสิ่งยั
 ยวนใจใด ๆ เขาย่อมมีจิตใจเป็นอิสระอยู่เสมอและไม่มีความทุกข์
 ทว่า “ไม่มีอะไรน่าเอา น่าเป็น” นี้ เป็นสำนวนโวหารอยู่สัก
 หน่อย คำว่า “เอา” และ “เป็น” ในที่นี้ หมายความว่าถึงการเอา
 หรือเป็นด้วยจิตใจหลงใหล ด้วยจิตใจที่ยึดถือ ด้วยจิตใจทั้งหมด
 หงสนจริง ๆ มิได้หมายความว่าคนเราจะอยู่ได้โดยไม่มีอะไรไม่เป็น
 อะไรเสียเลย ตามปกติคนเราจะต้องเอาอะไรอยู่เป็นประจำ เช่นจะ
 ต้องมีทรัพย์สินสมบัติ มีบุตรภรรยาเรือนสวนไร่นา จะต้องเป็นคนดี
 เป็นผู้แพ่เป็นผู้ชนะหรือเป็นผู้ถูกเอาเปรียบ เป็นต้น จะต้องมีความ
 เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ แต่แล้วทำไมพุทธศาสนาจึงมาสอน
 ให้เราพิจารณาในทางที่จะไม่เอาไม่เป็น ชื่อนี้หมายความว่า พุทธ
 ศาสนาได้ชี้แจงให้เห็นว่าการเอาการเป็นนั้นเป็นแต่เรื่องสมมติอย่าง
 โลก ๆ อย่างหนึ่ง และเมื่อนำไปด้วยอำนาจของความไม่รู้ (อวิชชา)
 นั้นเอง เพราะเมื่อผูกพันด้วยความจริงขั้นที่เด็ดขาดถึงที่สุด ซึ่งเรียก
 ว่าจริงขั้นปรมัตถ์แล้ว คนเราจะเอาอะไรไม่ได้โดยเป็นอะไรไม่ได้โดย
 เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าทั้งคนที่เอาและสิ่งที่ถูกเอานั้น มันไม่
 เกี่ยวเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของใครด้วยกันทั้งนั้น แต่แล้วคนที่ไม่รู้เช่นนั้น
 ย่อมจะต้องมีความรู้สึกว่า “เราเอา” “เรามี” “เราเป็น” เป็น

ธรรมดานี้เป็นสิ่งช่วยไม่ได้ แต่ความรู้สึกว่าเขาว่าเป็นนั่นเอง
 ได้ทำให้เกิดมีความหนักหรือความเป็นทุกข์ขึ้นมา การเอาการเป็น
 นั่นเป็นความอยากอย่างหนึ่ง คืออยากไม่ให้สิ่งที่ตนกำลังเอากำลัง
 เป็นอยู่นั้นสูญหายหลุดลอยไป ความทุกข์เกิดมาจากความอยาก
 มีอยากเป็น อันรวมเรียกสั้น ๆ ว่า ความอยาก ซึ่งเรียกโดยภาษา
 บาลีว่า “ตัณหา” การที่อยากก็เพราะไม่รู้ว่าจะถึงทั้งหลายทั้งปวงนี้
 เป็นสิ่งที่ไม่ควรอยาก มันเป็นความเข้าใจผิดติดมาแต่สัญชาต
 ญาณ เกิดมาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็รู้จักอยาก แล้วก็เกิดผลอย่างใด
 อย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งตรงตามที่อยากก็มี ไม่ตรงก็มี ถ้าได้ผลตาม
 ที่อยากก็เกิดอยากให้มากขึ้นไปอีก ถ้าไม่ได้ผลตามที่อยากก็ต้องดิ้น
 รนทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป จนกว่าจะได้ผลตรงตามที่อยาก เมื่อ
 ทำลงไปมันก็ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง เวียนเป็นวงกลมของกิเลส
 การกระทำ—ผล (กรรม—วิบาก) อยู่อย่างนี้ เรียกว่าวัฏสงสาร
 คำว่าวัฏสงสารนั้นอย่าเพิ่งไปเข้าใจ จำเป็นเรื่องราวเวียนชาติ
 โน้น ชาตินี้ ชาติโน้นแต่อย่างเดียว แท้จริงเป็นเรื่องการเวียนวน
 ของของ ๓ สิ่ง คือ ความอยาก — การกระทำตามความอยาก
 — ผลอย่างใดอย่างหนึ่งมาจากการกระทำนั้น — แล้วไม่สามารถ
 หยุดความอยากต่ออีกได้ — เลยต้องอยากอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป
 แล้วก็กระทำอีก — ได้ผลมาอีก — เลยส่งเสริมความอยากอย่าง

โดย่างหนึ่งต่อไปอีก เป็นวงกลมอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ท่าน
เรียกว่าวัฏฏะหรือวัฏสงสาร เพราะเป็นวงกลมที่เวียนวนไม่มีการ
สิ้นสุดลงได้

คนเราต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในวงกลมนี้เอง ถ้าใคร
ออกไปจากวงกลมนี้ได้ ก็เขื่อนอนว่าพ้นไปจากความทุกข์
ทุกอย่างโดยแน่นอน (นิพพาน)

ไม่ว่ากระษากเข็ญใจ เศรษฐี มหาภคัตริย์ จักรพรรดิ
เทวดา พรหม หรือจะเป็นอะไรก็ตามที่ ล้วนแต่ตกอยู่ในวงกลมนี้
ทั้งนั้น จะต้องมีความทุกข์ทรมานชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งเหมาะ
สมกับความอยากของเขา ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าในวัฏสงสารนี้เต็ม
ไปด้วยความทรมานอันใหญ่หลวง ศีลธรรมหรือจริยธรรมนั้น ไม่
สามารถแก้ปัญหานั้นได้เลย เราจึงต้องพึ่งตัวแท้ของพุทธศาสนา
ที่เป็นหลักธรรมชั้นสูง ให้แก้ไขในเรื่องนี้โดยเฉพาะทีเดียว ทั้งหมด
นี้เราเห็นได้ว่าความทุกข์นั้นมาจากความอยาก สมดังที่พระพุทธเจ้า
ท่านจัดความอยากไว้ในเรื่องอริยสัจข้อที่สอง ในฐานะเป็นมูล
เหตุให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ โดยตรง

ความอยากมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างแรกเรียกว่า กามตัณหา
อยากในสิ่งที่รักใคร่พอใจ จะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสอะไรก็ได้
อย่างที่สองเรียกว่าภวตัณหา คือความอยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้
ตามที่ตนอยากจะเป็น อย่างที่สามเรียกว่าวิภวตัณหา คือความ

อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้นไม่ให้เป็นอย่างนี้ หลักเกณฑ์ดังกล่าวให้
ใครพิสูจน์หรือแย้งอย่างไรก็ได้ ฉะนั้นมีความอยาก-ไว้ก็ข้าง
นอกเหนือไปกว่า ๓ อย่างที่กล่าวมานี้

ท่านทั้งหลายจะมองเห็นได้ว่า เมื่อมีความอยากที่ใดก็มี
ความร้อนใจที่นั่น และเมื่อต้องกระทำตามความอยาก ก็ย่อมมี
ความทุกข์ตามส่วนของกากระทำ ได้สมแล้วก็หยุดอยากไม่ได้
ยังอยากต่อไป ต้องมีความร้อนใจต่อไปอีก เพราะยังไม่เป็นอิสระ
จากความอยาก ยังต้องเป็นทาสของความอยาก เหตุฉะนั้นจึง
กล่าวว่า คนชั่วทำชั่วเพราะอยากทำชั่ว มันก็มีความทุกข์ไปตาม
ประสาคนชั่ว คนดีอยากทำความดี ก็ต้องมีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง
ตามประสาของคนดี แต่ข้อนี้อย่าเพิ่งเข้าใจว่าเป็นการสั่งสอน
ให้เลิกละจากการทำความดี เฉพาะในขั้นประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า
ความทุกข์นั้นมียุหลายระดับ ละเอียดจนคนธรรมดาเข้าใจไม่ได้
ต้องฟังพาทศกัณฑ์บัญญัติของบุคคลประเภทพระพุทธรเจ้า ซึ่งชี้ให้
เห็นว่าเราจะพ้นความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยกำลังเพียงกากระทำ
ความดีอย่างเดียวเท่านั้นยังไม่พอ ยังจะต้องทำบางสิ่งที่ยังหรือ
เหนือไปกว่ากาทำความดี ซึ่งได้แก่กาทำจิตใจให้หลุดพ้น ไปจาก
กาเป็นบ่าวเป็นทาสของความอยากทุกชนิดนั่นเอง นี่เป็นใจความ

สำคัญขงพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่มีทางแพ้ศาสนาใด ๆ ในโลก
อันจะไม่อาจเข้ามาเทียบสู้หรือเค่งขิดในด่อนนี้ จึงเป็นสิ่งที่ต้ง
จำไว้ให้แน่นถึา เอาชนะความอยากถึง ๓ อย่างทุกถ้วแล้ว
ได้นั้นแหละ จึงจะเป็นความพ้นจากความทุกข์ หรือหมด
ความทุกข์โดยประการทั้งปวง

เราจะกำจัด หรือดับระงับ หรือหักรอกเงำของความอยาก
ให้หมดสิ้นเชิงได้อย่างไร ? คำตอบก็คือว่าให้พิจารณาเห็นความ
ไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน จนมองเห็นว่าไม่มี
อะไรที่น่าอยากนั่นเอง มันมีอะไรบางที่นำเขำมาเป็น ซึ่งเมื่อเขา
หรือเป็นเข้าแล้ว จะไม่โยนความทุกข์ชนิดใดชนิดหนึ่งมาใส่ให้
บุคคลนั้น ? ขอให้ตั้งปัญหาตามชนอย่างนี้ ได้อะไรหรือเป็นอะไร
บ้างก็จะไม่นำมาซึ่งความหนักอกหนักใจ ? ขอให้ลองคิดดู การ
ได้บุตรได้ภรรยา นำเอาความเบากายเบาใจมาให้ หรือเอาภาระ
หลายอย่างมาให้ ? การได้ตำแหน่งหน้าที่ เป็นการได้มาซึ่งความ
สงบเย็น หรือได้มาซึ่งภาระหนัก ? โดยนั้ัน จะเห็นได้โดยง่าย
ว่าล้วนแต่นำมาซึ่งภาระและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ทั้งนี้
เพราะเหตุใด ? เพราะเหตุว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นภาระ
เพราะความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตนของมันนั่นเอง
เมื่อเราได้อะไรมา เราก็จำต้องจัดการกับสิ่งนั้น ๆ ให้มันคงอยู่กับ
เรา ให้เป็นไปตามใจเราหรือมีประโยชน์แก่เรา แต่แล้วสิ่งนั้น ๆ

ตามปกติมันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่เป็นของใคร คือไม่รู้
ไม่ช้ต่อความประสงค์มุ่งหมายของบุคคลใด มีแต่จะเปลี่ยนแปลง
ไปตามเหตุตามวิสัยของมันเอง การพยายามของคนเราจึงเป็น
การต่อสู้ หรือเป็นการต้านกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี
นั้น ฉะนั้น จึงเกิดเป็นการยากลำบาก หรือเป็นการทนทรมาน
ในการที่จะเป็นอยู่ หรือการทำสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เป็นไปตาม
ความประสงค์ของเรา

อธิบายซึ่งจะทำให้รู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น
นั้น มีอยู่ ซอนโตแก่การพิจารณาให้ลึกซึ้งจนพบความจริงว่า
เมื่อยังมีกิเลสตัณหา ความรู้สึกในการเอาการเป็นนั้น ย่อมมี
ลักษณะไปอย่างหนึ่ง ถ้าไม่มีกิเลสตัณหา มีแต่ปัญญาซึ่งรู้จักถูก
ต้องดีว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ความรู้สึกในการเอา การเป็น หรือ
การได้ของบุคคลนั้น ย่อมอยู่ในลักษณะอีกแบบหนึ่ง ยกตัวอย่าง
ง่าย ๆ เช่น การกินอาหาร ถ้ากินด้วยตัณหา หรือความอยาก
ในความเอร็ดอร่อย การกินอาหารของผู้นั้นต้องมีอาการซึ่งต่าง
จากบุคคลซึ่งไม่กินอาหารด้วยตัณหา แต่กินด้วยสติสัมปชัญญะ
หรือปัญญาว่าอะไรเป็นอะไร นั่นเป็นคนด้วยกัน แต่คนหนึ่งกิน
ด้วยตัณหา อีกคนหนึ่งกินด้วยความรู้สึกตัว ด้วยสติปัญญา
การกินจะต้องผิดกัน กิริยาอาการที่กินและความรู้สึกในขณะที่กิน
ก็จะต้องผิดกัน และในที่สุดผลอันเกิดจากการกินก็จะต้องผิดกัน

เราต้องทำความเข้าใจในข้อที่ว่า แม้จะไม่มีตัณหาหรือความอยาก
ในรสอร่อย คนเราก็กินอาหารได้ พระอรหันต์หรือพระพุทเจ้า
ซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่มีกิเลสตัณหาเลย ก็ยังทำอะไร ๆ ได้ เป็นอะไร ๆ
ก็ได้ ยังทำงานมากกว่าพวกเราซึ่งมีกิเลสตัณหา ท่านทำด้วย
อำนาจของอะไร ? เหมือนกับพวกเราที่ทำด้วยอำนาจของกิเลส
ตัณหาอยากเป็นนั่นเป็นนี่หรือ ? คำตอบก็คือ ท่านทำด้วยอำนาจ
ของปัญญา คือความรู้ที่แจ่มแจ้งถึงที่สุดว่าอะไรเป็นอะไร ผิด
แปลกแตกต่างจากพวกเราซึ่งทำอะไร ๆ ด้วยตัณหา ผลที่เกิดขึ้น
นั่นคือพวกเราก็เป็นทุกข์กันตลอดเวลา แต่ส่วนท่านไม่มีความ
ทุกข์เลย ท่านไม่อยากได้อะไร ไม่อยากเอาอะไร ผลก็ไปได้แก่
คนทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยความเมตตาของท่านนั่นเอง ท่านมี
ปัญญาเป็นเครื่องบอกว่าคุณควรจะทำแทนที่จะอยู่เฉย ๆ ฉะนั้น ท่าน
จึงทำการสืบอายุพระศาสนามาถึงพวกเราได้ และทั้งทำประ-
โยชน์อื่น ๆ อีกมากมาย ร่างกายและจิตใจซึ่งปราศจากกิเลส
ตัณหา ก็แสวงหาและบริโภครสอาหารได้ด้วยปัญญา ไม่แสวง
และบริโภคด้วยกิเลสตัณหาเหมือนแต่ก่อน เมื่อเราหวังจะเป็นผู้พ้น
ทุกข์ตามรอยทางของพระพุทเจ้า หรือของพระอรหันต์ทั้งหลาย
เราก็ควรฝึกฝนตัวในการที่จะทำอะไรลงไปด้วยปัญญา อย่าทำไป
ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ถ้าเป็นคนศึกษาเล่าเรียนก็ศึกษาไปด้วย

ความรู้สึกชอบชวติ ว่ามันเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา
 ถ้าประกอบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ทำไปด้วยความรู้สึกดี
 ชอบชวติ ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำและทำให้ดีที่สุด ด้วยความ
 เข้มแข็งเท่าที่สติปัญญาจะอำนวยให้ ถ้าทำไปด้วยดีมันร้อน
 ใจเมื่อกำลังทำ และร้อนใจเมื่อทำเสร็จแล้ว แต่ถ้าทำด้วยอำนาจ
 ของปัญญาควบคุมอยู่ จะไม่ร้อนใจเลย ผลแตกต่างกันอย่างนี้
 ฉะนั้น เราจำเป็นต้องรู้อยู่เสมอว่า สิ่งทั้งหลายโดยที่แท้แล้วเป็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ
 เข้าไปด้วยปัญญา การกระทำของเราก็จักไม่ตกหล่มของกิเลส
 ตัณหา ถ้าทำด้วยสติปัญญาจักจะไม่มีความทุกข์ตั้งแต่เบื้องต้นจน
 ปลาย จิตใจไม่มีความหลงยึดถืออย่างหลับหลับตา ว่าเป็นของ
 น่าเอาน่าเป็น ทำไปด้วยจิตว่าง ปล่อยให้เป็นไปตามขนบธรรม—
 เนียมประเพณีหรือตามกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น เรามีสัตนเป็น
 ทวิษัสมบัติอยู่ เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้สึกที่เป็นตัณหาไปยึด
 ถือในสิ่งนั้น จนถึงกับหนักอกหนักใจแถมเผาหัวใจ กฎหมายยัง
 คงคุ้มครองที่ดินผืนนั้น ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเราอยู่นั่นเอง เรา
 ไม่ต้องทุกข์ร้อนวิตกกังวล มันไม่หล่มมือหายไปไหน แม้ว่าจะมี
 ใครมาแย่งชิงก็ยังคงทำการต้านทานป้องกันได้ด้วยสติปัญญา ไม่
 ต้องต้านทานด้วยกิเลสตัณหาให้เราร้อนด้วยไฟคือโทสะ ยังอาศัย

อำนาจกฎหมายทำการต้านทานได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์ เราก็
 ยังคงรักษาคุ้มครองเอาไว้ได้ ถ้าหากว่ามันจะหลุดมือไปจริง ๆ
 เราจะมึนงงเลสตันหาหรือไม่มีก็ตามมันก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้ง
 หลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ คิดเสียตั้งนี้ มันก็ไม่ต้อง
 ทุกข์ร้อนอะไร

แม้ “การเป็น” ก็เหมือนกัน ไม่ต้องไปยึดถือในการได้
 เป็นนั่นเป็นนี่ เพราะว่าโดยที่แท้แล้วไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย ล้วน
 แต่นำมาซึ่งความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น อูมาย่าง่าย ๆ ที่
 เราจะต้องพิจารณา ซึ่งเรียกว่าวิบัติสณา หรือเป็นการปฏิบัติธรรม
 โดยตรงก็คือ พิจารณาให้เห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าเป็น หรือไม่มีการ
 เป็นอะไรที่น่าสนุกเลย ท่านทั้งหลายลองตั้งปัญหาสำหรับพิจารณา
 ในข้อนี้ดูว่ามีกำการเป็นอะไรบ้างที่น่าสนุก ? เช่นเป็นบุตร เป็นบิดา
 มารดา เป็นสามี เป็นภรรยา เป็นนายเขาเป็นบ่าวเขาสนุกไหม ?
 ตลอดถึงว่าเป็นคนเขาเปรียบเขาหรือโกงเขา เป็นคนชนะเขา สนุก
 ไหม ? เป็นมนุษย์สนุกไหม ? กระทั่งว่าเป็นเทวดาเป็นพรหม
 สนุกไหม ? ถ้าท่านมีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างแท้จริงแล้ว
 ทุกอย่างล้วนแต่ไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย เราต้องทนทำทนเป็นทน
 เขาทนอยู่โดยไม่รู้สึกตัว แล้วทำไมเราจะต้องไปมอบกายถวายชีวิต
 หลงใหลเขาหลงใหลเป็น หรือทำไปด้วยอำนาจของกิเลสตันหา ?

เราควรจะมีความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งเหล่านั้น แล้วอยู่ด้วยปัญญา
เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ในอาการที่จะให้เป็นทุกชั้นนัยที่สุด
หรือไม่ให้เป็นทุกเลยยิ่งดี

อีกประการหนึ่ง เราจะต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่อยู่ร่วมกัน
ในโลก จะเป็นมิตรสหาย แม้ที่สวดบทรกรรขามผู้ไกลชิดสนิทสนม
ว่าสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ให้เขามีความเข้าใจที่ถูกต้องเหมือน
กับเรา แล้วก็จะไม่มีอะไรขัดขวางกันในครอบครัวในบ้านในเมือง
ตลอดถึงในโลก ต่างคนต่างมีจิตใจที่ไม่ยึดมั่นหลงใหลในสิ่งใด ๆ
หรือในกันและกันด้วยอำนาจกิเลสตัณหา แต่ว่าคงมีชีวิตเป็นอยู่
ด้วยอำนาจของปัญญา โดยมองเห็นชัดอยู่เสมอว่าไม่มีอะไรที่จะยึด
ถือจริงจังได้ ทุกคนให้มีความรู้สึก ว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์
ไม่มีอะไรเป็นของตนอย่างแท้จริง ไม่น่าหลงด้วยกำลังใจทั้งหมด
ทั้งสิ้น ควรยับยั้งด้วยปัญญา เรียกว่าเป็นผู้อยู่ด้วยปัญญา มี
ความเห็นถูกต้องตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา จึงสมควรจะ
เรียกว่าเป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง แม้จะไม่เคยบวชไม่เคยบวชคิด
แต่ก็เห็นบุคคลที่เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างแท้จริง
เรามีจิตใจอย่างเดียวกันกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือ
ความสะอาดสว่างสงบในใจ เพราะเหตุที่ไม่ยึดถือในสิ่งใด ว่าน่า
เอาหรือน่าเป็นนั่นเอง เขาจึงเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์

อย่างง่ายดาย และโดยแท้จริง ด้วยอาศัยอุปายวิธีที่ถูกต้อง ที่พิจารณาองเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่ใช่ตัวตน ของตัวของตน จนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอนำมาเป็นสักอย่างเดียว

ความชั่วที่เป็นอันตรายที่สุดก็มาจากความอยากเอนำอยากเป็นด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ความชั่วเบาช้นมากก็ทำกันด้วยอำนาจของความรู้สึกที่เบาด้วยกิเลสตัณหา ความดีทั้งปวงก็ทำกันด้วยตัณหา ชนิดที่ประณีตละเอียดสูงขึ้นไป เป็นความอยากเอนำอยากเป็นในชนิด แม้ความดีทั้งที่สุกทำด้วยตัณหาที่ประณีตละเอียดที่สุดจนคนไม่ถือว่าเป็นความชั่วเลย แต่แล้วก็ไม่พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่พ้นทุกข์ถึงที่สุด กล่าวคือพระอรหันต์ จึงเป็นผู้หมดจากภาวะทำด้วยอำนาจของตัณหา และกลายเป็นบุคคลที่ทำชั่วก็ไม่ได้ ทำได้แต่สิ่งที่เหนือไปกว่าความชั่วและความดี คือมีใจอิสระอยู่เหนือความครอบงำของความชั่วและความดี จึงจะไม่มีความทุกข์เลย

หลักของพุทธศาสนาของเรามีอยู่อย่างนี้ ทำได้หรือไม่ได้ก็ตาม ปวารณาหรือไม่ปวารณาก็ตาม แนวของความพ้นทุกข์ย่อมมีอยู่ดังนี้ วันนั้นยังไม่ปวารณา วันหน้าก็จะต้องปวารณา

เพราะว่าเมื่อได้ละความชั่วเสียแล้ว ความดีก็ทำได้เต็มเปี่ยม
 ดีแล้ว จิตยังหมั่นหมองด้วยดีค้นหาชั้นประณีตบางประการอยู่และ
 ก็ไม่รู้จักดับด้วยวิธีใด นอกจากพยายามอยู่เหนืออำนาจค้นหา
 คืออยู่เหนือการที่จะไปอยากได้อากเป็นทั้งในสิ่งที่ชั่ว หรือที่ดีก็
 ตาม ต้องไม่มีความอยากโดยสิ้นเชิงจึงจะพ้นจากความทุกข์
 ทั้งปวงได้ (นิพพาน)

สรุปความว่า การรู้อะไรเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือรู้ว่าสิ่ง
 ทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวของตน เมื่อรู้โดยแท้จริงแล้ว
 ก็เกิดความรู้สึกที่จิตใจจะไม่อยากได้อะไร ไม่อยากเป็นอะไร
 ด้วยความยึดถือ แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ที่เรียก
 กันว่า “ความมี-ความเป็น” บ้าง ก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับสติ
 สัมปชัญญะ โดยอำนาจของปัญญา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับอำนาจ
 ของค้นหา เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความทุกข์

อำนาจของความยึดติด

(อุปาทาน)

จะปลื้มกตัญญูในตัวออกเสียจากสิ่งทั้งหลาย ที่เป็นอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างไร? คำตอบก็คือจะต้องศึกษาว่าอะไร
เป็นเหตุให้เราอยากจะเข้าไปติดยึดถือในสิ่งเหล่านั้น? เมื่อรู้ต้นเหตุ
เราอาจจะตัดการยึดติดเสียได้ ก็เลสซึ่งเป็นความยึดถือในสิ่ง
ปวงนั้น พุทธศาสนาเรียกว่า “อุปาทาน” แปลว่าความยึดติด
จำแนก เป็น ๔ ประการด้วยกัน

๑. กามอุปาทาน (ยึดมั่นในกามหรือในของรักของใคร
ทั่วไป) เห็นได้จากกรที่คนเราตามธรรมดา มีความติดพันในสิ่ง
ที่รักที่พอใจ ไม่ว่าจะ เป็น รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส สัญ
ชาติญาณของคนเรา ย่อมรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเวิ้ง
อว้อยในกามารมณ์ ๕ อย่างนี้ ตามหลักกรรมในพุทธศาสนาขยาย
ออกไปเป็น ๖ คือมี “ธรรมารมณ์” เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง หมายถึง
ถึงสิ่งที่ผัสขันธ์ในใจ จะเป็นอดีตปัจจุบันหรืออนาคตก็ได้ เกี่ยวกับ
วัตถุภายนอกหรือภายในก็ได้ เป็นเพียงคิดฝันก็ได้ แต่ทำให้เกิด
ความเวิ้งอว้อยเพลิดเพลินทางจิตใจในขณะที่ยึด

พอคนเกิดมาได้รู้สขของกามารมณทั้ง ๖ นั้น ก็ยึดติดใน
 อารมณนั้น และยึดถึงขั้นเป็นลำดับ ๆ อย่างแน่นแฟ้น เหลือวิสัย
 ที่คนธรรมดาจะถอนได้ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องม
 ความรู้ความเข้าใจให้ถูกต้อง และประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่ง
 เหล่านั้น มิฉะนั้นความยึดติดนี้แหละจะนำไปสู่ความพินาศฉิบหาย
 ขอให้เราพิจารณาดูความพินาศฉิบหายของคนทั่ว ๆ ไป ตามปกติ
 จะเห็นว่ามีมูลมาจากความยึดติดมันในสิ่งที่น่ารักอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ดังกล่าวแล้ว ทุกอย่างที่มีมนุษย์ทำกันอยู่ ไม่ว่าจะไร ล้วนแต่มีมูล
 มาจากกามารมณทั้งนั้น คนเราจะรักกัน โกรธกัน เกียดกัน
 อิจฉาริษยาฆ่าฟันกัน หรือฆ่าตัวเองตายก็ตามก็จะต้องมีมูลมาจาก
 กามารมณ การที่มนุษย์ต้องทำงานจนชวายนหรือทำอะไรก็ตาม
 เราอาจจะสืบสาวเรื่องราวไป แล้วจะพบว่าเรามีความอยาก ใคร
 จะได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เขาอดส่ำที่เล่าเรียนหรือประกอบอาชีพก็
 เพื่อให้ได้ผลจากอาชีพ แล้วไปจัดหาความสบายในทางรูป เสียง
 กลิ่น รส สัมผัส มาบำรุงบำเรอตน แม้แต่เรื่องทำบุญอุทิศฐาน
 ให้ไปสวรรค์ก็มีมูลมาจากความหวังในทางกามารมณทั้งนั้น รวม
 ความแล้ว ความยุ่งยากบนบ้นวนของโลกทั้งนี้ มีมูลมาจาก
 กามารมณนั่นเอง

กามารมณมีอำนาจร้ายกาจถึงเพียงนี้ ก็เพราะอำนาจ
 ของกามุปาทาน คือความยึดมั่นติดมันอย่างเหนียวแน่นในกาม

ตัว^๕เอง พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสไว้เป็นอุปาทานข้อต้น เป็นปัญหาเกี่ยวกับโลกโดยตรง โลกจะวินาศฉิบหายหรือจะเป็นอะไรก็ตาม ย่อมมีมูลมาจากกามุปาทาน^๕นี้โดยเฉพาะ เราควรจะพิจารณาตัวเราเองว่า เรามีความติดในกามอย่างไร เหนียวแน่นเพียงไร และจะเหลือวิสัยที่เราจะละได้จริง ๆ หรือไม่ ถ้าวากันทางโลกแล้ว การติดกามกลับจะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เพราะจะทำให้รักครอบครัว ทั้งยังทำให้ขยันขันแข็งในการแสวงหาทรัพย์และชื่อเสียง ฯลฯ แต่ถ้ามองกันในแง่ของธรรมะ จะรู้สึกว่าเป็นทางมาแห่งความทุกข์ทรมานอันเร้นลับ เพราะฉะนั้น ในทางธรรมะ ความติดกามจึงเป็นสิ่งที่ต้องควบคุม และถึงกับเป็นสิ่งที่ต้องละกันให้หมดสิ้นในที่สุด จึงจะหมดความทุกข์ทั้งปวงได้

๒. ทิฏฐูปาทาน (ยึดติดอยู่กับทิฏฐิหรือความคิดเห็นที่ตนมีอยู่เดิม ๆ) เป็นสิ่งที่จะพอมองเห็นและเข้าใจได้ไม่ยาก พอเราเกิดมาในโลกเราก็ได้รับการศึกษาอบรมให้เกิดเป็นความคิดเห็นชนิดที่มีไว้สำหรับยึดมั่นไม่ยอมใครง่าย ๆ นี้เรียกว่าทิฐิ ลักษณะที่ยึดความคิดความเห็นของตนนี้ เป็นไปตามธรรมชาติ เราไม่ติเตียนกันนัก และเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ แต่เป็นโทษภัยที่ร้ายกาจไม่น้อยไปกว่าการยึดติดในของรักของใคร่ ถ้ายึดติดในความคิดความเห็นเดิม ๆ ของตัวอย่างคั่งค้างแล้ว ก็อาจถึงกับจะต้อง

ได้รับความฉวีมา เราจึงจำเป็นจะต้องปรับปรุงทัศนคติของเราให้ถูกต้อง ให้สูงขึ้น ก็จากความเห็นผิดให้กลายเป็นความเห็นถูกต้องและยิ่งขึ้น ๆ จนกระทั่ง ทัศนคติที่ร้ายลึกลงก็ได้บรรยายมาแล้ว

ทัศนคติเป็นความตอถอธรรนนั้น มีมูลมาจากหลายทาง แต่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว มักจะเกี่ยวกับชนบธรรมนิยมประเพณี หรือลัทธิศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทัศนคติอันเป็นส่วนของตัวเองล้วน ๆ นั้นยังไม่เท่าไร เพราะไม่มากมาเหมือนที่มาจากชนบธรรมนิยมประเพณีที่คนถือกันมา ที่ค่อย ๆ อบรมสะสมกันมากขึ้น ๆ ทัศนคติต่าง ๆ นกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ (อวิชชา) เมื่อไม่รู้จักมีความเข้าใจเอาเองตามความโง่เดิมของตน เช่นว่าสิ่งนั้นน่ารักน่าชังถือ สิ่งนี้เที่ยงแท้ถาวรเป็นความสุข เป็นตัวเป็นตน แทนที่จะเห็นว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงมายาหลอกลวงตา เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างนั้นเป็นต้น อะไร ๆ ที่ตนเข้าใจมาแล้วละก็ตั้งใจไม่ยอมรับว่าผิด ทั้ง ๆ ที่บางทีตัวก็เห็นอยู่ว่าผิด แต่ก็ไม่ยอมความเป็นผู้ตอถอตั้งหน้าอย่างนั้น นับว่าเป็นอุปสรรคหรือศัตรูของเราอย่างยิ่ง มันทำให้เราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือ ไม่สามารถเปลี่ยนความเห็นผิด ในลัทธิศาสนา หรือความเชื่อนั้น ๆ ที่เคยเชื่อมาแล้วแต่เดิม

ปัญหาบางอย่างจะเกิดแก่บุคคลผู้ลัทธิศาสนาที่ยังต่ำ ๆ อยู่ ทั้ง ๆ ที่ตนเห็นว่าคำก็เปลี่ยนไม่ได้เพราะเขามักถือเสียว่า บิดา มารดา ปู่ย่า ตา ยาย เคยถือกันมา หรือถ้าไม่มีเหตุผลอะไรสำหรับแก้ตัวขึ้นมาจริง ๆ ก็ว่าเป็นสิ่งที่เคยถือกันมานานนมแล้วเป็นอัน เพราะเหตุนี้เองพุทธศาสนาจึงถือว่าการสูบบุหรี่ เป็นกิลเลสตัวร้ายกาจ เป็นสิ่งที่น่าอนัตราภัยที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องพยายามทำอย่างยิ่งให้หมดไป มิฉะนั้น ตนก็จะไม่ได้อะไรที่สุขสบายเลย

๓. สัตว์พศุบาทาน (ยึดถือในวัตรปฏิบัติที่มุ่งหมายผิด

ทาง) หมายถึงความถือมั่นในการประพฤติการกระทำที่ปรัมปรา สืบกันมาอย่างงมงายไร้เหตุผล หรือที่คนนิยมเรียกกันว่า ชลัง คักตัสทธิ คิดกันว่าเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ และจะไม่ยอมเปลี่ยนแปลง คนไทยทั่วไปก็มีสิ่งนี้กันไม่น้อยกว่าชาติอื่น มี การถือเครื่องรางของขลังลัทธิเคล็ดลับต่าง ๆ เช่นต้นนอนขึ้นมา จะต้องเสกน้ำล้างหน้า จะถ่ายอุจจาระก็ต้องผินหน้าทีคนนั้นคน จะบริโภคอาหารหรือจะนอน ก็ต้องมีเคล็ดมีพิธี เชื้อผีสง่าเทวดา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น เป็นการปฏิบัติที่ไร้เหตุผล อย่างยิ่ง ไม่คำนึงถึงเหตุผล คงมีแต่ความยึดถือมั่นตามตำราบ้าง เคยทำมาแล้วไม่ยอมเปลี่ยนแปลงบ้าง แม้ที่อ้างตนเองว่าเป็นพุทธบริษัท อุบาสกอุบาสิกา ก็ยังยึดมั่นถือมั่นไว้คนละอย่างสองอย่าง

หรือแม่ที่เรียกตัวเองว่าเป็นภิกษุสงฆ์ สาวกของพระพุทธเจ้า ก็
 ยึดถือในทำนองนี้ด้วยอุปาทาน ยิ่งเป็นลทธิศาสนาที่ถือพระเป็น
 เจ้า ถือเทวดาถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยแล้ว จะมีการถือชนิดนั้นมากที่
 เดียว สำหรับชาวพุทธเราไม่น่าจะมีอย่างนั้นเลย ชัณเป็น
 เพราะเมื่อประพฤติกรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ไม่ทราบความมุ่งหมาย
 คุ้ม ไม่คำนึงถึงเหตุผล ได้แต่เหมาสันนิษฐานเชื่อเอาเสียว่าเป็น
 ของศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้น คนเหล่านั้น จึงสมาทานศีลหรือประพฤ
 ติกรรมแต่เพียงตามแบบฉบับตามประเพณี ตามตัวอย่างที่ปรัมปรา
 สืบกันมาเท่านั้น ไม่ทราบเหตุผลของสิ่งนั้น ๆ เพราะประพฤติมา
 จนชิน การยึดถือจึงเหนียวแน่นเป็นการติดชนิดที่แก้ไขยาก อันนี้
 เรียกว่าการยึดติดในการปฏิบัติที่เคยกระทำสืบกันมาอย่างผิด ๆ
 หรืออย่างมงายไว้เหตุผลอย่างแท้จริง

แม้วิบัติสฐานกรรมฐาน หรือสมถกรรมฐาน อย่างที่ชาว
 ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ก็ตาม ถ้าทำไปด้วยความไม่รู้เห
 ผลต้นปลาย ไม่รู้ความมุ่งหมายอันแท้จริงแล้ว ก็ต้องเป็นไปด้วย
 อำนาจของการยึดถือโดยมุ่งหมายผิด เป็นความโง่เขลาชนิดหนึ่ง
 โดยไม่ต้องสงสัย แม้ที่สุดจะรำบคิดทำ คิดแปด คิดสิบ หรือคิดห้า
 ไต่ก็ตาม ถ้าวิภาชาโดยคิดว่าจะเป็นผู้ตั้ง เป็นผู้พิเศษศักดิ์สิทธิ์
 จะมีอำนาจฤทธิ์เดชอะไรขึ้นมาแล้ว ก็กลายเป็นกิจวัตรที่มุ่งผิดทาง

ทำไปโดยอำนาจสติพหุบาทานันท์นั้น ไม่ต้องกล่าวถึงการประ
 พุทธิแปล ๗ ของพวกภายนอกพหุศาสนาก็ได้ ฉะนั้น จึงจำ
 เป็นต้อระมัดระวังให้มาก การประพฤติปฏิบัติตามหลักของธรรมะ
 ในพระพหุศาสนานั้นจะต้องให้ถูกไปตั้งแต่เริ่มความคิด ความเห็น
 ความพอใจในผลของการทำลายกิเลสไปตั้งแต่ต้นทีเดียว ความ
 ประพฤติปฏิบัตินั้นจึงจะไม่เป็นความมมงาย หนีออกลุ่มนอกทางไว้
 เหตุผลและเสียเวลาปฏิบัติ

๔. อัตตวาทูปาทาน (ยึดมั่นในเรื่องว่าเป็นตัวเป็นตน)

ความยึดมั่นว่าตัวตนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งเร้นลับอย่างยิ่ง
 สัมบูรณ์ หงหมดย่อมจะรู้สึกความมั่นคงของตนของมันอยู่ตั้งนั้นเสมอ
 ไปอย่างชดช้อยไม่ได้ เพราะมันเป็นสัญชาตญาณของตนที่สุดของสิ่งที่
 มีชีวิตและเป็นมูลฐานของสัญชาตญาณอื่น ๆ เช่นสัญชาตญาณ
 หาอาหารหาภิน สัญชาตญาณต่อสู้อันตรายหลบหนีอันตราย
 สัญชาตญาณสืบพันธุ์ และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่อาศัย
 สัญชาตญาณแห่งการรู้สึกถึงความเป็นตัวมันเองนั้น มนตอจะเชื่อมั่น
 ว่ามีชีวิตเร้นลับก่อน จึงจะไม่อยากตาย มันจึงอยากหาอาหารมา
 เลี้ยงร่างกาย อยากต่อสู้เอาตัวรอด หรืออยากจะได้สืบพันธุ์ของมันไว้
 ความยึดถือว่ามีตัวตนจึงมีประจำอยู่ในสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ถ้าไม่
 อย่างนั้นแล้วมันจะมีชีวิตรอดมาได้ แต่พร้อมกันนั้นทีเดียว มัน

ก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ในการแสวงหาอาหาร ในการต่อสู้
 ในการสืบพันธุ์ หรือในการทำอะไรก็ตาม ๆ อย่าง ฉะนั้นท่านจึง
 กล่าวว่ามันเป็นมูลฐานแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย ชื่อนี้จะ—
 พุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นใจความ โดยสรุปสั้นที่สุดว่า “สิ่งต่าง ๆ
 ที่คนมีอุปาทานไปยึดอยู่นั้นแหละ เป็นตัวความทุกข์ หรือ
 เป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์” หรือ “ร่างกายและจิตใจที่คน
 เข้าไปยึดถือด้วยอุปาทานอยู่นั้นแหละเป็นความทุกข์”
 อุปาทานชื่อนี้เป็นต้นกำเนิดของชีวิต และเป็นต้นกำเนิดของความ
 ทุกข์ต่าง ๆ คำที่ว่า “ชีวิตคือความทุกข์—ความทุกข์คือชีวิต”
 ท่านก็หมายความว่าถึงขั้นนี้เอง การที่เรารู้จักมูลกำเนิดของชีวิตและ
 ของความทุกข์ นำจะถือว่าเป็นการรู้ในสิ่งที่ลึกซึ้งที่สุดและรูถึงที่
 สุด เพราะว่าเส้นทางทำให้เราสามารถกำจัดความทุกข์ได้อย่าง
 เด็ดขาด ชื่อนี้จะถือด้วยว่าเป็นวิชาความรู้เฉพาะของพุทธ—
 ศาสนาเท่านั้น ไม่อาจพบได้ในศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้เลย
 เกี่ยวกับอุปาทาน วิธีปฏิบัติที่ให้ประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะ
 ทำได้นั้น จะต้องอาศัยการรู้ตัวความยึดติด โดยเฉพาะอดีตดา
 ทุพาทานให้มากเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่ามันเป็นมูลฐานของชีวิต
 เป็นสิ่งที่มีตนเองเป็นเอง ประจำอยู่แต่เริ่มแล้วในตัวโดยไม่ต้องมี
 ใครมาสอนอะไรกันอีก เด็ก ๆ หรือลูกสัตว์เล็ก ๆ พอเกิดมาจาก

ท้องแม่ ก็มีสัญชาติญาณอันนำมาด้วยเสรีจ เราจะเห็นได้ว่าลูก
สัตว์เล็ก ๆ เช่นลูกแมว ู๊จุกขู่ฟู ๆ ในเมื่อเราเข้าไปใกล้มัน
มันมีอะไรที่เป็นตัวเป็นตนประจำอยู่ในจิตใจ ฉะนั้นจึงช่วยไม่ได้
ที่จะไม่ให้ปากทาน^๕แสดงอิทธิพลออกมา ทางทำได้อย่างเดียว
ก็คือควมคุมกันไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกว่าจะเจริญด้วย
วิชาความรู้ในทางธรรมะ อย่างที่เรียกได้ว่า ตัดให้ขาดลงไปด้วย
หลักที่พุทธศาสนาสอนไว้ จนเราจะชนะสัญชาติญาณ^๕ชั้น ถ้ายัง
เป็นคนธรรมดา คือเป็นปุถุชนอยู่แล้ว ย่อมไม่มีทางที่จะเอาชนะ
สัญชาติญาณ^๕ชั้นได้เลย มีแต่พระอรหันต์เจ้าอันดับสุดท้าย คือ พระ
อรหันต์เท่านั้นที่จะเอาชนะสัญชาติญาณ^๕ชั้นได้ เราต้องเข้าใจว่า
ไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อยเลย เพราะเป็นปัญหาสำคัญของสิ่งมีชีวิต
ทุก ๆ ไป^๕ ถ้าเราต้องการจะเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว กล่าว
คือให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาโดยครบถ้วนแล้ว ก็จำ
ต้องศึกษาเรื่องนี้ และเอาชนะความเข้าใจผิดในชั้นให้ได้มากที่สุด
เราจึงจะมีความทุกข์ลดน้อยลงตามลำดับ ๆ

การที่เรา ู้ความจริง ของสิ่งที่เป็นเรื่องประจำวันของเรา^๕
นับว่าเป็นมหากุศลหรือความฉลาดที่สุดอย่างหนึ่ง จึงใคร่จะขอรับ
ว่าท่านที่พอจะให้สนใจในเรื่องอุปาทานทั้งสี่ อันเป็นเรื่องแต่งให้
เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่น่ายึดถือไม่น่าเอาไม่น่าเป็น

อยู่ตามธรรมชาติ เราทั้งหลายก็ยังคงเป็นป่าเป็นเขาตามธรรมชาติ
 อย่างเห็นชัดเจน เพราะอำนาจของอุปาทานทั้งตนเอง ฉะนั้นเรา
 จะต้องศึกษาให้รู้จักสิ่งที่แน่นอนตรงายเป็นพิชรายนให้มากที่สุด สิ่ง
 นั้นได้แสดงตัวเป็นพิชเป็นอันตรายอย่างการลุดโหลง ๆ ของไฟ
 หรือรูจักได้ง่าย ๆ เช่นอาวธหรือยาพิช แต่มันเร้นลับแนบเนียน
 อยู่ในลักษณะเป็นของหวานเอ็ดอร่อยหอมหวานชวนใจ เป็นของ
 สดขงาม เป็นของไฟเพราะทั้งนั้น เมื่อมันมาในลักษณะเช่นนี้ยอม
 เป็นกรยากที่เราจะรู้จักตัวหรือควบคุมมันได้ จึงต้องอาศัยสติ
 ปัญญาความรู้ของพระพรเจ้า และจะต้องศึกษาปฏิบัติ ควบคุม
 ความยึดมั่นทั้งหมด ๆ เหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของปัญญา แล้ว
 ก็จะสามารลดำรงชีวิตนี้ไม่ให้เป็นทุกข์ทรมาน หรือทุกข์แต่
 น้อยที่สุด สามารถปฏิบัติหน้าที่การงานหรือมีชีวิตอยู่ใน
 โลกนี้ ในลักษณะที่เยือกเย็น มีความสะอาด สว่าง สงบ

ขอสรุปความว่า อุปาทานทั้งตนเป็นปัญหาอันเดียวที่พุทธ
 บริษัท หรือผู้ประสงค์จะรู้จักตัวพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจให้ได้
 เพราะวาทิตยประสงค์ของการรักษาพรหมจรรย์ในพุทธศาสนานี้
 ก็เพื่อทำจิตให้หลุดพ้นจากความยึดมั่นทั้งหมด ๆ ท่านทั้งหลายจะได้
 พบคำกล่าวเช่นนี้ในท้ายบาลีทุก ๆ สูตร ที่กล่าวถึงการบรรลุด

ธรรมของอินพระอรหันต์ ซึ่งในทีนี้จะมีคำว่า "จิตหลุดพ้นจาก
อุปาทาน" แล้วจึงจบกัน เพราะว่าเมื่อจิตหลุดพ้นจากความยึด
ติดแล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะมาผูกคล้องจิตนั้นให้ตกเป็นทาสของโลก
หรือเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เรื่องจึงจบสิ้นกัน หรือกลายเป็น
โลกุตระ คือพ้นโลก เหตุฉะนั้น การหลุดพ้นจากความยึดมั่น
ที่ผิด ๆ จึงเป็นใจความสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา.

ขั้นของการปฏิบัติศาสนา

(ไตรสิกขา)

ในขั้นนี้ จะบรรยายให้ทราบถึงวิธีที่จะตัดอุปาทาน หลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกรรมนกกคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ข้อปฏิบัติหมวดนี้เรียกว่า ไตรสิกขา ขั้นแรกที่สุดเราเรียกว่า “ศีล” ซึ่งหมายถึงการประพฤติดี ประพฤติถูกตามหลักทั่ว ๆ ไป ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อน และไม่ทำตนเองให้เดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรืออื่นๆ อีก เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษชนิดนั้น ๆ ทางกายและทางวาจา เกี่ยวกับสังคมและส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่ สิกขาขั้นที่ ๒ เรียกว่า “สมาธิ” ขั้นนี้ได้แก่การบังคับจิตใจของตัวเองไว้ ให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ทำประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ ขอให้ตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่า “สมาธิ” ไว้ให้ถูกต้อง โดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ฟังมาว่าสมาธินั้น คือใจมั่นแน่วแน่หนึ่งเหมือนก้อนไม้ หรือมักว่าเป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้นยัง

ไม่ใช่ความหมายอันแท้จริงของสมาธิ การกล่าวเช่นนั้นก็มีหลักใน
พุทธวจนะนั่นเอง พระองค์ทรงแสดงลักษณะของจิตด้วยคำอีก
คำหนึ่ง ซึ่งสำคัญที่สุด คือ คำว่า “ ฌมฺมนัโย ” แปลว่า สมควร
แก่การทำอารมณ์ และคำนี้เป็นคำสุดท้าย ที่ทรงแสดงลักษณะ
ของจิตที่เป็นสมาธิ ส่วนการศึกษาชั้นที่ ๓ นั้น เรียกว่า “ บัญญา
สิกขา ” หมายถึงการฝึกฝนอบรม ทำให้เกิดความรู้สึกความเข้าใจ
อันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในบรรดาสิ่งทั้งปวงตามที่มีเป็นจริง
คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริงได้ คือ
มักถูกตามที่เราเข้าใจเอาเองหรือตามที่โลกสมมติกัน มันจึงไม่ใช่
ตามที่เป็นอย่างจริง ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติ ที่เรียก
ว่าบัญญัติสิกขาชั้นอีกส่วนหนึ่ง เป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝน
อบรมให้เกิดความเข้าใจ ให้เห็นแจ้ง ในสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นอย่างจริง
โดยสมบูรณ์

คำว่า “ ความเข้าใจ ” กับคำว่า “ ความเห็นแจ้ง ” นั้น
ในทางธรรมะแล้วไม่เป็นอันเดียวกัน ความเข้าใจ นั้นอาศัยการ
คิดคำนึงด้วยการใช้เหตุผลบ้าง หรือการคาดคะเนเอาตามเหตุผล
ต่าง ๆ บ้าง ส่วน “ ความเห็นแจ้ง ” ไปไกลกว่านั้น คือต้อง
เป็นสิ่งที่เราได้สัมผัสมาแล้วด้วยการผ่านผลบุญสิ่งนั้น ๆ มาด้วย
ตนเอง หรือด้วยการมีจิตใจจดจ่อเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัย

การเฝ้าพิจารณาพิจารณา จนเกิดมีความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่หลงใหลใน
 สิ่งนั้น ๆ ด้วยน้ำใสใจจริง ไม่ใช่ด้วยการคิดเอาตามเหตุผล เพราะ
 ฉะนั้นปัญญาศึกษาตามหลักของพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายถึง
 ปัญญาที่ได้มาตามหลักของเหตุผลเหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษ
 วิชาการสมัยปัจจุบัน แต่เป็นคนละอย่างทีเดียว ปัญญาในทาง
 พุทธศาสนาต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นแจ้งด้วยน้ำใสใจจริง ด้วยการ
 ผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาแล้ว โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง (Experience)
 จนถึงใจแน่วแน่ไม่อาจลี้มเลือนได้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาใน
 ทางปัญญาตามศึกษาชั้นนี้ จึงต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วใน
 ชีวิตของตนเองเป็นเครื่องพิจารณาพิจารณา หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็น
 เรื่องที่มีน้ำหนักมาก พอที่จะทำให้ใจของเราเกิดความรู้สึกสังเวช
 เบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเหล่านั้น
 ได้จริง ๆ ถ้าเราจะไปคิดตามแนวของเหตุผล ทำการวินิจฉัย
 ลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาก็ดีเท่าใดก็ตาม มันก็
 ได้แต่ความเข้าใจ ไม่มีทางให้เกิดความสลดสังเวชได้ ไม่มีทางให้
 เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายในโลกได้ ขอให้เข้าใจว่ากิริยา
 อากาโรที่จิตใจเบื่อหน่ายคลายความอยาก จากสิ่งที่เคยหลงรักนั้น
 แหละ คือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้ ชรรมะได้บัญญัติไว้ชัดเจน
 ที่เดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริง ๆ ก็ต้องเบื่อหน่ายจริง ๆ จะไปหยุด

อยู่เพียงแค่นี้เห็นแจ้งนั้นไม่ได้ ความเบื่อหน่ายคลายความอยากใน
สิ่งนั้น จะต้องเกิดตามขึ้นมาทันควันอย่างแยกกันไม่ได้

ศีลสิกขา นั้นเป็นเพียงการศึกษาปฏิบัติตระเตรียมเบื้องต้น
เพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ผาสุก อันจะช่วยให้จิตใจเป็นปกติ อานิสงส์
ของศีลมีหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นไปเพื่อให้เกิด
สมาธิ อานิสงส์อย่างอื่น ๆ เช่นว่าให้เป็นผาสุก หรือให้ไปเกิด
เป็นเทวดาในสวรรค์นั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมุ่งหมายโดยตรง
ท่านมุ่งโดยตรงถึงข้อที่จะให้เป็นที่เกิดที่เจริญของสมาธิ ศีลจะส่ง
เสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย ถ้าเรามีเครื่องรบกวนใจมาก จิตใจ
ของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไร

สมาธิสิกขา คือการสามารถควบคุมจิตหรืออาจใช้จิตของ
เราให้ทำหน้าที่ของมันให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด ในขั้นศีลมีการ
ประพฤติดีทางกาย ทางวาจา ในขั้นสมาธิมีการประพฤติทางจิต คือ
ไม่มีความคิดผิด ไม่เศร้าหมอง ไม่มีความฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพ
ที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน อย่างนี้เรียกว่าเป็นการอบรมจิต
หรือฝึกฝนจิตได้ถึงที่สุด มีผลเกิดขึ้นเรียกว่าสมาธิ แม้ในส่วนที่
เกี่ยวกับประโยชน์ทั่ว ๆ ไปในทางโลก สมาธิก็ยังเป็นของจำเป็น
ในทุกกรณี ไม่ว่าจะทำอะไร ถ้าไม่ทำด้วยใจที่เป็นสมาธิแล้ว

ยอมไม่ได้รับผลสำเร็จด้วยดี ท่านจึงจัดสมาธิไว้ในลักษณะของบุคคลที่เรียกว่า มหาบุรุษ ไม่ว่าจะเป็มหาบุรุษทางโลกหรือทางธรรม ล้วนแต่จำเป็นต้องมีสมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัวทั้งนั้น แม้ที่สุดเด็กนักเรียนถ้าไม่มีจิตเป็นสมาธิแล้วจะคิดเลขออกได้อย่างไร สมาธิในท่านองนั้นเป็นสมาธิตามธรรมชาติ มันยังอยู่ในระดับอ่อน ส่วนสมาธิในทางหลักพุทธศาสนาที่เรากำลังพูดถึงนี้ เป็นสมาธิที่เราได้ฝึกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะเป็นไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นเมื่อฝึกจนสำเร็จแล้ว จึงกลายเป็นจิตที่มีความสามารถ มีกำลังมีคุณสมบัติพิเศษอย่างอื่น ๆ มากมายเหลือเกิน การที่พวกเราสามารถถือเอาประโยชน์จากสมาธิได้ถึงปานนี้ เรียกว่ามนุษย์ได้ก้าวขึ้นมาถึงการรู้ความลับของธรรมชาติอีกชั้นหนึ่ง ชั้นนี้หมายถึงการรู้วิธีบังคับจิต ให้มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาจะทำได้ ชั้นนี้ยังไม่ถือว่าเป็นการเลยระดับของมนุษย์ธรรมดา แม้จะพูดกันก็ยังไม่ถือว่าเป็นอวดอุตตวิมนุสสธรรม แต่พอมาถึงขั้นที่เป็นสมาธิเป็นฌานเป็นสมาบัติ ท่านจัดเป็นอุตตวิมนุสสธรรมซึ่งพระภิกษุจะอวดไม่ได้ ชั้นนี้อวดก็ถือว่าไม่เป็นพระที่คหรือถึงกับไม่เป็นพระเลย แล้วแต่กรณี การได้มาซึ่งสมาธิ เราต้องลงทุนอดทนศึกษาอบรม และปฏิบัติจนเรามีสมาธิตามสมควรที่เราจะมีได้ แล้วในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้า

ที่โตโตมากไปกว่าที่มนุษย์ธรรมดาเขาได้ ๆ กัน เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าเขามี เพราะฉะนั้นจึงขอให้สนใจไว้ อย่าถืออวดว่าเป็นของใครโง่เขลาจนง่ายพันสมัย มันยังคงเป็นของสำคัญที่สุดซึ่งต้องการใช้กันอยู่เรื่อยไป และยิ่งในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลบกเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งจะต้องการสมาธิมากไปเสียกว่าครึ่งพุทธกาลด้วยซ้ำไป อย่าไปหลงคิดว่าเป็นเรื่องในวัด หรือเรื่องสำหรับคนวัด หรือของคนงมงายเลย

ถัดไป ก็ถึงความเกี่ยวเนื่องระหว่างสมาธิศึกษา กับ ปัญญาศึกษา พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยที่เดี๋ยวจึงเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง หมายถึงอาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่ ถ้าจิตมีลักษณะเช่นนั้นแล้ว ก็จะสามารถรู้สิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง ขอนมความแปลกประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง คือว่าเรื่องอะไร ๆ ที่เราอยากจะทำหรือปัญหาที่เราอยากจะทำนั้น ตามปกติมันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเรานั้น เราอาจไม่รู้สึกรู้ชาติ คือมันอยู่ใต้สำนึก (Subconscious) เรื่อยไปตลอดเวลา ขณะที่เราตั้งใจจะสั่งให้มันออก มันก็ไม่ออก เพราะเหตุว่าจิตในขณะนั้นยังไม่เหมาะสม ที่จะสั่งบัญชามันนั่นเอง ถ้าผู้ใดทำสมาธิที่ถูกต้อง คือให้มีลักษณะที่เรียกว่า "กมุทนีโย" พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานทางจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ

ที่สะสมอยู่ได้ดำเนินกัน มันจะมีคำตอบโผล่ออกมาเฉย ๆ อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย สืบต่อเนื่องจากขณะที่จิตเป็นสมาธิเช่นนั้น แต่ว่าถ้าหากมันยังไม่โผล่ออกมาเราก็ยังมีวิธีอีกอันหนึ่ง ที่ให้น้อมจิตไปสู่การพิจารณาปัญหาที่เรากำลังมีอยู่ การพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิในลักษณะเช่นนี้เอง เรียกว่าปัญญาศึกษา หรืออย่างน้อยก็สังเคราะห์เข้าในปัญญาศึกษา ในคืนวันที่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ปฏิจาสัมบุบาท คือรู้อะไรเป็นอะไร ทะยอยกันไปตามลำดับขั้น ๆ โดยมีความรู้ที่กล่าวมาแล้ว พระองค์ได้เล่าเรื่องนี้อย่างละเอียด แต่รวมใจความแล้วก็คือว่าในขณะที่จิตเป็นสมาธิดีแล้วก็น้อมจิตไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น ๆ

ทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ปัญญา กับสมาธิ นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอไป แต่ว่าอาการที่ปัญญาอาศัยสมาธิ นั้น บางทีเรามองไม่เห็นเลย เช่นเวลาที่เงียบสงบเย็นสบายไม่มีอะไรรบกวนใจ จิตเป็นสมาธิสดชื่นดี เราก็คิดอะไร ๆ ที่เป็นคำตอบของปัญหาซึ่งติดค้างอยู่ได้ เป็นต้น แต่ในพุทธศาสนานี้ ท่านแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับปัญญา ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือต้องมีสมาธิจึงจะมีปัญญา ต้องมีปัญญาจึงจะมีสมาธิ ข้อนี้เป็นเพราะ การที่จะให้เกิดสมาธิยิ่งไปกว่าสมาธิตามธรรมชาตินั้น มันต้องอาศัย

การมีปัญญา คืออย่างน้อยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะ
อาการต่าง ๆ ของจิตว่าจะบังคับมันอย่างไรจึงจะเกิดเป็นสมาธิขึ้น
มาได้ ฉะนั้นคนที่มีปัญญาจึงสามารถมีสมาธิมากขึ้นได้ตามลำดับ
เมื่อสมาธิมากขึ้น ปัญญาก็ยิ่งมีกำลังมากขึ้นตาม มันส่งเสริมซึ่ง
กันและกันไปในตัว

ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็จะต้องมีความเห็นแจ้ง และมีผลเป็น
ความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวท ภายหลังออกจากสิ่งทั้งปวงที่
เคยหลงรักหลงยึดถือ ถ้ายังวิ่งเข้าไปหาสิ่งทั้งปวงด้วยความหลงรัก
ด้วยความยึดถือด้วยความหลงใหลแล้ว ไม่ใช่เป็นปัญญาของ
พระพุทธศาสนา ที่ว่าระงับหรือถอยหลังนี้ ไม่ใช่ทางกิริยาอาการ
เช่นจะต้องจับสิ่งนั้นสิ่งนั้นขวางกั้น หรือขู่ว่าให้แตกหักหรือว่าจะต้อง
วิ่งหนีเข้าป่าไป อย่างนั้นก็หาไม่ได้ แต่หมายถึงระงับถอยหลังด้วย
จิตใจโดยเฉพาะ คือมีจิตใจถอยออกจากการที่เคยตกเป็นทาส
ของสิ่งทั้งปวง มาเป็นจิตที่อิสระ ผลของความเบื่อหน่ายคลาย
ความอยากจากสิ่งทั้งปวง มันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปฆ่าตัวตาย
หรือเข้าป่าไปบวชเป็นฤๅษี หรือเอาไฟจุดเผาสิ่งต่าง ๆ เสียให้หมด
ทางภายนอกจะเป็นอย่างไรก็จะเป็นไปตามเรื่อง ยังคงเป็นไปตามเหตุ
ผลตามความเหมาะสม แต่ภายในจิตใจนั้นยอมเป็นอิสระ ไม่เป็น
ทาสของสิ่งใดอย่างแต่ก่อนอีกต่อไป นี่แหละคืออานิสงส์ของปัญญา

ท่านใช้เรียกด้วยคำบาลีว่า "วิมุตติ" หมายความว่าหลุดจากการ
 เป็นทาสของสิ่งทั้งปวงโดยเฉพาะทาสของสิ่งที่เรารัก แต่แม้สิ่งที่
 เราไม่รักเราก็ตกเป็นทาสของมันเหมือนกัน เป็นทาสตรงที่ต้องไป
 เกลียตมันนั่นเอง อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ อดสำหไปเกลียตมันไปร้อนใจ
 กับมัน มันบังคับเราได้เหมือนกับของที่เรารัก แต่อยู่ในลักษณะ
 คนละอย่าง ฉะนั้นคำว่า เป็นทาสของสิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมหมายถึง
 ทั้งทางที่พอใจและไม่พอใจ ทั้งหมดนี้แสดงว่า เราหลุดออกจาก
 การเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง มาเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยอาศัยปัญญา
 พระพุทธเจ้าท่านจึงได้วางหลักไว้สั้น ๆ ที่สุดว่า คนเราบริสุทธิ์
 ได้ด้วยปัญญา ท่านไม่เคยตรัสว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยศีล ด้วย
 สมาธิ แต่บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญาเพราะมันทำให้หลุดออกมา
 จากสิ่งทั้งปวง การไม่หลุดมีความไม่บริสุทธิ์ คือสกปรกมืดมัว
 ทั่วร้อน เมื่อหลุดก็จะมีความบริสุทธิ์สะอาดสว่างไสวแจ่มแจ้งและ
 สงบเย็น มันเป็นผลของปัญญา หรือเป็นลักษณะอาการที่แสดง
 ว่าปัญญาได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ของมันถึงที่สุดแล้ว ฉะนั้นของท่านทั้ง
 หลายจึงได้กำหนดพิจารณาสิกขาข้อที่ ๓ คือปัญญานี้ ให้อะไร ๆ ว่า
 มันมีอยู่อย่างไร เป็นของสูงส่งเพียงใด ปัญญาในทางพระ
 พุทธศาสนาคือ ปัญญาที่ถอนตนออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวง
 โดยการทำลายอุปาทาน ๔ ประการเสียให้หมดสิ้น ความ

ติดขัดทั้ง ๔ นั้นเป็นเหมือนกับเชือกที่ผูกมัดล่ามเราไว้ บัญญาก็เป็นเหมือนมิตที่จะตัดสิ่งเหล่านี้ให้ขาดออกไป จนไม่มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเราให้ติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ อีกต่อไป

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้จะคงทนต่อการพิศุจน์หรือไม่

จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริงเหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่ ขอให้พิจารณาดู และเมื่อดูต่อไปอีกจะเห็นว่า หลักทั้ง ๓ ข้อนี้ไม่ค้ำกับศาสนาไหนเลย ถ้าศาสนานั้น ๆ ต้องการจะแก้ปัญหานั้น ๆ ที่เป็นความทุกข์ของมนุษย์กันจริง ๆ พุทธศาสนาย่อมไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาใด ๆ แต่มีอะไร ๆ มากไปกว่าที่ศาสนาอื่น ๆ มี โดยเฉพาะก็คือการปฏิบัติในทางปัญญา อันเป็นสีกขาข้อสุดท้าย เพื่อตัดความยึดมั่นทั้ง ๔ ประการ ปลดเปลื้องจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพันเป็นทาสหรืออยู่ใต้อำนาจของสิ่งทั้งหมด เช่นพระเป็นเจ้าบนสวรรค์หรือผู้สร้างเทวดา ข้อนี้แหละไม่มีศาสนาอื่นกล้าพอที่จะทำตนให้เป็นอิสระสิ้นเชิง หรือทำตนให้เป็นเทพของตนเองโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น เราจึงเข้าใจหลักที่เป็นในใจความสำคัญของพุทธศาสนาไว้ให้ดี ๆ ดังที่กล่าวมา

เมื่อความจริงได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนามากล้าทำให้

พิศุจน์ มีอะไร ๆ ทุกอย่างที่ศาสนาอื่น ๆ มี ยังมีอะไรบางอย่าง

มากไปกว่าที่เขามีกัน ฉะนั้นจะเห็นได้ทันทีว่า พุทธศาสนานี้เป็น
 ของคนทั่วไปหรือเป็นศาสนาสากล ที่จะใช้ได้แก่คนทุกคนทุกยุค
 ทุกสมัย เพราะว่าคนมีปัญหาคความทุกข์อย่างเดียวกันหมด คือทุกข์
 เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะความอยากความยึดครอบงำ
 ย่ำยี ไม่ว่าจะเทวดา มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ย่อมจะมีปัญหาอย่าง
 เดียวกัน มีสิ่งต้องทำอย่างเดียวกัน คือ ต้องตัดกิเลสตัณหาที่เป็น
 ตัวสำคัญ หรือตัดความยึดติดที่ผิด ๆ นี้เสียให้ได้ นี่แหละคือความ
 หมายของความเป็นศาสนาสากล.

คนเราคิดอะไร

(เบญจขันธ์)

อะไรเป็นที่ตั้งที่ยึดที่เกาะเกี่ยวของอุปาทาน ? ที่ตั้งของอุปาทานก็คือโลกนั่นเอง คำว่า "โลก" ในทางพระพุทธศาสนามีความหมายกว้างกว่าความหมายตามธรรมดา คือหมายถึงสิ่งทั้งปวงทั้งสิ่งกันที่เดียว ไม่ว่าจะเกี่ยวกับมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก บีศาจ เปต อสุรกาย อะไรก็สุดแต่แต่ที่จะมี รวมแล้วก็เรียกว่าโลก การรู้จักโลกมีความยากอยู่ตรงที่ว่ามันมีความลึกลับเป็นชั้น ๆ เรารู้จักกันแต่ชั้นนอก ๆ ที่เรียกว่า "ชั้นสมมติ" นี้ หมายถึงตามสติปัญญาของคนทั่ว ๆ ไป โดยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงมีการสอนให้ดูโลกกันหลาย ๆ ชั้น ท่านมีวิธีแนะให้ดูการจำแนกโลกออกเป็นฝ่ายวัตถุ เรียกกันว่า รูปธรรม อย่างหนึ่ง ฝ่ายจิตใจ เรียกว่านามธรรมอีกฝ่ายหนึ่ง ยิ่ง กว่ำนันท่านได้แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้ ออกเป็น ๔ ส่วน เมื่อเอารูปธรรม ๓ ส่วนมารวมเข้ากับนามธรรม ก็ได้เป็น ๔ ส่วน ท่านเลยเรียกว่า

เบญจขันธ์ หรือขันธ์ห้า แปลว่า ส่วน ๕ ส่วนที่ประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือเป็นสัตว์เป็นคนเรานี่เอง การดูโลกก็หมายถึงการดูสัตว์โลก ซึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคน แล้วเมื่อดูส่วน ๕ ส่วนนั้นก็พร้อมอยู่ในคน ร่างกายเป็นวัตถุที่เรียกว่ารูป หรือรูปขันธ์ (ส่วนที่เป็นรูป) ส่วนที่เป็นจิตใจอีก ๕ ส่วนนั้นจำแนกออกไปได้ คือ:—

ส่วนที่ ๑ เรียกว่า “เวทนา” หมายถึงความรู้สึก ๓ ประการ คือสุขหรือพอใจอย่างหนึ่ง ทุกข์หรือไม่พอใจอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งอยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะเรียกได้ว่าสุขหรือทุกข์ คือเป็นเรื่องที่ยังเฉย ๆ อยู่ แต่ก็ เป็นความรู้สึกเหมือนกัน ความรู้สึกนั้นมีประจำอยู่ในเราเป็นปกติ วันหนึ่ง ๆ ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึก ท่านจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคน และเรียกส่วนนี้ว่า เวทนา หรือ เวทนาขันธ์

ส่วนที่ ๒ เรียกว่า “สัญญา” แปลว่า วัสดุ เป็นความรู้สึกตัว อยู่เหมือนอย่างว่าเรากำลังตื่นอยู่ คือไม่หลับ ไม่สลบไม่ตาย หรือเรียกว่ามีสติสัมปฤติ โดยทั่ว ๆ ไปมักจะอธิบายกันว่าเป็นความจำ ได้หมายรู้ ก็ถูกเหมือนกัน เพราะว่าเรายังไม่เมา ไม่สลบ ไม่หลับ ไม่ตาย คงที่กล่าวแล้ว เมื่อกระทบอะไรทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่า เขียว แดง ส้ม ขาว คน

สัตว์ ฯลฯ ตามแต่จะทำได้ นั่นแหละเป็นความรู้สึกของสมปฤติ หรือสัญญาในที่นี้

ส่วนที่ ๓ เรียกว่า “สังขาร” มีความหมายมากจนมัน ฝนเปกกันยังไม่หมด เราพูดถึงสังขารที่เป็นส่วนของนามธรรมนี้ กันก่อน แปลว่า “ปรุง” คือกิริยาอาการของสิ่งที่เป็นอยู่ใน คนหนึ่ง ๆ ได้แก่การคิดหรือความคิด เช่นคิดจะทำ คิดจะพูด คิด อย่างนั้นอย่างนี้ คิดทีคิดเลว คิดในทางไหนก็ตามจัดเป็นความคิดทั้ง นั้น ความรู้สึกที่เป็นความคิดพุ่งขึ้นมาจากการปรุงแต่งภายในใจนี้ เรียกว่าสังขาร คำว่า สังขาร ในที่อื่นนั้นหมายถึงบุญกุศลที่ปรุง แต่งคนให้เกิดก็มี หมายถึงร่างกายหรือโครงร่างที่มีจิตใจครองดังนี้ ก็มี มีความหมายหลายทาง แต่ตรงกันโดยเหตุที่มันมีความหมาย ไปในทางปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา

ส่วนที่ ๔ เรียกว่า “วิญญาณ” หมายถึงตัวจิตที่ทำหน้าที่ รู้สึกเห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้กลิ่น และที่ถ่ายทอดทุกอย่างไป ตลอดถึงที่ใจ ของตนเองด้วย

ชั้นที่ห้าแหละ เป็นที่เกาะยึดของอุปาทานทั้ง ๔ ที่ได้ อธิบายแล้ว ขอให้ย้อนไปอ่านแล้วนำมาคิดให้เข้าใจกันให้ดี ให้รู้ ว่าความยึดมั่นเกาะจับอยู่กับส่วน ๕ ส่วนนี้ อาจยึดถือเอาแต่ละส่วน ว่าเป็นตัวตนก็ได้ แล้วแต่ความโง่ของคน เหมือนอย่างเด็กเล็กๆ

ที่เดินเข้าไปโดนประตูเจ็บ ตีประตูประตูเดียวที่หนึ่งจึงจะหายโกรธและ
 หายเจ็บ อย่างนี้หมายความว่า ยึดเอารูปปลั้ว ๆ คือประตูซึ่งเป็น
 ไม่แท้ ๆ ว่าเป็นตัวตน นั้นเป็นอุปาทานในขั้นต่ำที่สุด สำหรับคน
 โง่ ๆ ที่โกรธร่างกายถึงกับทุบตีร่างกายหรือชกศีรษะตัวเอง ก็ยึด
 ถืออย่างเดียวกันกับเด็ก คือไปยึดถือเอาส่วนที่เป็นตัวตน ถ้าหาก
 ว่าฉลาดขึ้นไปกว่านั้นก็จะถือที่เวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร
 หรือวิญญาณ ส่วนใดส่วนหนึ่งเป็นตัวตน ถ้าหากไม่อาจจะแยก
 ออกได้ ก็ยึดทั้งกลุ่มว่าเป็นตัวตน คือเอาทั้ง ๕ ส่วนรวมกลุ่ม
 เป็นตัวตน อย่างนี้ก็ได้อีก

ถัดมาจากรูปก็คือ เวทนา กล่าวคือความรู้สึกว่าสุข ทุกข์
 หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ มีทางที่จะยึดเป็นตัวเป็นตนได้มากที่สุด เราจึง
 มองดูตัวอย่างในเรื่องที่เราหลงใหลในกามสุข โดยเฉพาะก็คือ
 ความเอร็ดอร่อย ความถูกอกถูกใจใน รูป เสียง กลิ่น รส และ
 สัมผัสต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่ ตัวเวทนาในที่นี้ก็คือความรู้สึกเอร็ดอร่อย
 ซึ่งเป็นความสุข แล้วก็ไปติดความสุขนั้น หรือความอร่อยนั่นเอง
 คนยึดถือเวทนาเป็นตัวเป็นตนกันอยู่มากหรือว่าแทบทั้งหมด เพราะ
 ว่าไม่มีใครที่จะไม่ชอบความเอร็ดอร่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็การ
 สัมผัสทางผิวหนัง ความไม่รู้ หรือความหลงผิดทำให้มองไม่เห็น
 สิ่งอื่นใด มองเห็นแต่ความเอร็ดอร่อย แล้วก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตน

และจะเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตน ความรู้สึกทางพอใจหรือไม่พอใจ ก็ตาม ย่อมจะเรียกได้ว่าเป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ทั้งนั้น ความรู้สึกชอบกับชังนี้ ตามความหมายของทางธรรมะแล้ว ย่อมถือว่าเป็นความทุกข์เท่ากัน เพราะทำให้เกิดการทรมานใจเท่ากัน ความชอบทำให้พอใจ ความไม่ชอบก็ทำให้แสบใจ การได้กับการเสีย การดีใจกับการเสียใจ ก็เป็นการทำให้จิตเห็นตื้นเขินเท่ากัน ทำให้เกิดการหวั่นไหวทางจิตเท่ากันทั้งหมด นั้นเรียกว่ายึดถือเวทนา เป็นตัวตน ขอให้ทุกคนพิจารณาการยึดถือเวทนาเป็นตัวตนของตนเอง ให้เข้าใจเสียอย่างถูกต้องจริง ๆ จะเป็นหนทางทำจิตให้เป็นอิสระจากเวทนา เวทนาเป็นสิ่งที่มิอำนาจเหนือใจ แล้วจึงเราไปสู่สภาพที่จะต้องเสียใจในภายหลัง ในทางปฏิบัติเพื่อบรรลुพระอรหันต์ท่านสอนให้พิจารณาเรื่องเวทนาโดยเฉพาะก็มีอยู่มาก มีผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์ เพราะกำหนดเวทนาเป็นวัตถุสำหรับการพิจารณาเพื่อความหลุดพ้นทุกข้ออย่างนี้มาก

เวทนานี้ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้ง่ายกว่าสิ่งใด ๆ หนึ่ง เพราะมันเป็นความมุ่งหมายสูงสุดของสิ่งที่เราพากเพียรทำกัน เราอดสู้อศึกษาค้นคว้าเรียนอดสู้อประกอบกรงานอาชีพต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้เงิน แล้วก็ไปซื้อหาสิ่งต่าง ๆ เช่น ของใช้ เครื่องกิน เครื่องบำรุงบำเรอ ตลอดจนถึงสวัสดิเศษจากเพศตรง

กันข้าม แล้วยังวิไลของเหล่านั้น เพื่อหวังอย่างเดียวคือสุข
 เวทนา กล่าวคือ ความเอร็ดอร่อย ทางตา หู จมูก ลิ้น และทาง
 ภาย เราลงทุนด้วยกำลังทรัพย์กำลังกายกำลังใจทั้งหมด ก็เพื่อ
 หวังสุขเวทนาอันเดียวเท่านั้น ก็รู้อยู่แก่ใจกันดีทุกคน ถ้าไม่
 เพราะอำนาจของสุขเวทนาแล้วท่านทั้งหลายก็คงจะไม่ลงทุนเรียน
 ลงทุนทำการงานลงเรียนลงแรงหาเงิน ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าเรื่อง
 เวทนานั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ถ้ามีความรู้ความเข้าใจ
 แล้ว จะสามารถควบคุมมันได้ จะทำให้เรามีจิตใจสูงอยู่เหนือ
 ความรู้สึกขมขื่นนั้น จะทำให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าที่
 เราปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมดา แม้ความยุ่งยากต่าง ๆ ในสังคม
 ก็มีมูลมาจากสุขเวทนาเหมือนกัน การกระทบกระทั่งระหว่าง
 ประเทศ หรือระหว่างครึ่งโลกกับครึ่งโลกที่จะต้องรบกัน เมื่อได้
 เบียดเบียนที่สุดแล้ว จะไปพบความจริงที่ว่า ทุกฝ่ายตกเป็นทาส
 ของสุขเวทนาอย่างที่กล่าวมาแล้ว การทำสงครามกันนั้น ไม่ใช่
 ว่ามีมูลมาจากความยึดถือเกี่ยวกับลัทธิ หรือเกี่ยวกับอุดมคติ
 อะไรก็ตามได้ ที่แท้แล้วมันก็เนื่องมาจากประโยชน์สุข ต่างฝ่าย
 จะมุ่งแต่ได้ประโยชน์มาก จะกอบโกยเอาประโยชน์ส่วนตัว ลัทธิ
 นั้นเป็นเครื่องบังหน้า หรือเหตุประกอบรอง ๆ ลงไปเท่านั้นเอง
 ส่วนลึกที่สุดอยู่ที่การตกเป็นทาสของสุขเวทนา ฉะนั้น การรู้จัก

เวทนา ก็หมายถึงการรับรู้คุณสมบัติอันสำคัญ ที่ทำให้เรารู้สึกเป็นทาสของกิเลสหรือความชั่ว จนได้รับความสุข

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างไร เทวดาก็เป็นอย่างนั้น คือตกอยู่ภายใต้อำนาจของสขเวทนาอย่างเดียวกับมนุษย์และยิ่งกว่ามนุษย์ เพียงแต่เขาสมมติให้เป็นเรื่องที่ดีกว่าประณีตกว่า ได้อย่างอกอย่างใจกว่าเท่านั้น แต่ก็ยังไม่พ้นไปจากเรื่องต้นเหตุอุปาทานหลงติดอยู่ในรสอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ อยู่นั่นเอง ถ้าสูงขึ้นไปถึงชั้นพรหม ต้องยกความอร่อยในทางกามารมณ์ออกเสีย แต่ก็ยังไม่พ้นจากความอร่อยทางจิตอีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่าฉาน เมื่ออยู่ในฉานหรืออยู่ในสมาธิ เกิดความสุขใจเป็นรสอร่อยชั้น ก็ติดใจในรสอร่อยนั้นเหมือนกัน แม้ไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ก็เป็นสุขเวทนาอยู่นั่นเอง ยิ่งสัตว์ที่ต่ำลงไปกว่ามนุษย์ด้วยแล้ว มันย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจของสขเวทนาอย่างไม่เป็นระเบียบ ยิ่งกว่ามนุษย์เรามากมายนัก ฉะนั้น การรู้เรื่องของเวทนาว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะรู้เรื่องเวทนาว่าไม่เป็นตัวของเราเลย ไม่ควรจะยึดถือ จึงเป็นสิ่งที่มิประโยชน์แก่ชีวิตของคนเราจริง ๆ

ถัดไปก็คือเรื่อง สัญญา หรือเรียกว่า สมปรฤติ นั้นเอง มีทางที่จะยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนของเราได้ง่ายเหมือนกัน อย่างที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปมักชอบพูดกันว่า ถ้านอนหลับจะมีอะไรบาง

อย่างออกไปจากตัวเราที่เรียกว่า เจตภูต หรือที่เรียกอะไรก็ได้ แต่
 ในขณะนั้นเราก็เหมือนท่อนไม้ ไม่มีความรู้สึกทางตาหูจมูกลิ้นและ
 ทางกาย พอตั้งนั้นกลับสู่ร่างนั้นอีก จึงรู้สึกสมปรกติตามเดิม มีสติ
 สงตั้งขึ้นมาตามเดิม คนเขาหลงเชื่อกันอย่างนั้นมาก เลยยังมีทาง
 ที่ยึดถือสัญญาหรือสมปรกตินี้ว่าเป็นตัวตนมากขึ้น ๆ แต่ถ้าว่าตาม
 ทางพุทธศาสนาแล้วสัญญาไม่ใช่เป็นตัวตนอย่างนั้น สัญญาเป็น
 เพียงความรู้สึกจำได้หมายรู้ที่ยังคงติดอยู่ เพราะว่ายังมีการปรุงการ
 แต่งที่เป็นระเบียบในร่างกายติดอยู่ พอเกิดการไม่เป็นระเบียบในการ
 ปรุงแต่งเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า สัญญา หรือ สมปรกติ ก็จะ
 กลายเป็นใช้ไม่ได้ไปทันที พุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าสัญญาเป็นตัว
 ตนก็เพราะเหตุนี้ แต่คนทั่วไปก็ชอบเดาหรือชอบสันนิษฐานไปใน
 ทางที่ยึดถือว่าเป็นตัวตน การศึกษาทางพุทธศาสนากลับได้ความรู้
 ที่ตรงกันข้าม ว่านั่นไม่ใช่ตัวของใคร นั่นเป็นเพียงผลของการปรุง
 แต่งตามธรรมชาติ ในคน ๆ หนึ่งเท่านั้นเอง

ขั้นที่ถัดต่อไปก็คือ สังขาร ได้แก่ ความ นึกคิด ความ
 รู้สึกจะทำนั่นทำนี่ จะได้นั้นจะได้นี้ เป็นความคิดที่ติดตามข้อที่ตาม
 แสดงความเป็นตัวเป็นตนหนักขึ้นไปอีก ใคร ๆ ก็รู้สึกว่า ถ้าจะ
 เป็นตัวตนกันบ้างละก็ ตัวผู้นึกคิดนี้แหละน่าจะเป็นตัวตนมากกว่า
 อย่างอื่น อย่างนักปรัชญาคนหนึ่งของยุคปัจจุบัน เขามีปรัชญา

ส่วนของเขาอย่าง ๆ ว่า “ข้าพเจ้าคิด ข้าพเจ้าจึงมีอยู่” แม้นัก
 ปรัชญาในสมัยวิทยาศาสตร์อย่างนี้ ก็ยังยึดถือตัวตนอย่างเดียวกับ
 ในสมัยเมื่อสองสามพันปีมาแล้ว โดยถือเอาตัวความคิดว่าเป็น
 ตัวตน ยึดเอาสิ่งที่ตนเข้าใจว่าเป็น “ผู้คิด” ว่าเป็นตัวตน
 พุทธศาสนาได้ปฏิเสธเวทนาและสัญญา ว่าไม่ใช่ตัวตนมาแล้ว
 ยังปฏิเสธความคิด หรือตัวจิตที่คิด ว่าไม่ใช่ตัวตนเหมือนกัน
 เพราะอาการที่คิดขึ้นมาได้นั้นเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นผลของ
 การปรุงของของหลาย ๆ สิ่ง สำเร็จรูปเป็นความคิดขึ้นมาได้
 อยู่ในกลุ่มของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นคนโดย
 ไม่ต้องมีตัว “ข้าพเจ้า” ที่เป็นตัวเป็นตนอย่างว่า สังขาร
 หรือความคิดนั้นจึงถูกยืนยันว่าเป็นอนัตตา กล่าวคือไม่มีตัวไม่มีตน
 อย่างเดียวกันกับขั้นอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะคำใน
 พุทธศาสนาก็ระบุชัดอยู่แล้วว่า “สังขาร ๆ” แปลว่า ของปรุง
 คือของหลาย ๆ อย่างมาปรุงกันเข้า จึงยังไม่ใช้ตัวตน ความ
 ล้ำบากเข้าใจยากอยู่ตรงว่า พวกเราไม่มีความเข้าใจในเรื่องของ
 นามธรรมหรือจิตใจอย่างเพียงพอ เราบู๊จักกันแต่เรื่องรูปธาตุที่
 เป็นวัตถุ แต่ธาตุอีกประเภทหนึ่งที่เป็นนามธรรมไม่ใช่วัตถุ เรา
 แทบจะไม่เข้าใจกันเสียเลย เราจึงเข้าใจยากในเรื่องการปรุงของ
 นามธาตุ ในที่นี้บอกได้เพียงตามหลักพุทธศาสนาว่า เป็นการ

ปรุขของธาตุหลาย ๆ ธาตุรวมทั้งวัตถุธาตุและนามธาตุ ถึงที่
 เรียกว่าความคิดหรือ “สังขาร” จึงเกิดขึ้นในใจของตัวเรา
 เลยทำให้เข้าใจไปว่ามีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้คิด เชื้อไปในทำนองว่า
 เป็นเจตภูต เป็นวิญญาณ เป็นตัวเจ้าของร่างหรืออะไรทำนองนี้
 พุทธศาสนาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง เมื่อได้แยกออกเป็น
 ส่วน ๆ ไม่มีอะไรเหลือแล้ว ก็พิสูจน์แต่ละส่วน ๆ ว่าไม่มีสิ่งไหน
 ที่เป็นตัวตน ตลอดถึงส่วนที่เป็นความคิดก็ไม่ใช่อัตนอย่างทีคน
 ทั่วไปเข้าใจกันเลย

ถัดไปเป็นส่วนสุดท้ายเรียกว่า “วิญญาณ” ทำหน้าที่
 ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็เป็นสิ่งที่ไม่ใช่อัตนของเรา
 เหมือนกัน เพราะเหตุว่าอวัยวะนั้น ๆ ล้วนมีความสามารถรับ
 รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอยู่ตลอดเวลา เมื่อมากระทบกันเข้า
 วิญญาณก็เกิดขึ้นเป็นสามฝ่ายด้วยกัน เช่นตาก็มีความรู้แจ้งเกิด
 ขึ้นว่ารูปนั้นมีลักษณะอย่างไร เป็นรูปคนหรือสัตว์ สัตว์หรือยา
 ฆาหรือคำ อย่างนี้เป็นต้น ความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทำนองนี้ เหมือน
 กับกลไกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปเองตามธรรมชาติ อย่างอัตโนมัติ
 มีคนบางพวกถือว่ามันเป็นเจตภูต เป็นตัววิญญาณ ที่แล่น
 เข้าแล่นออกจากใจมารับความสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทาง
 ลิ้น ทางกาย อย่างนี้ก็มี แล้วยึดถือเอาเป็นตัวตน ตามหลัก

พุทธศาสนาถือว่า มันเป็นเรื่องธรรมดาอย่างนั้น ถ้ารูปและตาพร้อม
 กับการกระทำได้มีการกระทบกัน ก็จะมีการเห็นเกิดขึ้น สำเร็จ
 เป็นการรู้ด้วยตา เรียกว่า จักขุวิญญาณ ตามชื่อของประสาท
 ที่ตั้งแห่งการสัมผัส โดยไม่ต้องมีตัวตนอะไรที่ไหนอีก วิญญาณ
 ในศาสนาพุทธจึงไม่เหมือนวิญญาณในศาสนาอื่น เมื่อได้แยกดู
 ทีละส่วน ๆ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เห็นมี
 ส่วนไหนที่เป็นตัวตนของตนตั้งอยู่แล้ว ก็จะถอนความเข้าใจผิดเรื่อง
 ตัวตนเสียได้ ว่าไม่ใช่ตัวตนของใครเลย ถ้าไม่เกิดความอยากไม่
 เกิดความรักหรือเกลียดในสิ่งทั้งหลาย จึงจะเรียกว่าเห็นแจ้งในสิ่ง
 ที่บวลงว่าไม่ใช่ตัวตน การนึกคิดตามเหตุผล ก็พอจะทำให้เชื่อว่า
 ไม่ใช่ตัวตนได้ แต่มันก็เป็นเพียงความเชื่อ ไม่เป็นการรู้แจ้งชนิด
 ที่จะตัดความยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนได้อย่างเด็ดขาด เหตุนี้เอง
 จึงต้องศึกษาพิจารณากันตามหลักแห่งสิกขาสามประการจึงจะถึง
 ขนาดที่จะถอนการยึดถือเรื่องนี้ได้ หน้าที่อันจะพึงปฏิบัติในเรื่อง
 เบญจขันธ์นั้นคือ ต้องทำให้ความรู้แจ้งเกิดขึ้นเพื่อขจัดความงมงายเสีย
 แล้วก็จะเห็นเองว่าไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวเป็นตนอันน่ายึดถือ เมื่อ
 กับการยึดถือก็แตกสลายลง แม้ยึดมาแล้วแต่กำเนิดก็ตาม มัน
 ต้องหมดไป ฉะนั้นเราจำเป็นต้องศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ซึ่งเป็นที่ตั้ง
 แห่งความหลงว่าเป็นตัวตนให้ละเอียด พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง

นี้มากกว่าเรื่องทั้งหลาย ใจความสรุปได้สั้น ๆ ว่า “เบญจขันธ์
เป็นอนัตตา” และถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นตัวพระพุทธรศาสนาแท้
เป็นใจความสำคัญของพระพุทธรศาสนา จะมองกันในเรื่องปรัชญา
หรือวิทยาศาสตร์ หรือในฐานะเป็นศาสนาก็ตาม ถ้าเรารู้ตาม
ที่เป็นจริง ความยึดถือด้วยการเข้าใจผิดก็หายไป ความอยาก
ทุกชนิดไม่มีทางเกิด และความทุกข์ก็จะมีไม่มี.

ทำไมคนเราตามปกติจึงมองส่วน ๕ ส่วนนี้ไม่ออกตามที่
จริง? เมื่อเราเกิดมาจากท้องมารดา เราไม่มีปัญญาของเราเอง
เราได้รับความรู้มาตามที่เขาสอนให้ เขาสอนเราไปในทางให้เข้าใจ
ว่าทุกสิ่งเป็นตัวตนไปทั้งนั้น อำนาจสัญชาตญาณดั้งเดิมเกี่ยวกับการ
ยึดถือว่าตัวตน (อัตตวาทุปาทาน) ซึ่งมีติดตามมาตั้งแต่เรา
เกิด ก็พอกพูนหนักขึ้นทุกวัน ในการพูดจาก็ใช้คำว่า ฉัน ท่าน
คุณ คุณ ซึ่งล้วนแต่ยกการมีตัวตนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น คนนั้นช
นั้น คนนั้นชอน เป็นลูกคนนั้นเป็นหลานคนนั้น เป็นสามีคนนั้นเป็น
ภรรยาคนนั้น ล้วนแต่ระบุไปในทางเป็นตัวตนทั้งนั้น เราจึงพากัน
ไม่รู้สึกรู้สึกลงในการที่เรายึดถือความเป็นตัวเป็นตนเพิ่มขึ้นทุกวัน
เมื่อยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนก็เกิดการเห็นแก่ตัว แล้วก็ประกอบกา
ไปตามความเห็นแก่ตัวหรือพวกของตัว จนได้ประโยชน์มาบำรุง
ความใคร่ของตัวและพวกของตัว ถ้าหากว่าเราเกิดความฉลาดจน

มองเห็นว่าเป็นของหลอก ๆ เราจะหมดความยึดถือว่านั่นเป็น
 นาย ก. นาย ข. เป็นขุน หลวง พระ พระยา เป็นสัตว์ หรือ
 มนุษย์ โดยเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องที่คนเราสมมติขึ้นพูดกันเินทาง
 สังคมเท่านั้นเอง ถ้าเราเข้าใจได้อย่างนั้นแล้ว ก็นับว่าเป็น
 การเพิกถอนสิ่งที่หลอกหลวงของสังคมได้ชั้นหนึ่ง เมื่อพิจารณา
 รูปร่างกายทั้งหมดของนาย ก. ก็จะพบว่านาย ก. นั้นเท่ากับรูป
 เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ รวมกัน การเห็นอย่างนั้น
 ฉลาดขึ้นมาอีกหน่อย เรียกว่าไม่หลงในการสมมติของ
 ทางโลก ๆ จะแยกให้ละเอียดออกไปอีกก็มีทางทำได้ เช่นรูป
 ร่างกายนี้ แยกออกเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือไม่แยกอย่าง
 ทางวัด ๆ เขาแยกกัน จะแยกอย่างวิทยาศาสตร์ เป็นคาร์บอน
 ออกซิเจน ไฮโดรเจน ฯลฯ ก็ได้เหมือนกัน อย่างนี้เรียกว่าเห็น
 ดูกเข้ามาอีก คือมันหลอกเราได้น้อยเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง กลายเป็น
 เห็นว่าคนไม่มี มีอยู่แต่ธาตุต่าง ๆ ร่างกายเป็นรูปธาตุ จิตเป็น
 นามธาตุแยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่นรู้
 สึกนึกคิด และรู้ทางประสาททางหลาย เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึก
 ว่าคนก็หายไป ความรู้สึกว่านาย ก. นาย ข. ขุน หลวง พระ
 พระยา ก็หายไป ความรู้สึกว่าลูกของเรา ผัวของเรา เมียของ
 ของเรา อย่างนั้นก็พลอยหายไป แต่เมื่อคุณกันในแง่ปรมาตมจะปรากฏว่า

แม้ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุอ็อกซิเจน ไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม จะเป็นรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญานก็ตาม คูให้ลึกซึ้งแล้ว ก็จะมีลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันหมดคือ “ความว่าง” ว่างจากสิ่งที่เราเรียกกันว่า ตัวตนของมันเอง ดิน น้ำ ลม ไฟ ดูตรงไหน ๆ มันก็ไม่มีตัวตน พบแต่ความว่างจากตัวตน อย่างภาษาพุทธศาสนาเรียกว่า “สุญญตา” ท่านผู้ใดเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของว่างได้ตั้งนั้นแล้ว ความยึดถือหรืออุปาทาน ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดได้ ที่เกิดแล้วก็ไม่มีความที่จะเหลืออยู่ได้ มันจะสูญหายไปหมด ปราศจากการติดยึดโดยสิ้นเชิง มันจึงไม่มีสัตว์ไม่มีคนไม่มีธาตุไม่มีขันธ์ ไม่มีอะไรทั้งหมด เป็น “ความว่าง” จากการมีตัวมีตนของมันเอง เมื่อไม่ยึดติด ความทุกข์ก็ไม่มีความเกิดขึ้น ใครจะเรียกเขาว่าคนดี คนชั่ว คนสุข คนทุกข์ หรืออะไรก็ตาม ไม่เป็นของแปลกสำหรับเขา ทั้งหมดนี้เป็นผลเกิดมาจากการมีความรู้ความเข้าใจ และความเห็นแจ้งในความจริงของเรื่อง เบญจขันธ์มากจนถอนความยึดติดที่ผิด ๆ ทั้ง ๕ ประการนั้นเสียได้

สรุปความว่า สิ่งทั้งปวงในโลกรวมอยู่ในคำว่า “เบญจขันธ์” คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน แต่ละส่วนเป็นมายาไร้ตัวตน แต่ก็มีอำนาจล่อให้เกิดการยึดถือ จนคนทั่วไป

อยากมี อยากเป็น อยากไม่ให้มี อยากไม่ให้เป็น ซึ่งล้วนแต่ทำ
 ให้เกิดทุกข์ ไม่อย่างเปิดเผยก็อย่างเร้นลับ ทุกคนจะต้องอาศัยข้อ
 ปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา (คือ สมาธิ ปัญญา) ถอนความหลง
 ในเบญจขันธ์เสียให้สิ้นเชิง จึงจะไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของขันธ์ทั้งห้า
 แล้วจะไม่มีความทุกข์ โลกจะอยู่ในลักษณะที่อำนวยความสะดวก
 ให้แก่ผู้นั้น ไม่ต้องร้อนใจเพราะสิ่งใด ๆ เป็นผู้มีจิตใจอยู่นเหนือสิ่ง
 ทั้งปวงไปจนตลอดชีวิต นี่เป็นผลของการรู้แจ้งแห่งตลอดในเรื่อง
 ของเบญจขันธ์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

“แนวทางการทำให้รู้แจ้งตามวิชรธรรมชาติ”

มีติและปราโมทย์: (ความอึ้งใจในธรรม)

บัสสัทธิ: (ความรำงับ)

สมาธิ: (จิตสงบ)

ยถากุตญาณทสฺสนะ: (ความรู้ที่เป็นจริงต่อโลก)

นิพพิทา: (ความเบื่อหน่าย)

วิราคะ: (ความคลายออก)

วิมุตติ: (ความหลุดออก)

วิสุตฺติ: (ความบริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง)

สันติ: (ความสงบเย็น)

นิพพาน: (ภาวะที่ปราศจากความทุกข์)

การทำให้อำนาจ ตามวิธีธรรมชาติ

ในบทนี้ จะบอกให้ทราบต่อไปว่า สมาธิอาจจะมิได้โดย
 ง่ายตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง และจากการปฏิบัติตามหลักวิชา
 โดยเฉพาะอีกอย่างหนึ่ง มีผลอย่างเดียวกัน คือเมื่อจิตเป็นสมาธิ
 แล้ว ก็นำไปใช้เพ่งพิจารณา (วิปัสสนา) แต่มีข้อควรสังเกต
 อย่างหนึ่งว่า สมาธิที่เกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้น มักจะ
 ไม่เหมาะสมแก่กำลังของปัญญา ที่จะทำการพิจารณา
 ส่วนสมาธิที่เกิดจากการฝึกตามหลักวิชานั้น มักจะเป็น
 สมาธิที่มากเกินไป หรือเหลือใช้ และยังเป็นเหตุให้คนหลงผิด
 ใจเพียงแต่สมาธินั้นก็ได้ เพราะว่าเป็นเหตุที่จิตเป็นสมาธิเต็มที
 นั้น ย่อมเป็นความสุขความสบายชนิดหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความ
 พอใจจนถึงกับหลงติดหรือหลงคิดว่าเป็นมรรคเป็นผล โดยเหตุนี้
 สมาธิที่เป็นไปตามทางธรรมชาติ ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้
 พิจารณานั้น จึงไม่เสียหลาย ไม่เสียเปรียบสมาธิตามแบบที่ฝึก
 ตามแนววิธีเทคนิคนี้ ข้อแต่เพียงให้รู้จักประคับประคองทำให้
 สมาธิเกิด และให้เป็นไปด้วยดีก็แล้วกัน

ข้อความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ก็มีเล่าถึงแต่เรื่องกา
 บรรลุผลทุกชั้นตามวิธีธรรมชาติ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของ
 ผู้มีพระภาคเจ้าเอง หรือต่อหน้าผู้สั่งสอนคนอื่น ๆ โดยไม่ได้ไป
 บำนั่งทำความเพียรอย่างมีพิธีรีตอง กำหนดเพ่งอะไรต่าง ๆ ตาม
 อย่างในคัมภีร์ที่แต่งกันใหม่ ๆ ในชั้นหลัง ๆ โดยเฉพาะในกรณี
 แห่งการบรรลุอรหัตผลของภิกษุปัญจวัคคีย์ หรือฤาษี ๑,๐๐๐ รูป
 ด้วยการฟังอนัตตลักขณสูตร และอาทิตตปริยายสูตรด้วยแล้ว
 จะยิ่งเห็นว่าไม่มีการพยายามตามหลักวิชาใด ๆ เลย แต่เป็นการ
 เห็นแจ้งแห่งตลอดตามวิธีของธรรมชาติแท้ ๆ นี่เป็นตัวอย่างที่
 ทำให้เราเข้าใจได้ว่า สมบัติตามธรรมชาตินั้น ย่อมเกิดขึ้นเอง
 ในระหว่างที่ทำความพยายาม เพื่อจะเข้าใจเรื่องราวให้แจ่มแจ้ง
 และต้องมียุ่มาในขณะที่มีความเห็นอันแจ่มแจ้งติดแน่นอยู่ใน
 ใจ ตัวอย่างไม่แยกจากกันได้ ทั้งยังเป็นไปได้เองตามธรรมชาติ
 ในทำนองเดียวกับสัตว์อย่างที่ว่าพอเราตั้งใจคิดเลขลงไปเรื่อย ๆ
 จิตมักเป็นสมาธิขึ้นเอง พอเราจะขยับ จิตก็เป็นสมาธิขยับให้
 แน่วแน่นขึ้นมาเองในเวลาถึง นี่แหละเป็นลักษณะของสมาธิที่
 เป็นไปเองตามธรรมชาติ ซึ่งตามปกติของมนุษย์ไม่เลย เพราะ
 มีลักษณะคุ่มนี้ไม่ค่อยจะขลังจะศักดิ์สิทธิ์ ไม่ค่อยจะเป็นปฏิหาริ
 ยเป็นที่น่าอัศจรรย์ แต่โดยที่แท้แล้ว คนเราอดตัวมันไปเป็นส่วน

ใหญ่ก็โดยอำนาจของสมาธิตามธรรมชาติเอง แม้การบรรลุ
มรรคผลนิพพานเป็นพระอรหันต์ ก็อาศัยสมาธิตามธรรม—
ชาติ ทำนองนี้

ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าได้มองข้ามเรื่องของสมาธิที่
เป็นไปตามธรรมชาติ มันเป็นเรื่องที่เราอาจทำได้ก่อน หรือได้อยู่
แล้วเป็นส่วนมาก ควรจะประคับประคองมันให้อุบัติ ให้มันเป็น
ไปด้วยดีถึงที่สุด ก็จะมีผลเท่ากัน เหมือนกับผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระ
อรหันต์ไปแล้วเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่เคยรู้จักนั่งทำสมาธิแบบใหม่ ๆ
อย่างที่กล่าวถึงต้น ๆ กันอยู่ในขณะนี้เลย

วันนี้ เราก็มາถึงความลับของธรรมชาติที่เกี่ยวกับเรื่องลำดับ
แห่งความรู้สึกต่าง ๆ ภายในใจ จนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่มแจ้ง
ตามที่เห็นจริงต่อโลกหรือต่อชนันท์ห้า ลำดับแรกได้แก่สติและปรา-
โมทย์ ความยถา ความชุ่มชื้นใจหรือความมีใจในทางธรรม ภาวะที่
เราทำสมาธิคืออย่างใดอย่างหนึ่ง แม้การให้ทานซึ่งถือกันว่าเป็น
บุญชั้นต้น ๆ ก็เป็นการทำให้เกิดสติและปราโมทย์ได้ ถ้าไปถึงชั้น
ศีล คือมีความประพฤติดีงามเรียบร้อยไม่ต่างพร้อย จนถึงกับ
นับถือเคารพศรัทธาให้ มีสติปราโมทย์กับศีลแล้ว ก็จะยกไปถึงชั้น
สมาธิ จนกระทั่งถึงองค์ของสมาธิอันเรียกว่าสมาธิวิเศษความประชุมณาณ
นั้น มีสติอยู่ระดับหนึ่งด้วยโดยไม่ต้องสงสัย

บิณฑิปรามโหทัยนี้ มีอำนาจอยู่ในตัวมันเองอย่างหนึ่ง ซึ่งจะ
 ทำให้เกิดความสงบระงับ (บัสสัทธิ) ตามปกติจิตของคนเราไม่
 ค่อยจะระงับ เพราะว่ามีจิตตกเป็นทาสของความคิดความนึกของ
 สิ่งยั่วยวนภายนอกของความรู้สึกและอะไรต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา
 เป็นความฟุ้งอยู่ภายในไม่เป็นความสงบ แต่ถ้าหากมีบิณฑิปรามโหทัย
 ตามธรรมชาติมาประจำใจอยู่ และมากพอสมควรแล้ว ความสงบ
 ระงับนั้นจะต้องมีขึ้น จะมีมากหรือน้อยตามอำนาจของบิณฑิปร
 ามโหทัยที่มีมากหรือน้อย เมื่อมีความระงับแล้วก็จะยอมเกิดอาการที่
 เรียกว่า "สมาธิ" คือใจสงบนิ่ง และอยู่ในสภาพที่คล่องสะดวก
 เบาสบาย พร้อมทั้งจะไหลไปตามความต้องการโดยเฉพาะก็เพื่อตัด
 กิเลส ไม่ใช่ทำจิตใจให้เงียบตัวแข็งทื่อเป็นก้อนหิน อะไรทำ
 นองนั้นก็ทำไม่ ร่างกายจะต้องให้มีความรู้สึกอยู่อย่างปกติ แต่ว่า
 จิตสงบเป็นพิเศษเหมาะที่จะใช้นึกคิดพิจารณา มีความสงบใส
 ที่สุด เยือกเย็นที่สุด สงบว่างมากที่สุด เรียกว่า "กัมมุนีโย"
 คือพร้อมที่จะรู้ นึกถึงลักษณะสมาธิที่เราต้องการ ไม่ใช่อยู่ในฉาน
 สมบัติแข็งทื่อเหมือนตึกตาหินไม่รู้สึกตัวเลย การอยู่ในฉานทำ
 นองนั้นจะพิจารณาอะไรไม่ได้เลย จิตที่ติดฉานจะพิจารณาธรรม
 ไม่ได้ มีแต่จะตกลงสู่ภวังค์เสียตลอดไป ไม่สามารถนำมาใช้ในกร
 พิจารณา จัดว่าเป็นอุปสรรคของการวิปัสสนาโดยตรงทีเดียว

ผู้จะพิจารณาธรรมได้ จะต้องออกจากฉาน แล้วจึงพิจารณาโดยใช้อำนาจการที่จิตมีสมาธิขนาดได้ฉานมาแล้วนั่นเองเป็น เครื่องมือ

ในการทำให้รู้แจ้งตามวิธธรรมชาตินี้ เราไม่ต้องเข้าฉานชนิดที่ทำตัวเองให้แข็งท้อ แต่ว่าต้องการจิตที่สงบเป็นสมาธิ ที่มีคุณสมบัติเป็น “ กัมมุนีโย ” ครบถ้วนพร้อมที่จะรู้แจ้ง จนเกิดความรู้ตามที่เป็นอย่างจริงต่อโลกทั้งหมด (ยกธาตุญาณทัตตนะ) โดยอาการตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกันกับผู้รู้แจ้งขณะที่นั่งฟังพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรม หรือนำไปคิดพิจารณาในที่ที่เหมาะสม จนรู้ ไม่มีพิธีรีตองหรือปาฏิหาริย์ อันเป็นเรื่องความเห็นผิดเป็นชอบหรือหลงใหลต่าง ๆ แต่อย่างไร แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะเกิดการเห็นแจ้งอย่างถูกต้องรวดเร็ว เป็นพระอรหันต์ไปทันทีที่ทำได้ ในบางกรณีอาจจะเกิดความรู้ขั้นต้น ๆ ก็ได้ แล้งแต่กำลังของสมาธิอีกเหมือนกัน ในบางกรณีอาจจะไม่เกิดเป็นความรู้ความเห็นตรงตามที่เป็นอย่างจริงก็ได้ เพราะว่าตนได้ศึกษามาอย่างผิด ๆ หรือถูกแวดล้อมอยู่ด้วยความเห็นที่ผิด ๆ มากเกินไป แต่อย่างไรก็ตามความรู้ความแจ่มแจ้งที่เกิดขึ้น จะต้องเป็นพิเศษกว่าธรรมดา เช่นว่าใสแจ๋วลึกซึ้ง ถ้าหากความรู้นั้นเป็นไปถูกต้องตามความเป็นจริงคือเป็นไปตามทางของธรรมะแล้ว ก็ย่อมจะก้าวหน้าไปจนกระทั่งเป็นความรู้ความเห็นในสังขารทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง ถ้า

เกิดขึ้นเพียงน้อย ๆ ก็ทำให้เป็นอริยบุคคลขั้นต้นได้ หรือถ้าน้อยลงไปอีกก็เพียงแต่เป็นกัลยาณชน คือคนธรรมดาที่เป็นขั้นต้นคนหนึ่ง ถ้าหากว่ามีสิ่งแวดล้อมเหมาะสม และความดีต่าง ๆ ได้เคยสร้างสมมาเต็มทีอาจเป็นพระอรหันต์เลยก็ได้ ทั้งนั้นแล้วแต่เหตุการณ์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในขณะที่จิตเบ็ญสมานิตตามธรรมชาติ สิ่งที่เราเรียกว่า “ญาณทัสสนะ” จะต้องเกิด และจะต้องตรงตามที่เป็นจริงไม่มากก็น้อย เพราะเหตุว่าพุทธบริษัทเรา ย่อมเคยได้ยินได้ฟังได้เคยคิดเคยศึกษาเรื่อง โลก ชันธิ สังขารทั้งหลาย ด้วยความอยาก จะเข้าใจตามที่เป็นอย่างจริงมาแล้ว เพราะฉะนั้นความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตสงบเป็นสมาธินั้น จึงไม่มีทางเลยหายเลย ย่อมจะได้ประโยชน์เสมอโดยแน่นอน

คำว่า “ยลาภูตญาณทัสสนะ” ในที่นี้ หมายถึงการรู้ การเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” ไม่ว่าจะอะไร ๆ ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตนของของตัวของตัวเอง ว่าดี ว่าชั่ว น่ารักหรือน่ารัง อย่างนั้นเป็นต้น ถ้ามีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเข้าไปในทางพอใจก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม แม้เพียงแต่รู้สึกคิดนึกหรือระลึกถึงเท่านั้น

ถือว่าเป็นการยึดถือในที่นี้ ที่ว่าไม่น่าเอาไม่น่าเป็น ก็มาจากหลัก
 ที่ว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือนั่นเอง ตัวอย่างในเรื่อง "เอา" ก็คือ
 การบักใจในทรัพย์สินสมบัติเงินทอง สัตว์สิ่งของอันเป็นที่พอใจต่าง ๆ
 การ "เป็น" ก็คือการถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นสามีภรรยา
 เป็นคนมั่งมี คนเจริญใจ เป็นคนแพ้ว คนชนะ กระทั่งเป็นมนุษย์
 หรือเป็นตัวเอง ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง แม้ความเป็นคนนั้นก็ไม่น่า
 สนุก น่าเอื่อมระอาเพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์ ถ้าไม่ยึดถือว่า
 เป็นคนเสียได้ ก็จะไม่เป็นทุกข์ นี้เรียกว่าเห็นความไม่น่าเป็น ซึ่ง
 มีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่าไม่ว่าจะเป็นอะไรก็ต้องมีความทุกข์ตาม
 แบบของความเป็นชนิดนั้น ๆ เพราะว่าความเป็นอะไร ๆ นั้น มัน
 ต้องทนเป็นทนดำรงอยู่ ต้องมีการต่อสู้เพื่อให้ได้เป็น หรือเป็นอยู่
 ต่อไป อย่างน้อยที่สุดก็คือการต่อสู้ทางใจในการที่จะยึดถือเอา
 ความเป็นอะไร ๆ ของตนไว้ให้ได้ เมื่อมีตนก็ต้องมีอะไร ๆ เป็น
 ของตน ภายนอกตนออกไปอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีลูกของตน
 เมียของตน อะไร ๆ ของตนอีกหลายอย่าง , กระทั่งมีหน้าที่แห่ง
 ความเป็นผู้ เป็นเมีย ความเป็นนายเป็นข้า ความเป็นอย่าง
 นั้นอย่างนี้ของตนขึ้นมา ทั้งหมดนี้เป็นภาระทำให้เห็นความจริงในข้อ
 ที่ว่า ไม่มีความเป็นชนิดไหนที่จะไม่ต้องอาศัยความตนทน ต่อสู้

เพื่อดำรงความเป็นอันหนึ่งอันเดียว ความลำบากคนรุ่นต่อรุ่น ก็คือผล
ของการหลงใหลยึดถือสิ่งต่าง ๆ ด้วยความไม่รู้นั่นเอง

ถ้าไม่ให้เอาไม่ให้เป็นกันแล้วจะอยู่กันได้อย่างไร ? นี่คงจะ
เป็นที่สงสัยอย่างใหญ่หลวงของผู้ที่ไม่เคยคิด ไม่เคยนึกในเรื่องนี้
คำว่า "เอา" และคำว่า "เป็น" ในที่นี้ หมายถึงการเอาหรือ
การเป็นด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทานความยึดมั่นว่าน่า
เอาน่าเป็น และใจก็เอาจริงเอาจัง เป็นจริงเป็นจัง เพราะฉะนั้น
มันก็ต้องหนักใจ รั้นใจ เจ็บใจ ข้ำใจ หรืออย่างน้อยก็เป็นภาวะ
หนักทางใจ นับตั้งแต่แรกไป และตลอดเวลาที่เดียว เมื่อเรา
ความจริงซึ้งแล้ว ก็จะมีสติสัมปชัญญะคุ้มครองจิตใจ ไม่ให้ตก
ไปเป็นทาสของความมีความเป็น ด้วยอำนาจการยึดติด มีสติ
ปัญญาอยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ เมื่อเรารู้สึกอยู่ว่าโดยที่แท้มันเป็นสิ่งที่
ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น หากแต่เรายังไม่สามารถถอนตัวออกไปเสีย
จากความมีความเป็นได้ เราก็จำต้องมีสติรู้ตัวให้พอเหมาะสม
ถ้าจะเข้าไปเอาไปเป็น เราก็จะไม่เดือดร้อน เหมือนคนที่หลับหู
หลับตาเข้าไปเอา หรือเข้าไปเป็นอย่างโง่เขลาว่างาย ซึ่งผล
สุดท้ายก็ตกหลุมตักบ่อความโง่เขลา และอุปาทานของตัวเอง จน
ถึงกับต้องฆ่าตัวตาย สมมติตัวอย่างว่า เลือหรือรู้อย่างไรเป็นสิ่งที่
ขายได้แพง ในเมื่อเราไม่มีวิธีอื่นจะประกอบอาชีพ เราจะเข้าไป

จับเสือมาขายอย่างนี้ มันก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่เราจะต้องเข้าไปจับเสือให้ถูกวิธี เราจึงจะได้เสือมาขายและได้เงินมาเลี้ยงชีวิต ถ้าผิดวิธีเราก็จะต้องตายเพราะเสือ โลกหรือสิ่งทั้งปวงมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่เป็นของใคร มันจะเล่นงานบุคคลผู้ที่เข้าไปยึดถือด้วยตัณหาอุปาทานนับแต่วาระแรก คือตั้งแต่เมื่ออยากได้ อยากเป็น กำลังได้กำลังเป็น และได้แล้วเป็นแล้ว ตลอดเวลาแห่งกาลทั้ง ๓ ใครเข้าไปยึดถืออย่างหลับหลับตาแล้ว ก็จะมี ความทุกข์อย่างเต็มที่ เหมือนอย่างที่เราเห็นผู้คนคนเหล่านี้ทั้งหลาย เป็น ๆ กันอยู่โดยทั่วไปในโลก

แม้ที่สุด “ความดี” ที่ใคร ๆ ก็บูชากัน ถ้าหากว่าใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับความดีในอาภรณ์ที่ผิดทาง และยึดถือมันมากเกินไป ก็จะได้รับ ความทุกข์จากความดีนั้นเช่นเดียวกัน เจ็บได้ แต่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน โดยความรู้ว่าธรรมชาติของมันเป็นอย่างนั้น อาจจะมีผู้สงสัยต่อไปว่า “ถ้าไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็นแล้ว ก็จะไม่มีการประกอบกิจการงานอะไร ๆ หรือไม่สามารถรักษาทรัพย์สินสมบัติสิ่งที่มีอยู่ได้” ข้อนี้ ถ้ามีความเข้าใจแล้ว ก็จรรู้ว่าเราควรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเสียก่อน แล้วจึงทำสิ่งต่าง ๆ ดีกว่าที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความมกมากอยากใหญ่ ใ้

เขลางมกายไม่เข้าใจอะไรเลย ใจความสั้น ๆ ก็คือ ให้เราเข้าไป
 เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ด้วยสติปัญญา อย่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย
 กิเลสตัณหาอุปาทาน มันจะมีผลเป็นคนละอย่าง พระอรหันต์ทั้ง
 หลาย ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานไม่มีกิเลสตัณหาอุปาทานเลย
 ท่านก็ยังทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ได้มากกว่าพวกเราเสียอีก
 ดูจากพุทธประวัติว่าวันหนึ่งคืนหนึ่ง พระพุทธเจ้าทำอะไรบ้าง ก็จ
 พบว่าท่านมีเวลานอนพักผ่อนเพียง ๕ ชั่วโมง นอกจากนั้นทำงาน
 ตลอดหมด พวกเราพักผ่อนเสียก็มากกว่า ๕ ชั่วโมงแล้ว นี่ท่าน
 ทำไปเพราะอำนาจของอะไร ในเมื่อกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้อยากเป็น
 อยากเอาสิ่งต่าง ๆ ก็หมดเสียแล้ว ท่านทำไปด้วยอำนาจของสติ
 ปัญญาบวกกับเมตตา แม้สิ่งที่เป็นไปตามความต้องการของร่างกาย
 ตามธรรมชาติ เช่นท่านจะต้องไปบิณฑบาตอาหารฉัน.หล่านั้น
 ท่านก็ยังคงทำไปด้วยอำนาจของปัญญา ไม่มีกิเลสไม่มีตัณหาว่า
 จะมีชีวิตอยู่เพื่อเป็นอย่างนั้นเพื่อเอาอย่างนี้ แต่มีปัญญาความเม
 ตตาบริสุทธิ เป็นกำลังสั่งร่างกายออกแสวงหาอาหาร หาดื่อกิน
 ไม่ได้ก็เมเป็นไร ในกรณีเจ็บไข้ ก็มีปัญญาว่าจะแก้ไขอย่างไร
 ท่านก็เมใจเท่าที่ปัญญาจะมี ถ้าเม้นมากเกินไปก็จำต้องตายเป็น
 ธรรมดา เพราะว่าท่านมีความขวนขวายน้อย ความเมอยู่หรือ
 ความตายไม่มีความหมายสำหรับท่านเลย หรือมันมีค่าเท่ากัน

นับว่านี่ เป็นความคิดอันถูกต้องที่สุดสำหรับจะไม่ให้มีความทุกข์
 เลย ไม่ต้องมีตัวตนเป็นเจ้าของ มีแต่บัญญัตินำร่างกายให้
 เป็นไปตามอำนาจของธรรมชาติ นี่เราจะเห็นได้ว่าเพียงอำนาจ
 ของบัญญัติบริสุทธิ์ เมตตาทะเลบริสุทธิ์ เท่านั้น ก็ทำให้พระ
 อรหันต์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในโลกได้ และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น
 อย่างบริสุทธิ์ได้มากกว่าคนที่ยังมีกิเลสตนหาเสียอีก คนที่มีกิเลส
 ย่อมทำแต่สิ่งที่จะได้แก่ตัว เพราะความเห็นแก่ตัว ส่วนท่านทำไป
 ด้วยความไม่เห็นแก่ตัวเลย ฉะนั้นมันจึงมากกว่ากัน บริสุทธิ์กว่า
 กันท่านเอง ความอยากเอาอยากเป็นนี่ เป็นความโง่งอย่างยิ่ง
 ชนิดหนึ่ง เป็นความหลงผิด ไม่รู้ตามที่เป็นอย่างจริงว่าอะไรเป็นอะไร
 จนกระทั่งไปคิดว่าตัวเองจักมาเป็นตถกบฏ เพราะฉะนั้น ขอให้
 เราทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา ทั่วตัวอยู่เสมอว่า
 ไม่มีอะไรที่น่าเอาเป็น หรือน่าหลงใหลยึดถือ ดังกล่าวแล้ว
 จึงทำไปให้พอเหมาะพอดีกับที่ควรสิ่งเหล่านั้น มีความไม่น่าเอา
 หรือไม่น่า เป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎวัช
 และให้พอเหมาะในเมื่อเราจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่นเป็นการทำให้
 ใจตรงเรายังสะอาด สว่างใส แจ่มใต้งบเย็น อยู่เสมอ แล้ว
 เข้าไปเกี่ยวข้องกับโลก หรือสิ่งทั้งปวงด้วยอาการที่จะไม่เป็นพิษ
 เป็นโทษแก่ตัวเรา

ความไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนี่ ชาวโลกธรรมดาพึ่งดูแล้วชวน
 ให้ไม่เชื่อไม่เลื่อมใส แต่ถ้าใครได้เข้าใจความหมายที่แท้จริงของ
 มันแล้ว กลับจะทำให้เกิดความกล้าหาญว่าจริง คือมีจิตเป็น
 นายเป็นอิสระต่อสิ่งทั้งปวง ทำให้สามารถเข้าไปหาสิ่งต่างๆ ด้วย
 ความมั่นใจว่าจะไม่ตกเป็นทาสของมัน คือไม่เข้าไปด้วยอำนาจ
 ของกิเลสตัณหาหน้ามีตจนกลายเป็นทาสของมัน คนเรากำลังเอา
 อะไรรู้อยู่ก็ตามกำลังเป็นอะไรอยู่ก็ตาม ขอให้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่าเรา
 กำลังเอา หรือเป็นในสิ่งซึ่งที่แท้แล้วเอาไม่ได้เป็นไม่ได้ เพราะ
 ไม่มีอะไรที่เอาได้จริงเป็นได้จริงตามต้องการของเรา มันไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของเราอยู่ตลอดเวลา เราเองเข้าไปยึดมันด้วยกิเลส
 ตัณหาบ้า ๆ บอ ๆ ของเราเองต่างหาก ฉะนั้นเราจึงทำกับสิ่ง
 เหล่านั้นไม่ถูกต้องกับที่มันเป็นจริง เพราะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความ
 ไม่รู้ตามที่เป็นอย่างนั้นเอง จึงต้องเกิดความทุกข์ขุ่นยากขึ้นทุกอย่าง
 ทุกประการ คนแต่ละคนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์
 ผุดผ่องได้ ก็เพราะมันอยากเอาอะไรอยากเป็นอะไรเกินขอบเขต
 เพราะอำนาจของกิเลสตัณหาของตนเองเสียเรื่อย จึงไม่สามารถ
 ดำรงตนให้อยู่ในสภาพที่เป็นความดีความงาม ความถูกต้องและ
 ความยุติธรรม มูลเหตุแห่งความหายนะของทุกคนมันอยู่ที่การตก
 เป็นทาสของตัณหา เพราะฉะนั้นการรู้จักสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องตาม

ที่มันเป็นเรื่องจริง (ยกฏตญาณทัสสนะ) จึงเป็นใจความสำคัญที่สุด
 ของพระพุทธศาสนา เป็นทางให้เราเอาตัวรอดกันได้โดยมาก
 ไม่ว่าในเรื่องประโยชน์ทางโลก ๆ ซึ่งหวังผลเป็นทรัพย์สินสมบัติ
 รือเสียง หรือว่าเพื่อหวังประโยชน์ในโลกหน้า เช่นสวรรค์ หรือ
 เรื่องที่พ้นจากชาวโลกขึ้นไปคือเรื่องมรรคผลนิพพานก็ตาม ทั้งหมด
 นั้นมันแต่ต้องอาศัยความรู้ความเห็นอันถูกต้องทำนองนั้น

เราทุกคนจะรุ่งเรืองก็ด้วยปัญญา พระพุทธศาสนาได้กล่าว
 อยู่บ่อย ๆ ว่า คนเราบริสุทธิ์ด้วยปัญญา ไม่ใช่บริสุทธิ์ด้วยอย่าง
 อื่น ทางรอดของเราอยู่ที่ปัญญา เห็นแจ่มแจ้งในสิ่งทั้งปวงว่าไม่
 มีอะไรที่น่ายึดถือ คือนำเอามาเป็นตัวการมอมกายถวายชีวิตเลย
 ที่มันอยู่แล้วที่เป็นอยู่แล้ว ก็ขอให้มันเป็นไปตามสมมติของทางโลก ๆ
 ที่สมมติว่าเราเป็นนั่นเป็นนี่กัน ก็เพื่อจะให้รู้จักซื้อรู้จักเสียง รู้จัก
 แบ่งหน้าที่การงานกัน เพื่อความสะดวกในทางสังคม เราอย่าไป
 หลงยึดถือว่าตัวเราเป็นนั่นเป็นนี่ไปตามที่เราสมามติให้เลย มันจะ
 มีลักษณะเหมือนกับถูกลมอม ดังสัตว์เล็ก ๆ เช่นจิ้งหรีด เป็นต้น
 ซึ่งเมื่อถูกลมอมหน้า ถูกทำให้มันเผลอแล้ว มันก็จะกัดกันเองจน
 ตาย คนเราในแหละ ถ้าถูกลมอมหรือถูกหลอกลวง ๆ ก็จะมีมันเมวจน
 ทำสิ่งที่ตามปกติมนุษยธรรมตามสามัญสำนึกไม่ได้ เช่นฆ่ากันเป็นต้น
 ฉะนั้น เราอย่าไปหลงติดสมมติ แต่พึงรู้สึกตัวว่านั่นเป็นเรื่องการ

สมมติ ซึ่งเป็นของต้องมีในสังคม เราจะต้องรู้สึกโดยแท้จริงว่า
 ภายกับใจนี้คืออะไร ธรรมชาติที่แท้จริงของมันเป็นอย่างไรมาก โดย
 เฉพาะก็คือ เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้นเอง ส่วนเวลานี้
 จะต้องดำรงตนอยู่ในลักษณะที่เป็นอิสระเสมอ

สำหรับทรัพย์สินสมบัติหรืออะไร ๆ ที่เราจำเป็นจะต้องมี ก็ขอ
 ให้เห็นว่าเป็นการสมมติอีกเหมือนกัน จึงปล่อยไปตามประเพณีที่มี
 อยู่ว่าอันเป็นของคนนี้ นบ้านคนนั้น นนาคคนนั้น เป็นต้น กฎหมายก็
 คุ้มครองกรรมสิทธิ์ไว้ให้คนเรา ทั้งที่จิตใจไม่ต้องยึดถือว่าเป็นของ
 เรา เพราะฉะนั้นเราก็ควรมีอะไร ๆ เพียงเพื่อความสะดวกสบาย
 ไม่ใช่เพื่อมาเป็นนายอยู่เหนือใจเรา เมื่อเรามีความรู้แจ้งอย่างนั้น
 สิ่งต่าง ๆ ก็จะลงไปอยู่เป็นป่าดงเป็นเขาเรา และเราก็อยู่เหนือมัน
 ถ้าเรารู้สึกไปในทางมีติดหนำหนำจนมีอะไรเป็นอะไรด้วยจิตใจ
 ที่ยึดถือเหนียวแน่นแล้ว มันจะชนะอยู่เหนือศีรษะเรา แล้วเราก็
 จะกลับลงไปเป็นป่าดงเป็นเขาอยู่ใต้มัน มันกลับกันอยู่ดังนี้ จึงเป็น
 สิ่งที่เราต้องระมัดระวัง ให้เป็นไปในลักษณะที่เรายังคงเป็นอิสระ
 อยู่เหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีฉะนั้นแล้ว เราเองจะต้องตกอยู่ใน
 สถานะที่น่าสงสารที่สุด เราควรสมเพชตัวของเราเองเสียกันไว้บ้าง

เมื่อเห็นอย่างนี้ ไม่มีอะไรที่เหนือกว่ามันเป็นอย่างนั้นแล้ว เช่น
 ความยึดมั่น (นิพพิทา) ก็เป็นสิ่งที่จะต้องขึ้นคิดตามมาจาก

ส่วนดีของการเห็น นี้นิยามความว่า มีการคลอนแคลนสั้น
 สะเทือนเกิดขึ้นแล้วในการเข้าไปหลงยึดถือ หรือเปรียบเหมือน
 เมื่อเราต้องตกเป็นทาสเขามานาน จนมีความรู้สึกตัวเกิดขึ้นก็มี
 ความเคลื่อนไหวไปในทางที่จะต้องเปลี่ยนแปลงตน ออกจากความเป็น
 ทาส เป็นลักษณะของนิพพิทา คือเบื่อหน่ายเกลียดความเป็น
 ทาสขึ้นมาแล้ว หน่ายต่อความที่ตนโง่หลงเข้าไปยึดถือเอาสิ่ง
 ต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจว่าน่าเอา น่าเป็นนั่นเอง

ครั้นพอมีความเบื่อหน่ายแล้ว โดยอัตโนมัติตามธรรมชาติ
 นั้นเอง ย่อมจะมีความจางหรือคลายออก (วิราคะ) เหมือนกับ
 เชือกที่ผูกมัดไว้แน่นถูกแก้ออก หรือเหมือนสีข้อมผ้าที่ติดแน่น
 เอาเช้าน้ำยาบางอย่างให้มันหลุดออก ความยึดถือที่คลายออก
 จางออกจากรโลกหรือจากสิ่งทั้งปวงที่เคยยึดถือ ท่านเรียกว่า
 “วิราคะ” ะยะนี้ถือว่าสำคัญที่สุด แม้จะไม่ใช้ระยะสุดท้าย
 แต่ก็ยังเป็นระยะที่สำคัญที่สุดของการหลุดพ้น เพราะถ้าเมื่อมีการ
 คลายออกจางออกตั้งนั้นแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลย สิ่งที่เรียกว่าความ
 หลุดออกจากรทุกข์ (วิมุตติ) จะต้องมีโดยแน่นอน

เมื่อหลุดออกมาได้จากความเป็นทาส ไม่ต้องเป็นทาสของ
 โลกต่อไปอีก ก็จะมีอาการบริสุทธิ์ (วิสุทฺธิ) ในที่นี้หมายความ
 ว่าไม่เศร้าหมอง ก่อนนี้เศร้าหมองทุกทาง เพราะการเข้าไปจม

เป็นทาสของสิ่งทั้งหลาย เป็นการเศร้าหมองที่กายวาจาใจ หรือจะมองดูกันในแง่ไหน ๆ ก็เป็นเรื่องเศร้าหมองทั้งนั้น ต่อเมื่อหลุดพ้นออกมาจากความเป็นทาส ในวสอว์ร้อย ๆ ของโลกแล้ว จึงจะอยู่ในลักษณะที่บริสุทธิ์ คือไม่เศร้าหมองอีกต่อไป

เมื่อมีความบริสุทธิ์แท้จริงอย่างนั้นแล้ว ก็จะเกิดความสงบสันติอันแท้จริงสืบไป เป็นความสงบเย็นจากความวุ่นวาย จากความรบกวนหรือจากการต่อสู้ตนรทรมานานต่าง ๆ เมื่อปราศจากอาการเบียดเบียนวุ่นวายเหล่านั้นแล้ว ท่านสรุปเรียกความเป็นอย่างนั้นว่า "สันติ" คือความสงบ วางบัตถ์เย็นของเรื่องทั้งปวง แทบจะเรียกได้ว่าถึงขั้นสุดหรือขั้นเดียวกันกับนิพพาน แต่ที่จริงสันติกับนิพพานนั้น เกือบจะไม่ต้องแยกกัน ที่แยกกันก็เพื่อจะให้เห็นว่าเมื่อสงบแล้ว ก็นิพพาน

นิพพานแปลว่าไม่มีเครื่องทิ่มแทง อีกอย่างหนึ่งแปลว่าความกลับสนิทไม่มีเหลือ ฉะนั้น คำว่านิพพานจึงมีความหมายใหญ่ ๆ เป็นสองประการคือ หนึ่งไม่มีเชื้อสำหรับจะเกิดมาเป็นความทุกข์อีกต่อไปอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือปราศจากความทิ่มแทง ความเผาผลาญ ปราศจากความผูกพัน ร้อยรัดต่าง ๆ ทุกอย่างประการ รวมความแล้วก็แสดงถึงภาวะที่ปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง ยังมีความหมายที่มุ่งใช้ต่าง ๆ กันอีก

หลายอย่าง เช่นหมายถึงการดับของความทุกข์ก็มี หมายถึงการ
 ดับของกิเลสอย่างหมกสนักก็มี หมายถึงธรรมะหรือเครื่องมือ
 หรือเขตแดน หรือสภาพอันใดอันหนึ่งที่ทุกข์ทั้งปวงกิเลสทั้งปวง
 ทั้งชาวทั้งปวงดับไปหมดสิ้น แม้จะมีคำว่า นิพพาน ใช้กันอยู่ใน
 ทัศติศาสนาหลาย ๆ ทัศติก็ตาม แต่ความหมายไม่เหมือนกันเลย
 ชั้นทัศติหนึ่งก็ถือเอาความสงบเย็น เพราะที่ได้มานได้สมาบัติ
 ว่าเป็นนิพพาน บางทัศติถือความมัวเมาอยู่ในกามารมณ์กันอย่าง
 พริบพริบว่าเป็นนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสชนิพพานใน
 ความหมายเช่นนั้น ทรงระบุดความหมายของพระนิพพาน เพียง
 นลักษณะที่เป็นภาวะอันปราศจากความทึบแสง วัชยรัตแมคเผา
 ของกิเลสและความทุกข์ เพราะการได้เห็นสภาวะโลก เห็นสิ่งทั้ง
 ปวงตามที่เป็นอย่างจริง จนหยุดความอยากความยึดในสิ่งต่าง ๆ เสีย
 ดั้งน

เพราะฉะนั้น เราจึงควรเห็นแก่คุณค่าอันยิ่งใหญ่ของการเห็น
 ใจทั้งหลายให้ถูกต้องตามความเป็นจริง และควรพยายามทำให้เกิด
 ขึ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือทางที่จะเป็นไปเองตามธรรมชาติ
 โดยการประคับประคองให้ดี ทำจิตใจให้มีปีติปราโมทย์ เป็นการ
 ยู่ที่บริสุทธิ์ทุกลมหายใจทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่เสมอ จนกระ
 ทั่งเกิดคุณธรรมต่าง ๆ ตามลำดับที่กล่าวแล้ววันวิธีหนึ่ง ส่วนอีก

วิธีหนึ่งนั้นเป็นการเร่งรัดด้วยอำนาจจิตบังคับ ก็ไปศึกษาและปฏิบัติตามหลักวิชาของการทำสมาธิ หรือการเจริญวิปัสสนาโดยเฉพาะสำหรับผู้ที่ปฏิบัติเหมาะสม ก็อาจก้าวหน้าไปได้เร็วในเมื่อทำถูกวิธีและถูกกับสิ่งแวดล้อม แต่วิปัสสนาตามธรรมชาตินั้นเราทำได้ทุกโอกาสทุกขณะ เพียงระวังให้การเป็นอยู่ประจำวันของเราบริสุทธิ์ผุดผ่องจนเกิดความอึดใจในทางธรรมะ ความว่างบีบจิตสงบ ความรู้ที่เป็นจริงต่อสิ่งทั้งหลาย ความเบื่อก่อนาย ความคลายออก ความหลุดออก ความบริสุทธิ์ที่ไม่เศร้าหมอง ความสงบเย็น ถึงภาวะที่ปราศจากความทุกข์ อย่างซึมลงน้อย ๆ เรื่อย ๆ ไปตามธรรมชาติทุกวันทุกเดือนทุกปี ก็จะได้ลักษณะนิพพานอย่างแท้จริงได้มากขึ้น ๆ

สรุปความว่า สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติที่ทำให้บุคคลบรรลุมรรคผลนั้น ต้องอาศัยการพิจารณาความจริงในข้อที่ว่า "ไม่มีอะไรที่น่าเอนำเป็น" อยู่เป็นประจำทุกวัน ผู้หวังจะได้ผลอันนั้นจะต้องพยายามทำตนให้เป็นคนสะอาด มีอะไรเป็นที่พอใจในัจฉานยกมือไหว้ตนเองได้ มีสติปราโมทย์ตามทางธรรมอยู่เสมอ ไม่ว่าจะในเวลาปฏิบัติหน้าที่หรือเวลาพักผ่อน สติปราโมทย์นั้นเองทำให้เกิดความแจ่มใสสดชื่น มีใจสงบว่าง เป็นเหตุให้จิตมีสมรรถภาพ ในการคิดค้นตามธรรมชาติอยู่อย่างอัตโนมัติ เกิด

ความเห็นจริงว่าไม่มีอะไรที่น่าเขาน่าเป็นอยู่เสมอ ขณะใดเห็นไป
 อย่างแรงกล้า จิตก็หน่ายคลายความอยากจากสิ่งที่เคยยึดถือ
 หลุดออกมาได้จากสิ่งที่เคยยึดถือว่าตัวตนหรือของตน ไม่มีความ
 หลงอยากในสิ่งใดด้วยกิเลสตัณหาอีกต่อไป ความทุกข์ซึ่งไม่มีที่ตั้ง
 ชาติยกตนสุดลง ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติเพื่อ
 ความพ้นทุกข์แล้ว นับว่าเป็นขอขวัญที่ธรรมชาติ ใฝ่ใถ้ให้
 ให้พร้อมทุกคนโดยแท้จริง

แนวการทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

๓. สิวีสุทธิ: ความหมจดจดแห่งศีล
  ๒. จิตตวิสุทธิ: ความหมจดจดแห่งจิต
- [๑] ๑. ทิฏฐิวีสุทธิ: ความหมจดจดแห่งความเห็น
- [๒] ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ: ความหมจดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย
- [๓] ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ: ความหมจดจดแห่งความรู้เห็นที่ว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง
- [๔] ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ: ความหมจดจดแห่งความรู้ความเห็นในทางปฏิบัติ
๑. อุท্থัพพยานุสัสสนญาณ: เห็นความเกิดและความดับสลาย
  ๒. กังขานุสัสสนาญาณ: เห็นความดับสลายโดยส่วนเดียว
  ๓. กยตฺฐฐานญาณ: หันภาวะทั้งหลายเต็มไป ด้วยความน่ากลัว
  ๔. อาทีนนานุสัสสนาญาณ: เห็นความเต็มไปด้วยโทษทุกข์ภัย

๕. นิพพิทานุบัตสนาญาณ : เห็นความน่าเบื่อหน่ายในสิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวง
๖. มุญจิตุกัมยตาญาณ : ความรู้ซึ่งทำให้เกิดความ
ใคร่อย่างแรงกล้าที่จะพ้นทุกข์
๗. ปฏิสังขานุบัตสนาญาณ : ความรู้หาทางพ้นทุกข์นั้น ๆ
๘. สังขารุปกขาญาณ : ความรู้เป็นเครื่องปล่อยวางเฉย
๙. สัจจานุโลมิกญาณ : ความรู้ควรแก่การรู้ริสัจ
- [๕] ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ : ความหมดจดแห่งความรู้ความ
เห็นที่ถูกต้อง
- ก. อวิมรรค
- ข. อวิยผล

การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

คราวนี้จะอธิบายถึงวิธีที่จะทำความเห็นแจ้งให้เกิดขึ้นตามหลักวิชา ไม่เป็นพุทธภาษิต เพราะเป็นสิ่งที่อาจารย์ยุคหลังๆ จัดขึ้น เป็นวิธีเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติที่มีอุปนิสัยอ่อน ยังมองไม่เห็นทุกข์ภัยตามธรรมชาติด้วยตาตัวเอง อย่างไรก็ตาม ก็มีใ้หมายความว่า เรื่องที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ชนิดนี้ จะวิเศษไปกว่าที่จะเป็นไปตามวิธีธรรมชาติ เพราะเหตุว่าเมื่อตรวจดูพระไตรปิฎกโดยตรง จะเห็นว่ามีกล่าวแต่วิธีเป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น แต่บางคนเห็นกันไปว่านั่นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้สำหรับบุคคลที่มีบุญบารมีหรืออุปนิสัยได้สะสมมาไว้ จนมากเพียงพอที่จะรู้สิ่งเหล่านั้นได้เหมือนกับทำเล่นๆ สำหรับผู้ที่ไม่มีบารมีไม่มีอุปนิสัยจะทำอย่างไร? ท่านเลยวางวิธีมีระเบียบปฏิบัติเร่งรัดไปตั้งแต่ต้นทีเดียว ต้องให้ทำไปตามระเบียบตามลำดับอย่างรัดกุม ระเบียบปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดความเห็นแจ้งนี้ ทั้งเรียกกันในยุคบรรพกาลโดยชื่อใหม่ว่า “วิปัสสนาธุระ” ให้เป็นคู่กันกับ “กัณธุระ” ซึ่งเป็นเรื่องการเรียนรู้ตำราโดยตรง วิปัสสนาธุระ

เป็นการเรียนจากภายใน คืออบรมจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับตำรา
 คำว่า “ กัณฑ์ธรรมา ” และ “ วิบัติสนาธรรมา ” สองคำนี้ไม่ได้มีมาใน
 บาลีพระไตรปิฎก จะมีปรากฏก็แต่ในหนังสือชั้นหลัง ๆ เช่น
 อรรถกถาธรรมบท เป็นต้น แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม เราก็อาจใช้เป็น
 หลักเป็นเกณฑ์ได้ว่า วิบัติสนาธรรมานั้นเป็นการงานของพุทธบริษัท
 ผู้ที่ถึงออกตั้งใจจะทำความดีทุกข์ ด้วยการทำความเพียรในทาง
 เพ่งพิจารณาโดยตรง

คำว่า “ วิบัติสนา ” นี้มีทางพื้นเพ่อนอยู่บางสิ่งบางอย่าง
 คือในบางกรณีเกิดไปแยกทำทางจิตเป็นสองประเภท โดยเด็ดขาด
 คือทำให้ให้เกิดสมาธิประเภทหนึ่ง ทำให้เกิดปัญญาอีกประเภท
 หนึ่ง แล้วเรียกการทำสมาธินั้นว่าสมถภาวนา และเรียกการทำ
 ปัญญาว่าวิบัติสนาภาวนา เลยทำให้วิบัติสนามีความหมายแคบเข้า
 มาเหลือแต่เพียงเรื่องของปัญญา แต่โดยที่แท้แล้วคำว่าวิบัติสนา
 ธรรมาต้องมีความรวมหมดทั้งสมถภาวนาและวิบัติสนาภาวนา คือ
 หมายถึงทั้งสมาธิและทั้งปัญญานั้นเอง และยิ่งไปกว่านั้นยังรวมเอา
 ศีลซึ่งยังไม่ใช้ภาวนาอะไรเลยเข้าไปอีกด้วย ในฐานะเป็นบริวาร
 หรือเป็นรากฐานของสมาธิ เพื่อจะให้เข้าใจการปฏิบัติวิบัติสนา
 ได้เป็นอย่างดี อาจารย์แต่กาลก่อนนิยมตั้งให้เป็นข้อ ๆ มาทีเดียว

หัวข้อแรกที่สุดที่ว่าอะไรเป็นฐานที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา? อะไรเป็นลักษณะเครื่องสังเกตว่าเป็นตัววิปัสสนา? อะไรเป็นจิตที่เรียกว่าวิปัสสนา? และอะไรจะเป็นผลสุดท้ายของวิปัสสนา?

เมื่อตั้งปัญหาว่าอะไรเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา ก็ตอบว่าศีลกับสมาธิเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา เพราะวิปัสสนาหมายถึงรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีจิตใจปีติปราโมทย์ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ ข้อนี้ศีลช่วยให้ถึงที่สุด เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ก็มีปีติปราโมทย์ ฉะนั้น จึงต้องมีศีลเสียก่อน ถ้ากล่าวนี้มีหลักที่อ้างอิงในพระบาลีโดยตรง เช่นในบาลีสัมมัตตินิกาย ก็ได้มีการกล่าวถึงความบริสุทธิ์สะอาดของการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปตามลำดับ จนครบ ๗ อย่างก็ถึงที่สุดคือการบรรลุมรรคผล ในขั้นแห่งความบริสุทธิ์ ๗ อย่างนั้นท่านก็ยกเอาศีลเป็นข้อแรกเรียกว่าศีลวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความประพฤติ ศีลวิสุทธิก็ส่งให้เกิดจิตวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งจิต ความหมดจดแห่งจิต ก็ส่งให้เกิดทวิวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็น ความหมดจดแห่งทวิวิสุทธิ ก็ส่งให้เกิดกัมขาวิตรณวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความรู้ที่จะข้ามความสงสัยเสียได้ ต่อไปความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย ก็ส่งให้เกิดมคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็นแจ้งชัดว่าอะไรเป็นหน

ทางอะไรไม่ใช่หนทาง ความหมกจืดในความรู้ว่าอะไรเป็นทาง
 อะไรไม่ใช่ทางนี้ก็ก่อให้เกิดปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ ก็คือความ
 หมกจืดแห่งความรู้ความเห็นในกิจการปฏิบัตินั้น ๆ ปฏิบัติญาณ
 ทัสสนวิสุทธินี้ก็ก่อให้เกิดญาณทัสสนวิสุทธิ อันเป็นขั้นสุดท้าย
 คืออริยมรรคซึ่งเป็นคู่กับอริยผล เพราะเป็นสิ่งที่เกิดเองอย่าง
 หลีกเลี้ยงไม่พ้น ฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้เพียงแค่อริยมรรคในฐานะ
 เป็นขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ.

ศีล หมายถึงประพฤติปราศจากโทษทางกายและวาจา ถ้า
 ยังมีความไม่ปกติทางกายทางวาจายู่แล้ว ยิ่งเรียกว่าไม่มีศีลที่ถูก
 ต้องสมบูรณ์ตามความหมายของศีล เมื่อมีความปกติคือความสงบ
 ทางกาย วาจา ก็ย่อมจะเกิดความสงบในทางจิตใจ เหมาะที่จะ
 ปฏิบัติงานทางด้านจิตต่อไป คือ ทิฐฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ
 มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณ
 ทัสสนวิสุทธินั้นเป็นตัววิบัติสสนาที่แท้ ศีลวิสุทธิตับจิตวิสุทธิจัก
 เป็นปากทางของวิบัติสสนา

ตัววิบัติสสนาที่ [๑] ความหมกจืดของทิฐฐิ หมายถึงการ
 หมกจืดความเห็นผิดที่คนเห็นกันอยู่มาแต่เดิม หรือตามสิ่งแวดล้อม
 นั้นนับตั้งแต่ความเชื่องมงายไร้เหตุผลในเรื่องของไสย-
 ศาสตร์ ขึ้นมาถึงเรื่องความเข้าใจผิดในธรรมชาติ เช่นเห็น

ว่าร่างกายจิตใจเหล่านี้เป็นของเที่ยง เป็นสุข หรือเป็น
 ตัวตน เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม หรือ
 เป็นอะไรในทางขลัง ๆ ศักดิ์สิทธิ์ไปทั้งนั้น ไม่สามารถจะ
 เห็นว่ามันเป็นแต่เพียงธาตุหรือเป็นเพียงนามและรูป กาย
 กับใจ แต่ไปเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน มีเจตภูตหรือวิญญูณที่
 เข้า ๆ ออก ๆ อยู่กับร่างกาย มองไม่เห็นว่าเป็นขันธ์ คือรูป
 เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ ไม่เห็นว่าเป็นเพียงการ
 ล้มผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็นต้น ความ
 คิดผิดจึงโน้มเอียงไปยึดถือความขลัง ยึดถือความศักดิ์สิทธิ์
 จนทำให้เกิดความหวาดกลัว เลยทำพิธีตองต่าง ๆ เพื่อ
 จะแก้ความหวาดกลัว ในที่สุดก็ติดมันแน่นแฟ้นอยู่ในพิธี
 ตองต่าง ๆ ตามความเชื่อความเห็นอันผิดเหล่านั้น นี้
 เรียกว่าความเห็นยังไม่สะอาดหมดจด จะต้องละความเห็น
 เหลวไหลอย่างผิด ๆ ทำนองนั้นให้หมดเสียก่อน จึงจะเป็น
 วิปัสสนาตัวที่ ๑ ที่เรียกว่าทัญญูวิสุทธิ

กัณฑ์ชาวิตถณวิสุทธิ ก็คือการพิจารณาลงไปถึงเหตุตั้งเดิม
 ทัญญูวิสุทธิทำให้เห็นคน ๆ หนึ่งเป็นเพียงกายกับใจ กัณฑ์ชาวิตถณ
 วิสุทธินี้ มีหน้าที่จะแยกดูว่ากายกับใจแต่ละอย่าง ๆ นี้ มีเหตุ
 มีมูลสร้างสรรค์กันมาอย่างไร ฉะนั้น จึงมองเห็นลึกลงไปอีกว่า

ความรู้ ความอยาก ความยึดติด กรรม อาหาร ฯลฯ
 มันสร้างสรรค์ปรุงแต่งกันมาอย่างละเอียดประณีต จนกระทั่งเกิด
 สิ่งที่เราเรียกว่า กายกัมปิจิ กังขาวิตรณวิสุตฺติ กล่าวคือความ
 หมกจกดแห่งความรู้ที่จะให้ข้ามสงสัยเสียได้^๕ จึงหมายถึงการเห็น
 แจ่มในพวกเหตุพวกปัจจัยของสิ่งทั้งปวงนั่นเอง ในระเบียบของ
 วิปัสสนานี้ ท่านจำแนกความสงสัยเหล่านี้ออกไปราว ๒๐-๓๐
 อย่าง แต่สรุปแล้วก็คือ ความสงสัยเกี่ยวกับตัวเรามีอยู่หรือไม่
 ตัวเรามีแล้วหรือไม่ ตัวเราจะมีต่อไปหรือไม่ ในลักษณะอย่างไร
 เป็นต้น การจะข้ามความสงสัยเสียได้ ก็ต้องอาศัยเหตุที่ได้ทราบว่
 มันไม่มีตัวเรา มีแต่ธาตุชั้นนี้ อายตนะ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยต่าง ๆ
 เช่นอวิชชาตณหาอุปาทาน กรรม อาหาร ฯลฯ ซึ่งปรุงแต่งสิ่ง
 เหล่านี้ โดยมันไม่มีตัวเราจริงๆ แล้วเริ่มเลิกความเข้าใจเขลาๆ
 ว่าเรามีอยู่ เรามีมาแล้ว เราจะมีต่อไปนั้นเสีย เมื่อความสงสัยชนิด
 นี้ระงับไปสิ้นเชิงแล้ว ก็เรียกว่าเป็นตัววิปัสสนาที่ ๒ แต่มีได้
 หมายความว่า เป็นการเลิกถือว่ามีตัวเราโดยสิ้นเชิง เพราะส่วนที่
 ละเอียดกว่านั้นยังมีอยู่ ความสงสัยเหล่านี้ได้ระงับไปเพราะมี
 ความรู้เรื่องการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยต่าง ๆ จนเพิกถอน
 “ตัวเรา” ชั้นหยาบ ๆ นั้นเสียได้.

เมื่อข้ามความสงสัยเช่นนี้ได้แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดมัจฉา
 มัจฉาคณาณทัตสนวิสุทธิตีคือความรู้อันสะอาดหมดจด เห็นว่าอะไร
 เป็นทางที่จะก้าวต่อไปอย่างถูกต้อง และอะไรไม่เป็นทางที่จะ
 ก้าวต่อไปได้ อุปสรรคที่ทำให้ก้าวไปไม่ได้ชั้นนี้ ก็มีอยู่หลายอย่าง
 ที่มักเกิดในขณะที่ทำวิปัสสนาก็คือ ในตอนที่จิตเป็นสมาธินั้น มักจะ
 เกิดสิ่งต่าง ๆ ชนิดแปลกประหลาดและจับอกจับใจแก่ผู้ทำมาก
 เหลือเกิน เช่นเห็นแสงสว่างรุ่งเรืองนำอัสจรรย์ปรากฏอยู่ที่ตาใน
 โทษไม่ต้องลืมตา ถ้ายิ่งไปโน้มจิตเพื่อให้เห็นนั้นเห็นนี้เข้าด้วยก็ยิ่ง
 ไปกันใหญ่ ถ้าใครเข้าใจผิดว่า “นี่แล้วเป็นผลของวิปัสสนา”
 หรือยินดีว่า “นี่เป็นของวิเศษพอแล้วสำหรับเรา” ดังนั้นก็ตาม
 มั่นย่อเมกติดกันหนทางความเห็นแจ้งในมรรคผล ท่านจึงถือว่าเป็น
 เรื่องผิดทาง ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เช่นเกิดปีติอิมมอกอิมใจขึ้นมา
 ท่วมทันจิตใจเสียเรื่อยตลอดเวลา จนไม่อาจพิจารณาอะไรได้อีก
 ท่อไป หรือเกิดเข้าใจว่านี่แล้วเป็นนิพพานในปัจจุบันทันตาเห็น
 ดังนั้นเป็นต้น ก็ติดกันไม่ก้าวไปได้ นี่ก็เป็นอุปสรรคของวิปัสสนา
 ท่านยังกล่าวว่า แม้ความเห็นแจ้งในรูปในนาม บางขณะบางครู่
 ได้ทำความพอใจให้หลงไปว่า ตนเป็นผู้รู้เห็นธรรมอย่างวิเศษ
 แล้วทะนงตัวพุ้งชานอยู่ ด้วยความเห็นผิด ๆ ในเรื่องเหล่านั้น
 นี้ก็นับว่าเป็นอุปสรรคของวิปัสสนา ในบางกรณีผู้ทำสมาธิใช้

อำนาจจิตของตนเอง สั่งให้ร่างกายบังคับแข็งทื่อ ไม่มีสติที่จะพิจารณาธรรม หรือจะนอนไปเพื่อความเพียรอันสูงขึ้น นับว่าเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในทางที่จะก้าวหน้าต่อไป แล้วชอบนิยามถือว่าเป็นคุณวิเศษ เป็นมรรคผล ผู้ที่พอใจหลงไหลแต่ในทางสมาบัตินี้ตัวแข็งไม่รู้สึกตัว จึงไม่อาจก้าวไปในทางปัญญาได้เลย เป็นที่น่าสงสารอย่างยิ่ง ยังมีอีกซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ง่ายที่สุด เช่นเกิดความรู้สึกบีบคั้นเป็นสุขใจชนิดที่ไม่เคยพบมาก่อนเลย เกิดแล้วก็ประหลาดใจเหลือที่จะอธิบายได้ ทำคน ๆ นั้นให้เกิดความพอใจเหลือที่จะประมาณ เพราะว่าในขณะที่นั้นใจกับกายเป็นสุขแสนที่จะสุข ปัญหาต่าง ๆ หมกเกลี้ยงไปจากใจ ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยรักก็ไม่รัก ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยเกลียดก็ไม่เกลียด ระลึกรู้ถึงเรื่องที่เคยกลัวเคยหวาดเสียว เคยวิตกกังวลห่วงใยต่าง ๆ ก็ไม่เกิดความรู้สึกทำนองนั้นอีก จึงหลงเข้าใจไปว่า บัดนี้ตนเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง เพราะมีลักษณะ หรืออาการราวกับบุคคลผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสจริง ๆ ตลอดเวลาที่เป็นอย่างนั้นอยู่ ถ้าเกิดพอใจในความเป็นอยู่แค่นั้นแล้ว ก็เป็นการกักหนทางการก้าวหน้าของวิปัสสนา และไม่เท่าไรอาการเช่นนั้นก็

จะค่อย ๆ เสื่อมหายไป สิ่งที่เคยกลัวก็จะกลัวกลับอย่างเดิม สิ่ง
 ที่ตนเคยรักก็จะรักอย่างเดิม อะไร ๆ ก็กลัวกลับสู่สภาพเดิมหรือ
 อาจมากไปกว่าเดิม ๆ อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ ความ
 เชื่อที่ไม่เคยแน่นแฟ้นมาแต่ก่อนก็ปรากฏว่าแน่นแฟ้น เช่นเชื่อ
 ในพระรัตนตรัยหรือในสิ่งที่ตัวนิกรจะเชื่อ แม้ที่สุขเช่นความพอใจ
 ในธรรมะก็มีการรุนแรง ลักษณะของความเฉยต่อสิ่งทั้งปวงก็มี
 อาการชัดแจ้ง ล้วนแต่เป็นอาการจูงจิตให้หลงผิด คิดว่าตนได้
 บรรลุผลนิพพานแล้ว เป็นการยากมากที่คนแรกพบแรกถึง
 สิ่งเหล่านั้น จะเข้าใจได้ว่ามันเป็นอุปสรรคและเป็นเครื่องกีดขวาง
 ทางวิปัสสนา มีแต่จะกลับหันไปเสียว่าเป็นนโยคสุขของวิปัสสนา
 ที่เดียว ต่อเมื่อใดเกิดความรู้แจ้งจริง ๆ ว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งกีด
 ขวางทางวิปัสสนาขั้นที่จะทำการตัดกิเลสละเอียดเสียได้ เมื่อนั้น
 จึงจะถือได้ว่าเป็นตัววิปัสสนาที่ [๓] คือความบริสุทธิ์หมดจดของ
 ความรู้ความเห็นที่ว่าอะไรเป็นทางถูกอะไรเป็นทางผิด เขาจะต้อง
 ศึกษอบรมดำรงตัวให้เดินไปในทางที่ถูกไว้เรื่อย ๆ ไปจนเกิด
 ความรู้แจ้งชัดในหนทางของการวิปัสสนาที่ถูกที่แท้ โดยประการ
 ทั้งปวง

เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องทางผิดทางถูกโดยสมบูรณ์เช่นนั้น
 แล้ว ความรู้ในข้อต่อไปก็ต้องดำเนินถูกทางเป็นธรรมดา

และก้าวหน้าไปตามลำดับ นับตั้งแต่เห็นความจริงในสังขารทั้ง
วงชัดแจ้งถึงที่สุด จนกระทั่งวางใจเฉยในสิ่งทั้งปวง มีจิตพร้อม
จะบรรลุดังการรู้อริยสัจ ซึ่งเป็นคุณขั้นวิเศษสืบไป เรียกว่า ปฏิ
▶ ญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งแปลว่า ความหมดจดแห่งความรู้
ความเห็นในคัมภีรแห่งการปฏิบัติ นับเป็นวิปัสสนาตัวที่ [๔]
เรือนับเป็นวิสุทธิอันดับที่ ๖ เนื่องจากไม่มีคำอธิบายอันละเอียด
ของญาณนี้ในพระไตรปิฎกโดยตรง อาจารย์ในชั้นหลัง ๆ จึง
จำแนกลำดับความรู้ในคัมภีรแห่งการปฏิบัติเป็น ๕ ลำดับ
ด้วยกัน และเรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๕ คือ :-

๑. เมื่อวิปัสสนาคำ.นิทไปถูกทาง และการพิจารณาความ
เกิด แก่ เจ็บ ตายของสังขารถึงที่สุดแล้ว ก็พึงพิจารณาแนว
แนแต่ในภาวะความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปของสังขาร
เหล่านั้นจนแจ่มแจ้งที่สุด มองเห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วย
การเกิดและดับเหมือนท้องทะเลระยิบระยับ เต็มไปด้วยการเกิด
และการดับของฟองน้ำที่เกิดจากลูกคลื่น ฉะนั้นได้กั้นนั้น ความ
ที่ได้ในขณะนี้เรียกว่าอุทยัพพยานุบัติสสนาญาณ แปลว่าความรู้
เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป หรือ
มักเรียกกันสั้น ๆ ว่าอุทยัพพญาณ การเห็นเหล่านี้เกิดจากการ
พึงพิจารณาให้ชัดและให้นานพอ จนกว่าความรู้นี้จะแน่นแฟ้น

เหมือนนักบิณฑิกอยู่ในใจ เพื่อให้มีกำลังแรงมากพอที่จะเบือน
 หนายถ่ายถอนความยึดติดในสิ่งนั้น ๆ เสียได้ นี้เป็นวิปัสสนา
 ญาณที่ ๑

๒. การเพ่งพิจารณาความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไป
 ถึงสองประการในคราวเดียวกันนั้น ยังหยาบอยู่ยิ่งกว่าที่จะ
 เพ่งเพียงอย่างเดียว ในขั้นนี้ท่านจึงทิ้งเสียอย่างหนึ่ง คือไม่เพ่ง
 ดูฝ่ายเกิด เพ่งแต่ฝ่ายความดับเพื่อให้เห็นความสลายหรือความ
 ดับลึกซึ่งรุนแรงถึงที่สุด จนกระทั่งรู้สึกว่ ในโลกทั้งปวงไม่มี
 อะไรนอกจากความพังทลายหรือความแตกดับทั่วไปหมดเหมือน
 กับท่าฝนตกลงมาทั่วไปทุกหนทุกแห่ง จิตที่อยู่ในความรู้สึกเช่น
 นี้ เรียกว่าประกอบอยู่ด้วยภังคานุภัสสนาญาณ แปลว่าความรู้
 เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความพังทลายหรือความดับ เรียกสั้น ๆ ว่า
 ภังคญาณ นี้เป็นวิปัสสนาญาณที่ ๒

๓. เมื่อความเห็นแจ้งในความแตกเสื่อมสลาย มีมากเพียง
 พอแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้แจ้งต่อไปเป็นลำดับที่ ๓ ว่าภาวะ
 คือความมีความเป็นทั้งหลายนี้ เป็นสิ่งที่น่ากลัว ความน่ากลัว
 ปรากฏเต็มไปในภาวะทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นกามภพ รูปภพหรือ
 อรูปภพก็ตาม ภพทั้งปวงเต็มไปด้วยภาวะที่น่ากลัว เพราะมี
 ความแตกทำลายของสังขารทั้งปวงอยู่ทุกขณะจิต จึงเกิดเป็น

ความหวาดกลัวสะตุงตุงที่สุดจริง ๆ ขึ้นในใจของผู้เห็นจริง และ
ความกลัวอันถูกต้องนั้นประจำอยู่ในใจ เป็นความเห็นแจ้งชนิด
หนึ่ง ว่ามีแต่ความน่ากลัวเปรียบประดุจยาพิษ อาวุธ หรือใจ
อันโหดร้ายเท่านั้นที่บรรจุอยู่ในภพทั้ง ๓ เต็มไปหมดไม่มีอะไร
นอกจากนั้น ความรู้สึกเช่นนั้นท่านเรียกว่า ภยคุปป์ฐานญาณ
แปลว่าความรู้แจ้ง เห็นภาวะทั้งหลายว่าเต็มไปด้วยความน่ากลัว
เรียกสั้น ๆ ว่า ภยญาณ จัดเป็นวิปัสสนาญาณที่ ๓

๔. เมื่อรู้สึกว่าจะเต็มไปด้วยความน่ากลัวในภาวะทั้งปวงมาก
พอ ท้อ ไปก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาว่าสภาพของสิ่งทั้งปวง
ประกอบอยู่ด้วยโทษอันร้ายกาจโดยส่วนเดียว ไม่มีความปลอดภัย
ภัยในการที่จะไปลงเกี่ยวข้องกับสิ่งของเหล่านั้น เปรียบเหมือน
ป่าที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่เป็นที่น่าอภิรมย์แก่ผู้ต้องการความ
เพลิดเพลินจากป่า ฉันทก็ฉันทนั้น ความรู้สึกเห็นสภาพทั้งปวง
เต็มไปด้วยโทษต่าง ๆ เช่นนี้ เรียกว่าอาทินวณูปัสสนาญาณ
แปลว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นโทษของสังขารทั้งปวง เรียก
สั้น ๆ ว่าอาทินวญาณ จัดเป็นวิปัสสนาญาณที่ ๔

๕. เมื่อพิจารณามองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเต็มไปด้วย
โทษทุก ๆ กระเบียดนิ้วเช่นนั้นแล้ว ก็เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายใน
ภาวะทั้งปวง เห็นเป็นเหมือนกับบ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้เหลือแต่

คุณถ่าน คุณเป็นรูปโครงของเรือนถูกไฟไหม้ ไม่น่าเสนาหาแต่ประ-
 การใด ความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการที่ต้องระคนอยู่กับสิ่งปรุแง
 ทั้งปวงนี้ เรียกว่านิพพิทานูปัสสนาญาณ แปลว่า ความรู้ทำให้
 เกิดความเบื่อหน่าย เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพิทาญาณ นับเป็น
 วิปัสสนาญาณที่ ๕

๖. เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายที่แท้จริงเช่นนั้น ก็เกิดความรู้สึกที่อยากจะพ้นจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นจริง ๆ ซึ่งไม่เหมือนความรู้สึกอยากพ้นตามธรรมดาของพวกเรา ซึ่งไม่มีกำลังของสมาธิ หรือกำลังของความเห็นแจ้งช่วยอยู่ มันจึงไม่ยอมพ้นจริงเหมือนอย่างความเห็นที่เกิดตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ เพราะความเบื่อหน่ายที่เกิดขึ้นโดยอำนาจวิปัสสนาญาณนั้น จิตใจมันเป็นไปด้วยทั้งหมด รู้สึกแล้วทำไมก็รู้สึกอยากพ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นการอยากพ้นจริง ๆ ท่านมีอุปมาว่ามีความอยากพ้นมากขนาดเท่า ๆ กับความอยากพ้นของสัตว์ เช่นเขียดซึ่งกำลังคุดอยู่ในปากของงู มันอยากพ้นเท่าไรก็ลองคุดคุดเอาเถิด เดี่ยวมันคนที่มันนิพพิทาญาณแล้วก็อยากพ้นจากภาวะทั้งปวงมากเท่านั้น หรือเปรียบอย่างเนื้อหรือนกที่ติดบ่วงดินร่ำ ๆ อยู่ มันอยากพ้นจากบ่วงนั้นเท่าไร เขาก็อยากพ้นจากสังสารทุกข์ขมมากเท่านั้น ความรู้สึกที่อยากจะพ้นจริง ๆ ทำนองนี้ เรียกว่ามูญจิตุกัมยตาญาณ ซึ่ง

แปลว่า ความรู้เป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์ นับ
เป็นวิบัติสนาญาณที่ ๖

๗. ที่นี้ เมื่อความอยากพ้นอย่างรุนแรงมีมากพอ จึงเกิด
ความรู้สึกค้นหาหนทางอย่างรุนแรงเช่นกัน ท่านเรียกชื่อของ
ความรู้สึกเป็นภาษาบาลีว่า ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ แปลว่า
ความรู้เพื่อกำหนดพิจารณาหาทางหลุดรอด กล่าวง่าย ๆ ก็
คือ การสอดส่องไปเรื่อย ๆ ว่า เมื่อภาวะทั้งหลายเป็นอย่างนี้
ทั้งเราก็คงอยากจะพ้นมัน พิจารณาไปก็มองเห็นอุปาทาน มอง
เห็นกิเลสซึ่งเป็นเหตุผูกพันจิตให้ติดอยู่กับภาวะนั้น ๆ ว่ามันมี
อยู่อย่างเหนียวแน่น จึงหาหนทางต่อไปในอันที่จะทำให้กิเลส
นั้นอ่อนกำลัง เมื่อเห็นความอ่อนกำลังของกิเลสนั้นแล้ว จึง
ทำลายเสีย ท่านเปรียบอุปมาการทำกิเลสให้อ่อนกำลังนี้ไว้ว่า
เหมือนนักคน ๆ หนึ่งไปลุ่มปลา ได้งูก็คิดว่าปลาก็เอามาถือไว้
ใครบอกว่างูก็ไม่เชื่อ จนกระทั่งได้อาจารย์ซึ่งมีสติปัญญาเมตตา
กรรมมาก มาพราชม์แจจจนรู้ว่ามันเป็นงูไม่ใช่เป็นปลา จึงเกิด
กลัวขึ้นมา อยากจะพ้นจากงูด้วยการหาวิธีฆ่ามันเสีย เขาจึง
จับคองูชูขึ้นเหนือศีรษะ แล้วแกว่งเป็นวงกลมจนกระทั่งงูพลี
และปล่อยให้งูกระเด็นไปตกนอนตาย ถ้าไม่ตายก็ตามไปฆ่าเสีย

ให้ตาย อุปมาที่ท่านหมายถึงการเห็นแจ้ง ว่าสิ่งที่ผูกพันกัน
ให้ติดอยู่กับภาวะต่างๆ อย่างน่ากลัวน่าสังเวชที่สุดนั้น คือกิเลส
ถ้าไม่มีอุบายทำให้กิเลสถอยกำลังลงทุก ๆ วันแล้ว การฆ่ากิเลส
ย่อมเป็นไปได้ เพราะกิเลสมีกำลังมากเหลือเกิน เหลือกำลังของ
ปัญญาที่ยังน้อยจะไปฆ่ามันได้ จึงต้องบ่มปัญญาให้เกิดมากขึ้น
และพร้อมกันนั้นก็ทรมานกิเลสให้มันถอยกำลัง การพิจารณาเห็น
สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเอาไม่น่าเป็นอยู่เสมอ
และยังอื่น ๆ นั้นแหละ เป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำกิเลสให้
ถอยกำลังอยู่เป็นประจำวันเสมอไป เพราะเราจะต้องทำเพิ่มให้
มากขึ้นให้เยบกายยิ่งขึ้นไปอีก นี่เป็นช่องทางที่เราจะเอาชนะกิเลส
ซึ่งใหญ่เท่าภูเขา ด้วยตัวเราเล็กนิดเดียวนี้ได้ ท่านเปรียบว่าเรา
ต้องมีความกล้าให้มากพอ เท่ากับว่าตัวเราเป็นหนูตัวนิดเดียวก็
กล้ากัดฆ่าเสือโคร่ง ๒-๓ ตัวเป็นต้น เราต้องมีความตั้งใจจริง
สอดส่องหาหนทางตามประสาหนูตัวเล็ก ๆ ถ้าสู้ซึ่งหน้าไม่ได้
ต้องใช้อุบายด้วยวิธีต่าง ๆ ทำให้มันอ่อนกำลังลงทุก ๆ วัน แล้ว
ก็ไม่ลดละติดตามฆ่าอยู่เสมอ อุปมาอย่างนี้ท่านเรียกว่าปฏิสังขาน-
ุปัสสนาญาณ จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันที่ ๗

๘. การทำให้กิเลสอ่อนกำลังนั้น เป็นเหตุทำให้เราวาง
เฉยในสิ่งทั้งปวงได้ยิ่งขึ้นทุกที ฉะนั้นในโอกาสต่อไปนี้ จึงเป็น

ลำดับแห่งสังขารเปกชาญาณ ซึ่งแปลว่า ความรู้อันเป็นเหตุให้
 วางเฉยในสังขารทั้งปวง ญาณนี้อาศัยการพิจารณาเห็นความว่าง
 แห่งสังขารทั้งหลายว่าว่างจากแก่นสาร ว่างจากความเป็นสัตว์
 เป็นบุคคล ว่างจากสาระคือความเที่ยงแท้ถาวร ว่างจากความสุข
 เพราะเต็มไปด้วยทุกข์ ว่างจากความงามเพราะคุณแล้วล้วนแต่
 น่ารังเกียจ ดังนั้นเป็นต้น ในที่สุดเกิดความวางเฉยในสังขารทั้งปวง
 ในทุก ๆ ภาวะ เห็นสิ่งที่เคยรักใคร่หลงใหลเป็นก้อนอิฐก้อนหิน
 ก้อนดินไป ท่านเปรียบความข้อนั้นว่า เหมือนกับคนที่เคยรักกัน
 มาแต่ก่อน บัดนี้ปรากฏว่าเป็นกบฏก็หมดรัก เช่นในกรณีที่มี
 มีชู้ เลยหมดความรัก ครั้นหย่าขาดจากกันแล้ว เขาจะไปทำอะไร
 ต่อไปก็ได้ ใจเฉยได้ ภาวะต่าง ๆ ที่แต่ก่อนนี้เคยเป็นที่
 เอ็นเอื่อร่อนยานาประการของตน เมื่อจิตสูงขึ้นมาถึงญาณอันดับ
 ที่ ๘ นี้แล้ว ก็ทราบว่ามันว่างจากสาระใด ๆ จึงวางเฉยเสียได้ใน
 ภาวะทั้งปวง เหมือนบุรุษที่ว่างเฉยกับภรรยาที่หย่าขาดกันแล้ว
 เป็นต้น สังขารเปกชาญาณนี้จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๘
 เรียกสั้น ๆ ว่าอุเบกชาญาณ

๘. เมื่อวางเฉยในภาวะทั้งปวงได้อย่างนี้ ใจก็พร้อมแล้ว
 ที่จะรู้อริยสัจจ์ ชนิดที่จะทำให้บรรลุถึงทางที่นำไปสู่ความเป็น
 พระอริยเจ้า จิตที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ท่านเรียกว่ามี สัจจานุโลมิกญาณ

แปลว่า ความเห็นที่พร้อมถึงที่สุดแล้ว ที่จะรู้ร้อยสัจจนิตที่เป็น
ขั้นทำลายกิเลสเครื่องผูกพันให้ติดโลก ให้หมดไปได้ เป็นพระ
อริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่ง นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๕ เรียก
สั้น ๆ ว่าอนุโลมญาณ

วิปัสสนา ๔ ลำดับ นับตั้งแต่อุทฺทยัพฺยานุบัสสนาญาณไปจน
ถึงสัจจानุโลมิกญาณเป็นที่สุดนี้ เมื่อเป็นไปอย่างสมบูรณ์เต็มที
แล้ว เรียกว่าปฏิบัติภาวนาทัสสนวิสุทฺธิ เป็นวิปัสสนาญาณตัว
ที่ (๔) หรือนับเป็นวิสุทฺธิอันดับที่ ๖ กล่าวคือความบริสุทธิ์
หมดจดสะอาดดีแห่งปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือทำให้เห็นทางคำ-
เห็นไปของการพิจารณา จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งและตัดกิเลสได้

ต่อจากนั้น ก็ถึงวิสุทฺธิอันดับที่ ๗ ที่เรียกว่าญาณทัสสนวิสุทฺธิ
คือความหมดจดแห่งความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งได้แก่อริยมรรคญาณ
นั่นเอง นับเป็นสุดท้ายของวิปัสสนาหรือผลของวิปัสสนา ได้แก่
อริยมรรคญาณทั้ง ๘ นับเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๕

ในลำดับระหว่างสัจจानุโลมิกญาณ กับญาณทัสสนวิสุทฺธิ
มีโคตรภูญาณแทรกอยู่ ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายคั่นระหว่าง
คนธรรมดาที่มีกิเลส กับ พระอริยบุคคล แต่โดยที่โคตรภูญาณ
มีขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป จึงควรสงเคราะห์เข้าใจเสียในฝ่าย
ปฏิบัติภาวนาทัสสนวิสุทฺธิ เพราะยังอยู่ในฐานะที่เป็นบุคคล

ซึ่งยังข้องแวะอยู่กับกาม เรื่องน่ารักใคร่

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่าหลักแห่งการศึกษาวิปัสสนานี้ มีรากฐานที่ตั้งคือศีลและสมาธิ พิจารณาอะไร? ตอบว่า พิจารณาสິงทั้งปวง จะเรียกว่าโลกหรือภาวะหรือสังขารหรือขันธห้าก็ได้ เพราะว่าในภาวะทั้งหลายก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าขันธห้า พิจารณาให้เห็นอะไร? ตอบว่าให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีเติมไปในภาวะทั้งหลายในโลก เช่นเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับไป ๆ จนเห็นว่าเติมไปด้วยความน่ากลัว น่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรที่น่าเอน่าเป็น อาการเหล่านี้คือลักษณะที่จะต้องปรากฏในวิปัสสนา อะไรเป็นวัตถุประสงค์ของวิปัสสนา? วัตถุประสงค์โดยตรงของวิปัสสนาก็คือ การกำจัดความโง่เพราะวิปัสสนาแปลว่า ความเห็นแจ้ง ผลของวิปัสสนาคืออะไร? ผลก็คือเกิดความแจ่มแจ้ง เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งทั้งปวง กำจัดกิเลสให้สูญสิ้นไป เป็นความสะอาดสว่างสงบ ไม่มีอะไรผูกพันจิตนี้ให้ติดอยู่กับภาวะทั้งหลายในโลก จึงเกิดลักษณะที่เรียกว่า หลุดพ้นออกมาจากโลกอันเป็นที่อยู่ของหมู่คนผู้ติดกาม จิตไม่มีความทุกข์ เพราะไม่มีตัณหาหรือความอยากแต่ประการใด อีกต่อไป ท่านเรียกอาการเช่นนี้ว่าถึงที่สุดแห่งความทุกข์ทั้งปวง เป็นการบรรลุมรรคผลนิพพาน ถึงที่สุดแห่งกิจที่จะต้องทำในพระพุทธศาสนา ได้ด้วยการกระทำอย่างนี้

ทั้งนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวแห่งปัญญาของเราจะเดินไปอย่างนี้ มีลำดับแห่งความบริสุทธิ์สะอาด ๗ ลำดับ ซึ่งจะต้องสัมพันธ์กันอย่างนี้ และลักษณะการดำเนินของปัญญาที่จะเจาะแทงโลกทั้งหลายอีก ๘ ลำดับ รวมเรียกว่าเรื่องวิปัสสนาท่านจัดไว้ในลักษณะเป็นระเบียบหรือหลักวิชาการ ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ นั้นอาจหาอ่านได้จากหนังสือจากครูบาอาจารย์สืบไป แต่โดยแนวใหญ่ ๆ แล้วยก ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ สำหรับป้องกันไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด ในการปฏิบัติธรรมอันเป็นขั้นยอดสูงสุดของพุทธศาสนา แต่ปรากฏว่าในขณะนี้ ยังมีคนที่หลงผิดอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้เข้าไปยึดเอาสิ่งที่ไม่ใช่วิปัสสนามาเป็นวิปัสสนา เลยทำให้เกิดเป็นวิปัสสนาคารค้าหาเงิน วิปัสสนาชวนเชื่อ เพื่อได้พรรคพวกแล้วแต่งตั้งให้เป็นพระอริยเจ้าใหม่ ๆ อันอยู่ในสภาพที่น่าสมเพชเวทนาอย่างยิ่ง

ลำดับแห่งการหลุดพ้นจากโลก

วิปัสสนา เป็นการปฏิบัติทางจิต เพื่อยกจิตให้ขึ้นสูงขนาด
 ที่ความทุกข์ครอบงำไม่ได้ พันทุกข์ด้วยอำนาจของการที่รู้แจ้ง
 ว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ แล้วสิ่งต่างๆ ในโลกก็จะไม่มีอิทธิพล
 นำใจเราให้หลงรักหรือหลงชังต่อไป เรียกว่าจิตอยู่เหนือวิสัยของ
 ชาวโลก ขึ้นถึงฐานะอันใหม่ที่ท่านเรียกว่า “ โลกุตตรภูมิ ”
 การที่จะเข้าใจโลกุตตรภูมิได้ชัดเจน เราจำเป็นต้องรู้เรื่องที่ตรง
 กันข้าม กล่าวคือ “ โลกียภูมิ ” ด้วยเหมือนกัน โลกียภูมิ
 ก็คือระดับของจิตที่สิ่งต่างๆ ในโลกมีอิทธิพลเหนือจิต แบ่งโดย
 สรูปที่สุดออกเป็น ๓ พวก กล่าวคือ กามาวจรภูมิ หมายถึง
 ระดับของจิตที่ยังพอใจอยู่ในกามทั้งปวง ถัดไปคือ รูปาวจรภูมิ
 ได้แก่ฐานะของจิตที่ไม่ต่ำจนถึงกับพอใจในกามคุณ แต่วยังพอ
 ใจในความสมซึ่งเกิดจากสมบัติที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์ ไม่เกี่ยวกับ
 กาม ภูมิที่ถัดไปอีกคือ อรูปาวจรภูมิ นี้คือสถานะของจิตที่ยัง
 พพอใจในความสงบ ที่สูงขึ้นไปกว่านั้นอีกชั้นหนึ่ง เกิดจาก
 ความสงบโดยยึดสิ่งซึ่งไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ถ้าจะจัดให้เป็นคู่ ๆ
 ระหว่างภูมิกับภพก็มีทางที่จะทำได้ “ ภูมิ ” หมายถึงสถานะ

หรือระดับแห่งจิตใจของผู้หนึ่ง ๆ ส่วน “ภพ” หมายถึงที่อยู่ที่เหมาะสมกับผู้ที่มิภูมิแห่งจิตใจเช่นนั้น ๆ ฉะนั้น ผู้ที่มีกามาจรภูมิจึงอยู่ในกามาจรภพ รูปาวจรภูมิคู่กับรูปาวจรภพ และอรุปาวจรภูมิคู่กับอรุปาวจรภพ คำว่าภูมิ หมายถึงสถานะทางจิตใจ คำว่าภพ หมายถึงที่อยู่อาศัยของผู้ซึ่งมีจิตใจต่าง ๆ กัน จึงแบ่งได้เป็น ๓ ภูมิ ๓ ภพ.

โลกิยภูมิ คือสถานะของสัตว์ทั่ว ๆ ไป แม้จะสมมติเรียกชื่อต่างกัน เป็นมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์โคตรัจฉาน หรือเป็นสัตว์นรกก็ตาม ก็รวมอยู่ใน ๓ ภูมินี้ คนหนึ่ง ๆ ในโลกนี้ อาจจะมีจิตใจอยู่ภูมิใดภูมิหนึ่งในเวลาใดเวลาหนึ่งได้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่เป็นการเหลือวิสัย แต่ว่าส่วนมากจะต้องตกอยู่ในกามาจรภูมิเป็นธรรมดา คือจิตของมนุษย์เราโดยปกตินั้นตกอยู่ที่อิทธิพลของความเฮอร์คอร้อยทางรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส แต่ในบางคราวบางโอกาส อาจะออกมาได้จากอิทธิพลของสิ่งชั่วชวนเหล่านี้ได้ เพราะอาศัยการทำจิตให้ไปจดจ่ออยู่ที่ความสงบสุขอันเกิดจากการเพ่งที่มีรูปธรรม หรืออรุรูปธรรมเป็นอารมณ์แล้วแต่การเพ่ง ฉะนั้น ในบางคราว จิตของมนุษย์เราจึงอยู่ในลักษณะที่เป็นรูปาวจรภูมิหรืออรุปาวจรภูมิ สำหรับในอินเดียยครั้งพุทธกาลนั้นนับว่ามีมาก เพราะว่าผู้ที่ออกแสวงหาความ

สงบสุขชั้นรูปาวจรภูมิ หรืออรุปาวจรภูมินั้น อาจะกล่าวได้ว่ามี
 อยู่ทั่ว ๆ ไปในป่า สำหรับบัณฑิตมีน้อย แต่ถึงอย่างนั้นก็กล่าวได้
 ว่าเป็นฐานะที่คนทั่ว ๆ ไปจะเข้าถึงได้อยู่แน่นอน ทั้งยังกล่าวได้
 อีกว่า เมื่อโคจรของผู้ใดตั้งอยู่ในภูมิใด เมื่อนั้นภาวะที่เขากำลัง
 อาศัยอยู่นั้น ก็จะกลายเป็นภพที่มีชื่ออื่นไปทันที เช่นใครคนหนึ่ง
 ในโลกนี้ กำลังเป็นสุขอยู่ด้วยรูปาวจรสมาบัติ โลกนี้ก็กลายเป็น
 รูปาวจรภพสำหรับเขาไป เพราะเขาไม่รู้ลึกในสิ่งอื่นใดนอกจาก
 รูปาวจรธรรม โลกนี้ในขณะนั้นและสำหรับเขาผู้นั้นก็มีค่าเท่า
 กับรูปาวจรภพ ไปจนกว่าฐานะแห่งจิตใจของเขาจะเปลี่ยนเป็น
 อื่นไป

ผู้ที่อยู่ในภูมิทั้ง ๓ นี้ ถึงแม้จะได้รับความสุขความสงบ
 ชนิดที่เหมือนนักว่าเป็นก้อนหินก้อนดินหรือก้อนไม้ไปแล้ว ก็ยัง
 มีความยึดถือตัวตน ยังอาศัยตัณหาต่าง ๆ ชนิด ตลอดจนถึงตัณหา
 ชนิดที่ละเอียดที่สุด เช่นไม่ชอบภาวะที่ตนอยู่ตนเป็น จนทำให้
 ต้องแสวงภาวะใหม่ มีการประกอบกรรมต่าง ๆ ด้วยอำนาจของ
 ความอยากนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่ใช่
 โลกุตตรภูมิ จึงจัดไว้เป็นโลกิยภูมิ

ส่วนโลกุตตรภูมินั้น มีจิตอยู่เหนือวิสัยชาวโลก มองเห็น
 สภาพของโลกเป็นของไม่มีสาระตัวตนแก่นสาร ใจไม่ต้องการ

สิ่งใด ๆ ในโลก พวกที่ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมินี้ ยังแบ่งออกเป็น
 ชั้น ๆ ตามหลักของพุทธศาสนา เป็นมรรค เป็นผล ๔ ชั้น
 ด้วยกัน ชั้นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และ
 พระอรหันต์ ความเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวกนี้ หมายถึง
 โลกุตตรภูมิ คำว่า “โลกุตตร” แปลว่า “อยู่นเหนือโลก” หรือ
 “ยิ่งไปกว่าโลก” หมายถึงจิตใจ มิได้หมายถึงร่างกาย ร่างกาย
 นั้นจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ขอให้เป็นภาวะที่พอพักอาศัยของผู้ที่มีจิตใจ
 อันตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิก็แล้วกัน ส่วนโลกที่ต่ำไปกว่านั้นเช่นนรก
 อบาย หรือที่ทนทุกข์ทรมานเช่น กุ๊ก ตะราง จึงไม่เป็นภพที่
 สมควรแก่พระอริยบุคคล

โลกุตตรภูมิแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น และสิ่งที่ทำให้เกิดความ
 แตกต่างเป็น ๔ ชั้นก็คือกิเลสต่าง ๆ ที่จะพึงละให้ขาดไป กิเลส
 ในหมวดนี้ท่านจำแนกไว้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า สังโยชน์
 แปลว่าเครื่องผูกพันอย่างพร้อมพรัง เครื่องผูกพัน ๑๐ นี้ ผูกพัน
 คนหรือสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในโลก คนจึงตกอยู่ในวิสัยนี้ และ
 เป็นโลกิยภูมิ ฉะนั้นถ้าตัดเครื่องผูกพันเหล่านี้ ออกเสียได้ จิตก็
 จะค่อย ๆ หลุดออกไปจากภาวะของชาวโลกตามลำดับ เมื่อตัด
 ให้หมดก็ถือว่า จิตหลุดออกไปสู่ความอยู่นเหนือโลก เป็น
 โลกุตตรภูมิโดยสมบูรณ์

ในกิเลสชั้นละเอียดที่ผูกพันเรา ๑๐ ประการนี้ ประการแรก เรียกว่า สักกายทิฏฐิ แปลว่าความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของตน ได้แก่ความเข้าใจผิดหรือสำคัญผิดด้วยอุปาทาน เช่นคิดว่า “ตัวเรา” มีอยู่ นั่นแหละคือความสำคัญผิดในที่นี้ โดยที่คนเราทั่ว ๆ ไปไม่รู้จักอะไรมากไปกว่าร่างกายและจิตที่เนื่องอยู่กับร่างกาย จึงเหมาเอาของ ๒ อย่างนี้เป็นตัวตน โดยมีความเข้าใจว่ากายพร้อมทั้งจิตนี้เป็นตัวตน เป็นข้าพเจ้า สัญชาติญาณว่ามีตัวเราเอง เป็นไปหนักแน่นมากถึงกับใคร ๆ ก็ยอมคิดว่ามีตัวของตนอยู่ทั้งนั้น เพราะเป็นมูลฐานที่ทำให้ชีวิตทรงอยู่ได้ ทำให้ป้องกันตัว ทำให้แสวงหาอาหาร หรือสืบพันธุ์เป็นต้น แต่ที่เรียกกันว่าสักกายทิฏฐิในที่นี้ ประสงค์เอาเพียงชั้นหยาบ ๆ ที่เป็นเหตุให้ เห็นแก่ตัวจัด ถือเป็นกิเลสตัวแรกที่จะต้องละให้ได้เสียก่อนเรื่องอื่น ๆ

สังโยชน์ข้อที่ ๒ เรียกว่า วิจิกิจฉา หมายถึงความสงสัย เป็นเหตุให้ลังเลไม่แน่ใจ ส่วนใหญ่ที่สุดประสงค์เอาความสงสัยในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ลังเลเพราะไม่รู้จริง เช่นสงสัยว่าเรื่องนั้นมันอย่างไรกันแน่ การปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์มันเป็นของที่เหมาะสมแก่ตนหรือไม่ ทำได้หรือไม่ มันดีกว่าสิ่งอื่นจริงหรือไม่ ทำดีได้ดีจริงหรือเปล่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่

ทรวิสัยถูกต้องจริงหรือ เป็นบุคคลที่หลุดพ้นจากความทุกข์จริง
 หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือการปฏิบัติตามคำสั่งสอน
 ของพระองค์นั้น จะนำไปสู่ความดับทุกข์จริงหรือ พระอริยสงฆ์
 ปฏิบัติพันทุกข์ได้จริงหรือ มูลเหตุของความล้มเหลวก็คือความไม่รู้
 (อวิชชา) เหมือนกับปลาที่เคยกอาศัยอยู่แต่ในน้ำ ถ้าใครเล่าให้
 ฟังถึงเรื่องบนบกมันคงไม่เชื่อ ถ้าเชื่อก็เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง คนเรา
 ที่จมอยู่ในกามารมณก็เหมือนกัน เคยชินกับกามเหมือนปลาอยู่ใน
 ในน้ำ เมื่อพูดถึงเรื่องอยู่นอกกาม หนี้อโลก ก็เข้าใจไม่ได้ ที่
 เข้าใจได้บ้างก็ยังล้งเล ความรู้สึกฝ่ายต่ำมีอยู่เป็นสันดาน ส่วน
 ความรู้สึกฝ่ายสูงนั้นเพิ่งจะก่อรูปใหม่ การโต้แย้งกันระหว่าง
 ความรู้สึกฝ่ายสูงกับฝ่ายต่ำนั้นแหละ คือการล้งเล ถ้ากำลังใจ
 ไม่เพียงพอ ความรู้สึกฝ่ายต่ำมักชนะ วิจิกิจณาหรือความล้งเล
 ในความดี เป็นของมีประจำอยู่ในคนทุกคนมาตั้งแต่เกิด คนที่
 ได้รับความอบรมมาผิดๆ อาจจะมีมากขึ้น จะต้องพิจารณาให้เห็น
 โทษของความล้งเลใจ ซึ่งมีอยู่ในการงาน มีอยู่ในชีวิตประจำวัน
 จนเป็นผู้เม่อจมันใจในความดี ความถูกต้อง หรือความพันทุกข์
 เป็นต้น

ที่นี้ถึงสังโยชน์ข้อที่ ๓ เรียกว่า สัตัพพตปราคาส แปลว่า
 การจับฉวยศีลและวัตรผิดความมุ่งหมายที่ถูกต้อง โดยใจความก็

คือการศึกษาแนยัดมั่นในสิ่งที่ตัวเคยประพฤติปฏิบัติมา ด้วยความ
 เข้าใจผิด ส่วนมากเกี่ยวกับลัทธิประเพณี ตัวอย่างเช่น การ
 เชื่อไสยศาสตร์ และการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ อัน
 เป็นลัทธิพศปรามาสโดยไม่ต้องสงสัย แม้ในเรื่องของพระ
 พุทธศาสนาถ้าปฏิบัติไปด้วยความเข้าใจผิดว่าจะเกิดความ
 ขลังศักดิ์สิทธิ์ เกิดฤทธิ์อำนาจมาคุ้มครองเราได้อย่าง
 นี้ ก็เป็นการปฏิบัติโดยหวังผลผิดทางและไร้เหตุผลอยู่นั้น
 เอง ตัวอย่างเช่นการสมาทานศีลหรือประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่ง
 ที่แท้ก็เพื่อจะกำจัดกิเลส แต่ถ้าไปเข้าใจว่าจะทำให้เกิดอำนาจ
 ศักดิ์สิทธิ์ แล้วใช้ความขลังนั้นตัดกิเลสได้ อย่างนี้ก็เป็นการ
 ยึดถือซึ่งผิดความมุ่งหมายเดิม การปฏิบัติอย่างเดียวกันแท้ ๆ
 แต่ถ้าเข้าใจผิดยึดมั่นถือมั่น ในทำนองไร้เหตุผลหรือเห็นเป็นของ
 ขลังของศักดิ์สิทธิ์ไปแล้ว ก็เป็นลัทธิพศปรามาสไปทั้งสิ้น แม้ที่
 สุกสมาทานศีลปฏิบัติสิกขาบด้วยความคิดว่า จะได้ไปเกิดเป็น
 เทวดาในสวรรค์ อย่างนี้ก็ไม่ต้องสงสัยเลย ย่อมเป็นการจับ
 ฉวยศีลและวัตรผิดความมุ่งหมายของพุทธศาสนาไป ทำให้การ
 รักษาพรหมจรรย์ของตนเศร้าหมอง เพราะว่าความมุ่งหมาย
 ของพระวินัยนั้นเพื่อกำจัดกิเลสในส่วนหยาบ ๆ ทางกายและ
 วาจา เพื่อเป็นรากฐานของสมาธิและปัญญาเป็นลำดับ ๆ ไป

หาใช้มุ่งหมายเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ไม่ นี่ได้ชื่อว่า ทำศีลของ
 ตนให้สกปรกเศร้าหมองไปด้วยความยึดถือที่ผิด ด้วยอำนาจของ
 ความคิดที่ผิด เรื่องให้ทานกัถิ เรื่องรักษาศีลกัถิ เรื่องเจริญ
 สมาธิกัถิ ซึ่งถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดในความมุ่งหมายที่แท้
 ของการกระทำเหล่านั้น จะต้องเป็นการกระทำนอกคุ่นอกทาง
 ของพุทธศาสนาทั้งนั้น ขอให้เข้าใจว่า แม้การปฏิบัติในวง
 พุทธบริษัทเรา ถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดเพราะกิเลสตัณหา
 เข้าครอบงำ มีความหวังในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์เมื่อใดแล้ว
 ก็จะกลายเป็นสัสดีพศปรามาสไป แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ
 ที่ชาวบ้านเราชอบทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่นในการสวดมนต์ทำ
 บุญบ้านหรืออะไรก็ตาม จะต้องเอาข้าวสุกและสารูปคาวหวาน
 ชุกหนึ่ง มาตั้งไว้หน้าพระพุทธรูป เป็นทำนองเช่นวิญญูณ
 พระพุทธเจ้า เป็นการถวายข้าวพระ เชื่อกันว่าวิญญูณของ
 พระพุทธเจ้าจะ ตัดฉันข้าวที่จักนำมาถวาย ถ้าทำด้วยความรู้สึก
 หรือเข้าใจเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมเป็นการปฏิบัติผิดความมุ่งหมายเต็ม
 ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์โดยเด็ดขาด เรื่องของการประพาศึกษิตความ
 ประสงค์ที่ถูกตองนั้นนับว่าด้ายกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ในวงพุทธบริษัท
 เป็นการทำให้ไปอย่างมงายไร้เหตุผล ทำให้ข้อปฏิบัติหรือระเบียบ
 ที่ดีที่งามอยู่ก่อน ต้องสกปรกไปด้วยความโง่เขลาและความหลง

ผิดของคนเหล่านั้นเอง นี่คือความหมายของคำว่า สลัฟต-
 ปรามาส เราจะเห็นได้ว่ากิเลสข้อนี้ก็มิมูลมาจากโมหะ คือความ
 เผลอเข้าใจผิด คนเราเคยถือของขลังถือของศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม
 เพราะได้รับการสอนกันมาผิด ๆ อบรมกันมาผิด ๆ จึงเป็นสิ่ง
 ที่มีกันอยู่เกือบทุกคน อย่าต้องระบुरายละเอียดให้มากไปเลย
 มันจะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจกัน แต่ว่าขอให้ท่านทั้งหลาย
 เอาหลักเกณฑ์อันนี้ไปสอบสวนตัวเองดูก็แล้วกัน

กิเลส ๓ อย่างในตอนแรก คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา
 และสลัฟตปรามาส ถ้าละได้ขาดไปจริง ๆ ก็เรียกว่าตั้ง
 อยู่ในโลกุตตรภูมิอันดับที่หนึ่ง คือ เป็นพระโสดาบันแล้ว
 การละกิเลส ๓ ประการนี้ได้เด็ดขาดไม่ใช่เป็นของยากเลย เพราะ
 กิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้ เป็นของบำเพ็ญที่คนบำเพ็ญเขาถือกัน เป็น
 ของสำหรับคนบำเพ็ญที่ยังไว้ความเจริญ คนที่เรียกว่ามีการ
 ศีลภาวนาหรือเจริญแล้วไม่ควรจะมีของ ๓ อย่างนี้ ถ้ายังมีอยู่ที่
 ต้องถือว่าจิตใจของคนนั้นยังบำเพ็ญอยู่ ผู้ใดละกิเลส ๓ ประ-
 การนี้ได้จึงจะเป็นอริยชนได้ ถ้ายังละไม่ได้ก็ยังเป็นคนโง่คนเขลา
 เป็นคนหลงหรือเรียกอย่างดีที่สุดว่า ปุถุชน แปลว่าคนที่มีผ้าปิด
 บังลูกตาคานาทิบ ปุถุ แปลว่าหนา ปุถุชน จึงแปลว่าคนหนา
 ก็หนากว้างเครื่องปิดบังลูกตาแห่งปัญญา เมื่อ บุคคลใดละกิเลส

๓ ประการนี้^๕ได้แล้ว ย่อมจะมีจิตใจที่เริ่มอยู่เหนือความผูกพันของโลก เพราะกิเลสทั้ง ๓ นี้เป็นเครื่องผูกพันจิตใจให้ติดอยู่กับโลก เป็นความโง่เขลาที่บีบบังคับความจริง และผูกพันจิตใจให้คนติดอยู่กับโลก ครนเมื่อละได้ ๓ ชั้น ก็เหมือนกับเพิกถอนสิ่งที่ผูกพันหรือบีบบังคับเสียได้ ๓ อย่าง จึงหลุดลอยขึ้นอยู่เหนือโลกในระดับหนึ่งแล้ว เรียกว่าพระอริยเจ้าในอันดับแรก จักไว้เป็นโลกุตตรภูมิอันดับแรก เรียกบุคคลนี้ว่า พระโสดาบัน คือผู้แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือจะได้ถึงนิพพานในอนาคตแน่ ๆ

โลกุตตรภูมิอันดับที่ ๒ นั้น ท่านหมายความถึงการละเครื่องผูกพัน ๓ อย่างดังกล่าวสิ้นไปแล้ว และยังสามารถทำ โสกะ โทสะ โมหะบางส่วน ให้จางไปได้อีกจนถึงกับมีจิตใจสูง มีความผูกพันอาลัยอยู่ในกามภพแต่เพียงเล็กน้อยที่สุด ถืออีกว่าจะเวียนมาสู่โลกนี้เพียงอีกครั้งเดียว จึงได้ชื่อว่า พระสกิทาคามี ตอนนั้นควรทำความเข้าใจคำว่า พระโสดาบัน เสียก่อน จะช่วยให้เข้าใจคำว่า สกิทาคามี ง่ายขึ้น คำว่า “โสดาบัน” แปลว่าผู้ถึงกระแส ถ้าถามว่ากระแสแห่งอะไร? ก็ตอบว่ากระแสแห่งนิพพานนั่นเอง พระโสดาบันเป็นผู้ถึงเพียงกระแสของนิพพาน ยังไม่ถึงตัวนิพพาน กระแสนี้คือเกลียวที่ไหลไปสู่นิพพาน กระแสนี้ของนิพพานย่อมมีความลาดเอียงไปทางนิพพาน เหลืออย่างลำแม่น้ำ

ที่มีความลาคเอียงไปสู่ทะเล ถ้าจិតตกไปในกระแสน้ำแล้ว แน่นอนยอมไปถึงนิพพาน การถึงกระแสน้ำหมายถึงการบรรลุนิพพาน แน่น ๆ ในอนาคต แต่อาจยังอีกหลายเวลา เอาแต่ที่ความแน่นว่าจะต้องถึงนิพพานเป็นใหญ่ ส่วนพวกที่ ๒ ที่เรียกว่าสภิกาทาคามีนั้น โกลีขิตนิพพานยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก จนถึงกับมีอาลัยเหลืออยู่น้อย ในความเป็นอยู่ของโลกนี้ ถ้าจะกลับมาสู่กามารมณ์แบบมนุษย์อื่นก็เพียงหนเดียว เพราะโลภะ โทสะ โมหะ เบาบางมาก แต่ยังไม่หมดโดยสิ้นเชิง

อันดับที่ ๓ เรียกว่า พระอนาคามี พระอริยบุคคลชั้นนี้ออกจากละภิลลขันธ์ได้ อย่างพระสภิกาทาคามีแล้ว ยังละสังโยชน์ข้อที่ ๔ ที่ ๕ ได้อีกด้วย สังโยชน์ข้อที่ ๔ เรียกว่ากามราคะ ข้อที่ ๕ เรียกว่า ปฏิฆะ กามราคะนั้นหมายถึงของรักของใคร่ พระโสดาบันและพระสภิกาทาคามีละไม่หมด ยังมีความพอใจในของรักของใคร่เหลืออยู่ ทั้ง ๆ ที่ท่านละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้แล้ว แต่ยังไม่สามารถละความติดในกามราคะได้ทั้งหมด ยังเหลืออยู่เป็นบางส่วน แต่พลมาถึงอันดับที่ ๓ คือพระอนาคามีนั้น ท่านยอมละออกหมดได้ไม่มีเหลือ ส่วนภิลลขิตที่เรียกว่า ปฏิฆะ (ความรู้สึกโกรธหรือความขั้กแค้นใจ) พระสภิกาทาคามีล้างออกได้

เป็นส่วนมาก เหลืออยู่เป็นเพียงความหงุดหงิดความขัดข้องใจอยู่ภายใน ส่วนพระอนาคามีนั้นเอาออกได้หมด จึงเรียกว่า ผู้ละกามราคะและปฏิฆะได้

ที่เรียกว่า กามราคะ หรือการติดความพอใจในกามนั้น ได้อธิบายไว้อย่างมากแล้วในเรื่องของกามปาทาน ก็เลสนี้เป็นสิ่งที่ประจำอยู่ในใจอย่างเหนียวแน่น รวากะว่ามันแน่นสนิทเป็นเนื้อเดียวกัน ยากที่จะเข้าใจได้ ยากที่จะล้างออกได้สำหรับคนธรรมดา สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ จะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส ชั้นไหนประเภทไหนลักษณะอย่างไรก็ตาม เรียวกามทั้งนั้น ความที่จิตยังติดอยู่ด้วยความพอใจในสิ่งที่รักใคร่เช่นนั้น เรียวกามราคะ ได้ทุกวิถีทาง

ที่เรียกว่า ปฏิฆะนั้น เป็นความกระทบกระทั่งแห่งจิตที่รู้สึกไม่พอใจ ถ้าพอใจก็จัดเป็นกามราคะ ไม่พอใจจึงเป็นปฏิฆะ ความรู้สึกส่วนมากของคนมีอยู่อย่างนี้ ปฏิฆะอาจจะเกิดได้แม้ต่อสิ่งที่ไม่มีความหมาย และถ้ามากไปกว่านั้นก็ไม่ใช่พอใจแม้แต่สิ่งที่ตัวทำเองหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจเอง ส่วนที่มีอาการโกรธเกลียดพยายามทำคนอื่นนั้นเป็นปฏิฆะที่รุนแรงเกินไป ซึ่งพระอรียบุคคลชั้นกัน ๆ กว่านี้ ก็พอจะละได้ตามสมควร ที่เหลืออยู่สำหรับให้พระอรียเจ้าชั้นที่ ๓ ละนี้ หมายถึงความกระทบกระทั่งแห่งจิตชั้นละเอียดจนบางทีก็ไม่ปรากฏอะไรออกมา เป็นความขุ่นอยู่ข้าง

ใน คฤหาสน์ไม่รู้ว่าเป็นใคร แต่ก็มีความไม่พอใจอยู่ข้างใน เป็นกัน
เช่นความหงุดหงิดรำคาญ ชักใจในคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไป
ตามปรารถนา ถ้าผู้ใดละปฏิมะทุกชนิดให้สิ้นเชิง ท่านทั้งหลาย
ลองนึกดูว่าจะอยู่ในฐานะที่น่าบูชาสักเพียงไรหรือเป็นบุคคลพิเศษ
สักเพียงไร ก็เลสทั้งห้าข้อที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านจัดไว้ว่าเป็น
ภาคแรก นับตั้งแต่สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สัมผัสพตปรามาส กาม
ราคะจนถึงปฏิมะ พระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ละได้หมด เพราะ
ไม่มีกามราคะเหลืออยู่เลย พระอริยเจ้าประเภทนี้จึงไม่เวียนมา
สูภพอีกต่อไป เป็นเหตุให้ได้นามว่า อนาคามี แปลว่าผู้ไม่
มีการกลับมาอีก มีแต่จะรุดหน้าสูงขึ้นไปเป็นพระอรหันต์และ
นิพพานในภาวะอื่นที่ไม่เกี่ยวกับกาม คือภพของรูปพรหมอันดับ
ปลาย ๆ ส่วนกิเลสที่ยังเหลืออีกห้าอย่างข้างปลายนั้น พระอริย
บุคคลประเภทที่ ๔ คือพระอรหันต์ จึงจะละได้ทั้งหมดทั้งสิ้น

กิเลสที่ถัดไปอีก คือรูปราคะ อันเป็นสังโยชน์ข้อที่ ๖ นั้น
หมายถึงความรักใคร่ ความพอใจในความสุข ที่เกิดมาจากรูป
สมบัติ เหมือนที่เป็นแก่พวกโยคีที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์ พระอริย
เจ้า ๓ ชั้นแรก ยังไม่สามารถละความสุขความพอใจที่เกิดแก่รูป
ฉานได้ แต่จะถอนได้ในเมื่อเลื่อนมาถึงพระอริยเจ้าชั้นท้าย คือ
พระอรหันต์ ทั้งนี้เพราะความสงบสุขเยือกเย็นอนเกิดมาแต่รูป

ฉานนั้น ก็มีรสชาติที่จับอกจับใจ จนถึงกับจะพอเรียกได้ว่าเป็น
พระนิพพานขิมลองคูก่อน เป็นพระนิพพานล่องหน้า และมีรส
อย่างเดียวกันหรือทำนองเดียวกับรสของนิพพานที่แท้จริง หาก
แก้ว่าเป็นเรื่องชั่วคราว เป็นเรื่องที่เป็นไปในระหว่างที่กิเลสสงบ
ระงับเพราะอำนาจของฉาน ไม่ใช่กิเลสสูญหายเหือดแห้งไปจริง
เมื่อหมดกำลังของฉานกิเลสก็กลับมาปรากฏอีก ขณะที่กิเลสสงบ
ระงับอยู่ด้วยอำนาจของฉาน จิตนั้นก็ว่างโปร่งเป็นอิสระ มีรสชาติ
คล้ายกับรสของนิพพานที่แท้จริงเหมือนกัน ฉะนั้นจึงเป็นสาเหตุให้
หลงติดได้เหมือนกัน

กิเลสอันละเอียดข้อที่ ๗ ที่เรียกว่า อรูปราคะ นั้น หมายถึง
ถึงความพอใจติดใจในความสุขที่เกิดมาแต่รูปสมบัติ เป็นเรื่อง
คล้ายกับข้อที่ ๖ ผิดกันแต่ว่าขั้นละเอียดประณีตขึ้นไปอีกขั้น
หนึ่ง การเจริญฉานโดยมีสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์สำหรับเพ่งน้อม
ได้ความสงบที่เนื่องอยู่กับรูปนั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงหยابกว่าการ
เจริญฉานอันกำหนดเพ่งสิ่งที่ไม่ใช่รูป เช่นเอาอากาศหรือความว่าง
เปล่ามาเป็นอารมณ์ ได้ผลเป็นความสงบเงียบสุขุม ลึกซึ้งกว่า
ความสงบที่เป็นรูปฉาน ท่านจึงจัดไว้ในลำดับหลังจากรูปฉาน
และเรียกว่า อรูปฉาน ความพอใจติดใจในความสุขชนิดนี้
เรียกว่า อรูปราคะ ฉะนั้น สำหรับผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์จะ

หลงใหลในสุขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลย ไม่ว่าสุขเวทนา
นั้นจะเกิดมาจากไหน เพราะตามธรรมชาติพระอรหันต์ จะมอง
เห็นความเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตาของความรู้สึกทุกชนิด จึง
ไม่อาจมีความติดใจในความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น
จึงละรูปราคะและอรูปราคะได้ โยคีตยาอื่น ๆ ที่บำเพ็ญรูปฌาน
หรืออรูปรฌานตามบ้านนั้นมองไม่เห็นความสลับขงสุขเวทนา จึง
ติดแน่นอยู่ในรสของฌาน หรือสมาบัติอย่างหลงใหล เช่นเดียวกับ
กับคนหนุ่มคนสาวตามธรรมดา ๆ ที่มีจิตติดแน่นหลงใหลอยู่ใน
รสของกามคุณ ท่านจึงใช้คำว่า "ราคะ" อย่างเดียวกันหมด
ถ้าท่านทั้งหลายพิจารณาเข้าใจในเรื่องนี้จริง ๆ ก็จะพอใจหรือ
จะเลื่อมใสบูชาในบุคคลที่เรียกว่าเป็นพระอริยเจ้านั้น อย่างยิ่ง

เรื่องผูกคนให้ติดอยู่ในโลกข้อที่ ๘ นี้ เรียกว่า มานะ
ได้แก่ความรู้สึกสำคัญคิดว่า เป็นฉันเป็นนี่ เป็นชั้นเป็นเชิงว่าเรา
เร็วกว่าเขา เราเสมอเขา เราดีหรือสูงกว่าเขา คือถ้ารู้สึก
ตนเร็วกว่าก็น้อยใจ รู้สึกว่าตนดีกว่าก็ทงใจ รู้สึกว่าเสมอ ๆ
กัน ก็นึกไปในทางที่จะแข่งขัน หรือทำตนให้ก้าวหน้ากว่าเขา
ทำนองนี้เป็นต้น ข้อนี้ไม่ได้หมายถึงมานะที่ปฏิบัติด้วยความเย่อหยิ่ง
จองหอง ย่อมเป็นการยากมากที่จะไม่ให้ใคร ๆ ตามปกติรู้สึก
ว่าตัวดีกว่าเขาเร็วกว่าเขาในทำนองนี้ ก็เลสเรื่องนี้มาอยู่ในอัน

ทัพที่ ๘ เกือบสุดท้ายเช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามันละเอียด จึงมา
 อยู่แทบจะรุ่งสุดท้าย ซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดเท่านั้นที่จะจะได้
 ของเรา ๆ ตามธรรมดาจึงจะไม่ได้ ความรู้สึกถือตัวถือตนว่าตน
 ดีกว่าหรือเสมอกันหรือตนเลวกว่าเช่นนี้ ย่อมมาจากความยึดติด
 ชนิดหนึ่งนั่นเอง แต่ท่านไม่ใช่ชื่อว่าอุปาทาน ใช้ชื่อว่ามานะ
 ถ้าจิตใจอยู่เหนือความดีความชั่วเสียแล้ว ความรู้สึกต่าง ๆ
 เช่นนี้จะมิได้อยู่ไม่ได้ แต่เพราะจิตใจของเรายังแพ้ต่อความดีความ
 ชั่ว ฉะนั้นเราจึงมีความรู้สึกที่ใครดีใครชั่ว หรือใครเสมอกัน
 เป็นเหตุให้ใจหวั่นไหวไปบ้าง เพราะเหตุที่รู้สึกเช่นนั้นอยู่ จึง
 ยังไม่เป็นความสงบสุขจริง ๆ

สัจจะข้อที่ ๔ เรียกว่า อุตระจะ แปลว่า ความ
 กระเพียร ความฝึ่ง หรือความไม่สงบนิ่ง เช่นความรู้สึกที่กระ
 พือขึ้นในเมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่สนใจผ่านมา คนเรามีความต้องการ
 อะไร ๆ อยู่ประจำใจ โดยเฉพาะก็คือความอยากได้ อยากเป็น
 อยากไม่เอา อยากไม่ให้ เป็น เมื่อมีสิ่งใดผ่านตา หู จมูก ลิ้น
 กาย มาในลักษณะที่ตรงกับความต้องการชนิดใดชนิดหนึ่งของ
 ตนเข้าแล้ว ความกระพือขึ้นของใจย่อมจะมีได้ อย่างที่เรา
 เรียกกันว่า “ความทึ่ง” ทึ่งในแง่ดีก็ได้ ทึ่งในแง่ร้ายก็ได้ ถ้า
 ดูแปลกประหลาดแล้ว เป็นต้องเกิดความรู้สึกทึ่งขึ้นมาทีเดียว

เพราะเรายังมีสิ่งที่เราต้องการ ยังมีสิ่งที่เราหวาดกลัววิตกกังวล
 ระแวงอยู่ ฉะนั้น ใจจึงทนไม่ได้ ต้องทิ้งต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่าน
 เข้ามา คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกกับตัณหาแล้ว
 ก็ยากที่จะระงับได้ ย่อมสนใจจนเนื้อเต้น ตีใจจนลึ้มทัว ถ้า
 เป็นเรื่องเศร้า ก็ทำให้ใจแพบเหี่ยวจนหมดความสนุก นี่คือ
 ลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า อูทธัจจะ พระอรียเจ้า ๓ ประเภท
 ข้างต้น ก็ยังมีความตั้งและความสนใจในบางสิ่งบางอย่าง แต่
 พระอรหันต์ไม่มีความตั้ง ไม่มีความสนใจในสิ่งใดเลย เพราะ
 จิตใจของท่านหมดความกระหายในสิ่งทั้งปวง หมดความกลัว
 หมดความเกลียด หมดความวิตกกังวล หมดความระแวง
 สงสัยอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ ท่านมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มี
 อะไรมาล่อหรือยั่วให้เกิดความตั้งหรือความสนใจ เพราะหมด
 ความต้องการนั่นเอง จึงหมดความสนใจหรือข้อสงสัยทั้งปวง
 ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า ความสงสัยในปัญหาต่าง ๆ นั้น มันมีอยู่
 หรือมันเกิดขึ้นก็เพราะความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง นับตั้งแต่
 อยากรู้ไปที่เดียว ครั้นหมดความอยากเพราะเห็นสิ่งทั้งปวงเป็น
 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรที่น่าเอนาเป็น จึงไม่มีความ
 ตั้งในสิ่งใด ๆ ห้าฆ่าลงมาข้าง ๆ ท่านก็ไม่มีความตั้ง เพราะไม่
 มีความรู้สึกกลัวตายหรืออยากอยู่หรืออะไรทำนองนั้น แม้จะมี

อะไรที่ร้ายแรงชนิดไหน หรือว่าเกิดมีความรู้ความคิดใหม่ๆ ในโลก ท่านก็ไม่มีความกังวลใจ เพราะมันไม่มีความหมายอะไรเลยสำหรับท่าน ท่านไม่ต้องการทราบถึงสิ่งใดในลักษณะที่ว่ามันจะอำนวยความสะดวกให้ท่านได้บ้าง เพราะท่านไม่ต้องการอะไร ฉะนั้น จึงไม่มีความกังวลในลักษณะใด ๆ หมก จิตของท่านจึงบริสุทธิ์หรือสงบ อย่างที่คนเราธรรมดาคาดไม่ถึงเอาทีเดียว

กิลเลสซอ ๑๐ อันเป็นข้อสุดท้ายนั้น ท่านเรียกว่า อวิชชา เป็นที่รวมหมกของบรรดากิลเลสทั้งหลาย ที่ไม่ได้ระบุชื่อไว้เป็นอย่างอื่น คำว่า อวิชชา แปลว่าภาวะที่ปราศจากความรู้ ความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้จริง ความรู้ถูกต้อง ตามธรรมดา สัตว์ทั้งหลายจะอยู่โดยไม่มีความรู้อะไรเลยนั้นเป็นไปได้ แต่ความรู้ที่นั่นเป็นความรู้ผิดก็มีค่าเท่ากับไม่รู้ คนจึงมีอวิชชาหรือรู้ผิดอยู่เป็นประจำ จึงมีภพ ปัญหาสำคัญที่สุดของมนุษย์ก็คือ ปัญหาที่ว่าอะไรเป็นความทุกข์ที่แท้จริง? อะไรเป็นต้นเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดทุกข์? อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ที่แท้จริง? และอะไรเป็นหนทางอันแท้จริงซึ่งจะให้ได้มาซึ่งความไม่มีทุกข์นั้น ๆ? ถ้าใครมีความรู้จริง ๆ แล้ว เรียกว่าคนนั้นไม่มีอวิชชา จัดเป็นผู้มีวิชาในที่นี้ บรรดาความรู้ทั้งหลายมีมากเหลือที่จะกล่าวได้ แต่พระพุทธเจ้าท่านจัดไว้ในพวกที่ไม่จำเป็นต้องรู้ ความตรัสรู้

ของพระพุทธเจ้าเองก็มีขอบเขตอยู่แต่ในวงเรื่องที่ควรรู้ ในบรรดาสิ่งที่ควรรู้แล้วพระองค์ทรงรู้ทั้งหมด คำว่า “ สัพพัญญู ” (รู้ทั้งหมด) ก็คือการรู้แต่ในขอบเขตที่ควรรู้ ไม่ใช่ที่จะครอบคลุมไปถึงสิ่งไม่จำเป็นต้องรู้

อวิชชาทำให้คนสำคัญผิด ในสิ่งที่เป็นอย่างที่ว่าเป็นความสุข จนถึงกับพอใจจนเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ และสำคัญผิดในเหตุของความทุกข์ จนไปคว้าเอาสิ่งที่ผิดไว้ หรือเกิดความโง่เขลาใหม่ๆ ขึ้นมา เช่น การโทษผีสาธเทวดา โทษอะไรต่างๆ ว่าเป็นเหตุให้เกิดเจ็บไข้ หรือเคราะห์ร้าย แทนที่จะรักษาหรือแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ก็ไปนั่งบนบานผีสาธเทวดาอยู่ อย่างนี้ เรียกว่าเป็นอวิชชาในต้นเหตุของความทุกข์ชนิดต่างๆ ที่สุด นี้เป็นตัวอย่าง สำหรับอวิชชาในเรื่องความดับสนิทของทุกข์นั้น คือไม่รู้เรื่องการดับกิเลสดับตัณหา ซึ่งเป็นต้นเหตุของทุกข์โดยตรง ไปหลงเอาความสงบสุขหรือความไม่รู้สีกตัวชนิดที่เกิดมาจากสมาธิหรือฌานสมาบัติว่าเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ซึ่งมีอยู่ดกตื้นในสมัยพุทธกาล และยังคงส่งเสริมทำกันจนถึงบัดนี้ บางครั้งยังอาจถึงกับยึดเอาการมรณเป็นเครื่องดับทุกข์ ทั้งที่บางคนได้ยึดเป็นหลักไว้ว่า การมรณเป็นของจำเป็นมาก หรือเป็นอาหารสำคัญชนิดหนึ่งของชีวิต แทนที่จะมีปัจจัยเพียง ๕

อย่าง คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
 ก็เพิ่มเอากรรมารมณเข้าไปอีกอย่างหนึ่ง เป็นปัจจัย ๕ อย่าง
 อย่างนี้ก็มี บางลัทธิก็กายได้เอากรรมารมณเป็นเครื่องดับทุกข์ต่างๆ
 จึงเกิดเป็นลัทธิที่มีการกระทำอันน่าบัดสีลามกอนาจารขึ้นที่วิหาร
 นั้นเอง สำหรับอวิชาความรู้ในหนทางที่จะให้ได้มาซึ่ง
 ความดับทุกข์นั้น คนที่ไม่รู็ก็ยอมทำไปตามความเขลาหรือ
 อำนาจกิเลสตัณหาตามความต้องการของตน เช่นหลงเชื่อใน
 สิ่งภายนอก คอยฟังผีฟังเทวดาไปตามประสาของคนที่ไม่
 มีศาสนา แม้เป็นพุทธบริษัทโดยกำเนิดอยู่แล้วก็ยังหลงไป
 ๗๕ ได้ถึงขนาดนั้น เพราะอำนาจของอวิชชาในตัวเองทำให้ไม่
 เข้าใจหรือยินดีในการดับทุกข์โดยอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ไป
 ดับทุกข์ โดยการจตุรูปเทียบนั่งบนบานสิ่งๆ ที่ตนเชื่อถือว่า
 ศักดิ์สิทธิ์ ตามปกติคนต้องการมีความรู้ แต่ถ้าความรู้นี้เป็น
 ความรู้ที่ผิด เมื่อยิ่งรู้มากก็ผิดมาก เลยกลายเป็นความรู้ชนิด
 บังลुकตา คำว่า แสงสว่าง ๗ นี้ก็จะต้องระวัง อาจจะเป็นแสง
 สว่างของอวิชาก็ได้ คือแสงที่ทำให้ทามีตบอกหลงผิดและให้
 เกิดความประมาทและไม่อาจสำนึกได้กลัวว่าตนกำลังถูกแสงของ
 อวิชชาบังลुकตาอยู่ จึงไม่สามารถจะเอาชนะความทุกข์ได้ มัว
 แต่หลงในสิ่งเล็กน้อยไม่เป็นสาระอย่างเทิกทูนบูชา หลงไหลใน

กามารมณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นอุคฺมธรรมจำเป็นของมนุษย์ ซึ่งทุกคน
 ควรจะได้รับเสียก่อนที่จะตาย แล้วจะแก้ตัวว่าทำเพื่ออุคฺมคติอัน
 อื่นอย่างไรได้ การหวังไปเกิดในสวรรค์ก็หมายเอากามารมณ์เป็น
 ที่ตั้ง อะไร ๆ ก็ไปติดอยู่แต่กามารมณ์ทั้งนั้น นี้เพราะอวิชาได้
 ห่อจิตใจไว้อย่างนี้ ไม่ให้ใครทะลุรอดไปได้ ในพระบาลีบางแห่ง
 ได้อุปมาอวิชาว่า เหมือนกับเปลือกหนาที่หุ้มโลกทั้งหมด ไม่
 ให้คนได้เห็นแสงสว่างที่แท้จริง ท่านจัดอวิชาไว้เป็นกิเลสข้อสุด
 ท้าย เป็นอันว่าเมื่อเป็นพระอรหันต์จึงตัดกิเลสห้าอย่างข้างท้าย
 ได้หมด คือตัด รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อหฺรหฺจะ และ
 อวิชา ซึ่งเป็นการตัดสังโยชน์หมดได้ทั้ง ๑๐ อย่าง แล้วก็กลายเป็น
 เป็น พระอรหันต์ เป็นพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดในพุทธศาสนา
 พระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภท กล่าวคือ พระโสดาบัน สกิทา-
 คามิ อนาคามิ และอรหันต์ นี้จักเป็นผู้อยู่ในโลกุตตรภูมิ
 ๓ ธรรมที่ท่านได้บรรลุเรียกว่า “โลกุตตรธรรม” แยกออกเป็น
 ๔ อย่าง คือภาวะของพระโสดาบันในขณะที่กำลังตัดกิเลสนั้น
 เรียกว่า โสดาปัตติมรรค อย่างหนึ่ง เมื่อตัดกิเลสได้แล้ว
 เรียกว่า โสดาปัตติผล อีกอย่างหนึ่ง จึงได้เป็นคู่ ๆ คือ โสดา-
 ปัตติมรรค-โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค-สกิทาคามิผล
 อนาคามิมรรค-อนาคามิผล อรหัตตมรรค-อรหัตตผล

เป็น ๔ คู่ เต็มนิพพานเข้าอีกหนึ่งจึงเป็น ๘ เรียกว่าโลกุตตรธรรม บุคคลในโลกกุตตรภูมิเป็นผู้มีความทุกข์น้อยลงตามสัดส่วน จนกระทั่งไม่มีทุกข์เลย เมื่อมีการกระทำให้รู้แจ้งชนิดที่ถูกต้อง เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นอย่างจริง จนระงับความอยากทั้งปวงได้จริง ๆ แล้ว ก็จะเกิดผลเป็นโลกุตตรภูมิขึ้นมา ทำให้จิตใจของผู้ผู้น้อยอยู่นิ่ง วิตถลโลก หลังจากนี้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งของความพอใจหรือไม่พอใจในโลก ก็ไม่สามารถจะครอบงำจิตใจ หรือมีอิทธิพลเหนือจิตใจของท่านได้อีกต่อไป เพราะท่านละกิเลสทุกชนิดได้จนสิ้นเชิง

ส่วนสิ่งที่เรียกว่า "นิพพาน" นั้น ก็เป็นเรื่องโลกุตตรธรรม ก็เหมือนถึงสภาพอย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกับสิ่งใด ๆ หมด คือไม่เหมือนกับทางโลก ผิดจากสิ่งทุกสิ่งในโลก เมื่อทางโลก หรือสิ่งทั้งหลายมีภาวะเป็นอย่างไรกัน ถ้ายกกิเลสและวิสัยเหล่านั้นทิ้งหมดแล้ว ก็จะไม่เหลือสิ่งทีเรียว่านิพพาน กล่าวคือสภาพทรงอันข้ามจรดโลกโดยประการทั้งปวง เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งไม่ต้องอาศัยสิ่งใดปรุงแต่งและไม่ปรุงแต่งสิ่งใด เป็นที่พ้นของการปรุงแต่งทั้งปวง แต่ถ้าจะกล่าวตามผล นิพพานก็หมายถึงภาวะที่ปราศจากการถูกเผาผลาญ ปราศจากการถูกกดขี่

ทิมแทง ร้อยรัด ครอบงำ ผูกพันอะไรทั้งหมดเหล่านี้ เพราะ
 ว่า กิเลสทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้ร้อนนกร้อนใจต่างๆ นานา
 ได้ถูกทำลายให้หมดไปก่อนถึงภาวะที่เรียกว่านิพพาน นิพพาน
 เป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ไม่มีขอบเขต ไม่ต้องอาศัยการกินเนื้อที่
 ไม่ขึ้นอยู่กับกาลล่วงไปของเวลา หรือไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลา
 แต่อยู่ในลักษณะเป็นตัวของตัวเองชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนอะไร ๆ
 ในโลก แต่เป็นที่ดับของภาวะโลภ ๆ พุทฺธิในฐานะเป็นอุปมา ท่าน
 ให้นามว่าเป็นแดนที่ดับของสิ่งปรุงแต่งทั้งปวง จึงเป็นธรรมชาติ
 อิศระที่ปราศจากเครื่องผูกมัด ไม่มีการถูกทรมานกระทบกระแทก
 ทิมแทงโดยอะไร ๆ ทั้งสิ้น นี่ก็เป็นลักษณะของโลกุตตรธรรม
 ข้อสุดท้าย เป็นสิ่งที่ยุ่หมายถึงปลายทาง ของพระพุทธศาสนา
 เป็นเรื่องสุดท้ายของการปฏิบัติทางพุทธศาสนา

ดังได้บรรยายหลักแห่งพระพุทธศาสนา มาโดยลำดับ ๆ
 ว่าพุทธศาสนาถือวิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้สิ่งทั้งปวงถูก
 ท้องตามที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร สิ่งทั้งปวงสรรพภาพทามที่เป็น
 จริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวของตัวเอง แต่สิ่งทั้ง
 หลายยังหลงรักหลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของการยึดมั่น
 ที่ผิด ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา
 เพื่อใช้เป็นเครื่องสกัดกั้นการยึดมั่นนั้นเสีย อุปาทานนั้น

สิ่งหลง.ภาวะ หรือจับยึดที่ขันธ์ทั้งห้าคือรูป เวทนา สัญญา สังขาร
 วิญญาณ เมื่อรู้จักขันธ์ห้าตามที่เป็นอย่างจริง ก็สามารถจะเข้าใจ
 สิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่ายคลายความอยาก ไม่ยึดอะไร ติด
 อะไร และเราควรจะมีชีวิตอยู่อย่างที่เราเรียกว่า “เป็นอยู่ชอบ”
 คือให้วันคืนเต็มไปด้วยความปีติปราโมทย์ อันเกิดมาจากการกระทำ
 ที่ดีที่ถึงามที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วเกิดความระงับฟุ้งซ่าน
 เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดความ
 เบื่อหน่าย ความคลายออก ความหลุดพ้น และนิพพาน ได้ตาม
 ความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม หรือถ้าเราจะรีบเร่งทำให้ได้ผล
 เร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ เริ่มตั้งแต่มี
 ความประพฤติบริสุทธิ์ มีใจบริสุทธิ์ มีความเห็นบริสุทธิ์ เรื่อย
 ขึ้นไปจนถึงมีปัญญา คือความเห็นแจ้งบริสุทธิ์ในที่สุด ก็จะตก
 กิเลส ที่ผูกมัดคนให้ติดอยู่กับโลกออกเสียได้ เรียกว่าการบรรลุ
 มรรคผล ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นแนวสังเขปทั้งหมด
 ของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นจนปลาย ให้เห็นว่าหลักพุทธ
 ศาสนามีอยู่อย่างไร พร้อมกับแสดงหลักปฏิบัติไปในตัว

ทั้งหมดนี้ นับว่าเราได้ติดตามเรื่องมาตั้งแต่ต้นจนถึงผลสุดท้าย
 ของพระพุทธศาสนา เรื่องทั้งหมดก็ไปจบสิ้นตกลงที่นิพพาน
 ถึงหลักพุทธภาษิตที่ว่า “พระพุทธเจ้าทุก ๆ องค์ ย่อมถือว่า

นิพพานเป็นอุดมธรรม” ฉะนั้นเราจักต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ และให้ลุ่มถึงได้ตามสมควร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพุทธบริษัท คือ เห็นแจ้งหรือเข้าถึงกัณฑ์พุทธศาสนาจริง ๆ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นแต่ผู้รู้ หรือผู้เข้าใจในพุทธศาสนาเท่านั้น หากได้เป็นผู้เห็นแจ้งไม่ ฉะนั้น ทุกคนจะต้องไปพิจารณาคุณกิเลสของตัวเองให้เข้าใจ และพยายามไถ่ถอนออกไปเสียให้ได้ แม้ได้แต่ครั้งหนึ่ง ก็จักเกิดความรู้แจ้งขึ้นบ้าง เมื่อกิเลสครั้งหนึ่งมันหมดไปแล้วจริง ๆ ฉีผลคือเกิดความสะอาดปราศจากความชั่ว เกิดความสว่างจากความหลงผิด ความสงบทางจิตใจก็เกิดขึ้นแทน จึงขอแนะนำ พร้อมทั้งวิงวอน ให้ท่านทั้งหลายศึกษาพระพุทธานุศาสนานี้ใน อากาณเช่นนี้ เพื่อจะได้เข้าถึงพระพุทธานุศาสน์อย่างแท้จริง มิเสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพุทธานุศาสนา หรืออย่างน้อยก็ทำให้เราได้ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

—จบ—

(สำหรับผู้ที่พอใจในคำสอนพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุ
ควรอ่านหนังสือเล่มอื่น ๆ ขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาต่อไป)

การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด

เมื่อพิจารณาตามคำสั่งของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่า
การทำบุญที่สูงสุดนั้น คือการทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ให้
เขาได้รับความสุขสันต์ ด้วยการมีหัวใจอันสะอาดปราศจากกิเลส
สว่างจากความมัวเมาเข้าใจผิด สงบจากความเร่าร้อนแผดเผา
ในจิตใจ มีการเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่าง
ถูกต้องนั่นเอง การกระทำอื่น ๆ ไม่ได้บุญขั้นสูงสุด แม้จะบริจาค
เงินมากมายจนหมดเนื้อหมดตัวเพียงไรก็ตาม ดังจะยกตัวอย่าง
เช่นการสร้างโรงพยาบาล สร้างโรงเรียน การสร้างโบสถ์วิหาร
มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบคู่สัก ๒-๓ เรื่อง

การสร้างโรงพยาบาลเพื่อช่วยชีวิตคนทุกประเภท ตั้งแต่
สุภาพบุรุษ จนกระทั่งคนเกเรเกมมะเทรก ให้ได้รับการรักษา
พยาบาลนั้น จัดว่าเป็นการกุศลโดยไม่มีปัญหา แต่ไม่ใช่กุศล
อย่างสูง เพราะเป็นเพียงการรักษาคนไข้ให้รอดตาย เพื่อให้มี
ชีวิตอยู่สำหรับจะต้องทนทุกข์ทรมานอื่น ๆ ต่อไปตามเดิมเท่านั้น
มันเลยมีค่าเท่ากับชังคนไว้ให้ถูกทรมานอยู่ในโลก ไปตามเดิม
ตามความเห็นของพระอริยเจ้าท่านถือว่า แม้จะมีความไม่ทุกข์

ในทางกาย พอเป็นเครื่องสบายตาอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีภาวะที่น่า
 ทุสศในทางจิตหรือทางวิญญาณเท่าเดิม ถ้าใครสนใจในการ
 รักษาพยาบาล แล้วนอนใจพากันมัวเมาในการไม่มีโรค มีความ
 ประมาทหลงไหลแต่ในความสุขทางเนื้อหนังหนี่ง มีชีวิตอยู่ด้วย
 ความหลงยิ่งขึ้นไปอีกอย่างนั้นแล้ว ก็ไม่สามารถทำตนหรือโลกให้
 สงบได้ ฉะนั้นการช่วยคนให้เพียงรอดตายในทางร่างกายทำนอง
 นี้ จะเป็นทีชอบใจก็แต่พวกที่มัวเมาในสุขทางเนื้อหนังเท่านั้น
 พระอรียเจ้าอาจเพียงยิ้ม ๆ เพราะท่านเห็นว่าการทำงานเช่นนี้
 ก็เป็นเพียงการช่วยให้คนมีชีวิตอยู่ เพื่อมัวเมาหรือทนทุกข์
 ทรมาน ในวิฏสงสารไปตามเดิมและเท่าเดิม ฉะนั้นการสร้าง
 โรงพยาบาลจึงเป็นเพียงกุศลชนิกหนึ่ง แต่หาใช่เป็นเรื่องสูงไม่
 และจะไม่ใช่บุญกุศลชนสูงสุด เว้นไว้แต่จะมีการทำคนบวชใช้
 ให้มีความเห็นถูกต้องในทางธรรมะ รวมอยู่ด้วยเท่านั้น.

การสร้างโรงเรียนหรือสร้างมหาวิทยาลัยก็ทำนองเดียวกัน
 เป็นการกุศลจริง แต่ไม่ใช่กุศลสูง และยังจะกลายเป็นผลร้ายแก่
 สังคม ถ้านักเรียนมีแต่ความรู้ทางโลก ๆ ล้นเหลือ เห็นอความ
 มีศีลธรรม ไม่ใช่ความรู้ไปในทางที่ถูก เพราะคุณจิตใจตัวเอง
 ไม่อยู่ โลกที่มีแต่คนหนุ่มสาวที่แสนจะฉลาดปราษฎ์เปรี๊อง แต่
 ใช้ความรู้ผิดศีลธรรมหลงไปตามกิเลสชของตนนั้น จะเป็นโลกที่

บ้าเดือนไปอีกแบบหนึ่ง ร้ายยิ่งกว่าโลกของคนที่ไม่รู้หนังสือ
 แต่มีความสงบ ความฉลาดนั้นเหมือนอาวรมีคม ย่อมเป็น
 อันตรายอย่างยิ่ง ถ้ายันให้แก่ "คนบ้าเดือน" ชนิดใหม่ที่ว่า
 การมอบความรู้ให้เขาอย่างสิ้นเหลือเหนือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี
 โดยไม่พอเหมาะไปกับความสูงทางใจนั้น จะทำให้โลกนี้กลายเป็น
 เป็นนรกชนิดหนึ่งโดยไม่ต้องสงสัย โรงเรียนและมหาวิทยาลัย
 ทั้งหลายในโลกก็ยังแก้ปัญหานี้ไม่ตกอยู่ทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้วัน
 หนึ่งจะมากยิ่งขึ้น และผลที่เห็นอยู่ก็คือคนกำลังฉลาดในการหา
 ประโยชน์ใส่ตนอย่างเดียว เห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นกว่าสมัยที่คนไม่รู้
 หนังสือไปเสียอีก จึงเกิดความเดือดร้อนที่ลึกซึ้งซับซ้อนยิ่งขึ้น
 ฉะนั้นการศึกษาชนิดที่โลกเรากำลังให้กันอยู่ในบัดนี้ จึงยังไม่ใช่
 การศึกษาที่ถูกต้องแท้จริง และจะว่าเป็นการกุศลที่ดีจริงก็ยังไม่
 ยืนยันได้เลย แล้วจะถือว่าเป็นกุศลที่สูงสุดไปได้อย่างไร เพราะ
 มันอาจทำให้เด็กรุ่นหนุ่ม ๆ สาว ๆ ของพวกเรา กลายเป็นปีศาจ
 ที่มีรูปร่างท่าทางงามชดช้อยชนิดโคธชนิดหนึ่งเท่านั้น ถ้าคิด ๆ
 แล้วก็เห็นแพรวพราว แต่ในใจอาจไม่สูงไม่งามหรือไม่มีความ
 เป็นมนุษย์แม้แต่กระดิกเดียว ถึงการศึกษาสมัยนี้จะทำให้อยู่ที่
 กินดีทางวัตถุ แต่ก็ทำให้จิตใจต่ำเหลือประมาณ การที่ถือว่า
 เมื่อกายสูงแล้ว ใจก็จะสูงตามขึ้นเองนั้น ก็เป็นหลักของวัตถุนิยม

อย่างแรงกล้า ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดแห่งยุคปัจจุบันอันนำไปสู่สงคราม หรือยังผลให้เกิดลัทธิการเมืองชนิตนิยมซ้ายจัด ขวาจัดชั้นในโลก ลัทธิเหล่านี้ได้ถือหลักนี้เป็นอุดมคติกันอย่างรุนแรง ฉะนั้นการศึกษาวิชาทุกชนิดที่นำมนุษย์ไปสู่ลัทธิวัตถุนิยมอันแรงกล้า ย่อมหาใช้การศึกษาที่สามารถทำคนให้เป็น "มนุษย์" หรือเป็นอิสระจากกิเลสได้ไม่ และเมื่อกล่าวตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ก็ไม่ถือว่าเป็นการศึกษาเลย เว้นไว้แต่จะมีการอบรมนักศึกษาเหล่านั้น ให้มีความเข้าใจที่ถูกต้องในทางธรรมะรวมอยู่ด้วยเท่านั้น.

การสร้างโบสถ์วิหารวัดวาอารามและเจดีย์ ก็อย่างเดียวกัน ยังหาอาจจัดว่าเป็นการกุศลสูงสุดไม่ มิใช่ว่าประกวดประชันกันสร้าง โบสถ์ วิหารการเปรียญให้เต็มบ้านเต็มเมืองแล้วจะทำให้คนทั้งหลายเข้าถึงอริยสัจหรือก็เปล่า โบสถ์วิหารในสมัยนี้กำลังเป็นเพียงศิลปวัตถุ และเป็นที่พักอบพิริกรรมตามจารีตประเพณีเท่านั้น หาได้เป็นที่สำหรับทำให้คนเกิดความเห็นแจ่มแจ้งในสัจธรรม สมตามความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าไม่ โบสถ์ที่ลงทุนสร้างกันตั้งล้านบาทหรือเกินกว่านั้น ก็ยังไม่เคยทำให้ใครละจากมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) มาตั้งตนอยู่ในสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นถูก) เลยกลายเป็นสิ่งที่มิไว้คู่เล่นกันสวย ๆ

งาม ๆ พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอนคนตามพื้นดินตามป่าไม้ โดยไม่เคยเกี่ยวข้องกับโบสถ์ วิหาร หรือศาลาการเปรียญเหล่านี้ พระสาวกในสมัยต่อมาก็ยังไม่เคยเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ และท่านก็สามารถประกอบกิจพระศาสนาทุกชนิด และสามารถกลับหัวใจคนจากคำเป็นชาวได้อย่างมากมายนับไม่ถ้วน แต่ในสมัยที่แผ่นดินรกรุงรังไปด้วยสถาบันัตยกรรม และศีลปวัตตุดุประเท่ห์ เรากลับไม่ได้รับผลในทางจิตใจสมกับทุนรอนที่เราได้ลงไป อย่าหวังถึงธรรมะในชั้นปรมาตตปรัชญาที่ลึกซึ้งเลย แม้แต่เพียงศีลธรรมขั้นต้น ๆ ก็ปรากฏว่าตกต่ำเสื่อมทรามลงไปมาก ทั้งที่เราก็มีโบสถ์สวย ๆ ทวีจำนวนยิ่งขึ้นทุกที คนแก่ขนาดต้องถือไม้เท้าหรือต้องมีคนคอยระวังข้างเมื่อไปไหนมาไหน ก็ไม่ค่อยปรากฏตัวตามโบสถ์วิหาร หักกลับหาคุ้งง่ายตามบ่อนที่ไถ่ชนโคสนามแข่งม้ายิ่งกว่า ความงามและความมากมายของโบสถ์วิหาร กลับทำให้ผลผิดไปจากสิ่งที่คนเคยได้ในสมัยที่พระอรหันต์แห่งยุคพุทธกาลท่านใช้พื้นดินหรือป่าไม้เป็นที่กลับใจคน ทั้งนั้นก็เพราะว่าตัวโบสถ์หรือวิหารที่สวยงาม ๆ นั้นหาสามารถทำให้คนเข้าถึงเหตุผลได้ไม่ มีแต่จะทำคนให้หันไปทางยึดถือความศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่ในวัตถุ ฟุ้ง ฟ้อในทางประกวดประชัน จนกระทั่งสมภารเจ้าวัดและชาวพุทธ พวกนี้หมดเวลาในการเข้าถึงธรรมะ

ที่แท้ไป เพราะเหตุ^๕ในสมัยนี้ การท่องเที่ยวไปเพื่อสั่งสอน
 อย่างสมัยพุทธกาลก็ไม่ได้ เพราะภิกษุของเราคิดว่า หรือติด
 ธุระอันเกี่ยวกับตัว^๕คน^๕เอง ผลจึงเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยที่
 ไม่มีรั้วจะติดอย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุ^๕นี้แหละ สถาปัตยกรรม
 หรือศิลปวัตถุเหล่านี้ จึงกลายเป็นของเหลือเฟือ และไม่กระทำ
 คนให้เข้าถึงอริยสัจหรือนิพพาน อย่างมากก็เป็นเพียงเครื่อง
 ช่วยให้เราติดตัวเท่านั้น จึงไม่จัดว่าเป็นกุศลชั้นสูงสุด การให้
 ธรรมะเป็นทาน ซึ่งพระองค์ตรัสว่าชนะการให้ทั้งปวงนั้น ไม่
 จำเป็นจะต้องอาศัยการมีโบสถ์ หรือหีวิหาร ฉะนั้น การสร้าง
 ้วควาอารามโบสถ์วิหารศาลาการเปรียญพระเจดีย์ ฯลฯ จึงไม่
 ใช้การกุศลชั้นสูงสุด ฉะนั้นเราควรสร้างหัวใจมนุษย์ด้วยธรรมะ
 หรือจะสร้างวัตถุด้วยอิฐปูนกันดี? วัตถุมีรกหนา^๕ชั้นมากเพียงใด
 ก็ย่อมบังพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นองค์จริงของ
 พุทธศาสนา ให้หายไปมากขึ้นเพียงนั้น

การกุศลที่แท้จริงและสูงสุดนั้น คือการทำใหม่มนุษย์
 ใด^๕รู^๕ถึง^๕สง^๕ท^๕ม^๕น^๕ุ^๕ษ^๕ย^๕ค^๕ว^๕ร^๕ุ^๕ห^๕ร^๕อ^๕จ^๕ำ^๕เบ^๕น^๕ค^๕อ^๕ง^๕ร^๕ู^๕ และให้^๕ไ^๕ด^๕ี^๕ง^๕ส^๕ง^๕ท^๕
 ค^๕ว^๕ร^๕เข^๕า^๕ถึง^๕ห^๕ร^๕อ^๕จ^๕ำ^๕เบ^๕น^๕จะ^๕ต^๕อ^๕ง^๕เข^๕า^๕ถึง^๕ กล่าวคือธรรมะที่ทำให้
 จิตใจสูง ได้แก่การที่ใจมีความสะอาดปราศจากกิเลส ใจ
 สว่างปราศจากความเห็นผิด และใจสงบจากความทุกข์

ร้อนภายในทุกประการ จะรู้หนังสือหรือไม่รู้หนังสือก็ตาม
 จะมขวตสนหรือยาวก็ตาม จะมีโบสถ์สำหรับสวดมนต์
 ทำพิธีหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่สำคัญเท่าความสะอาด สว่าง
 สงบของจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นด่วน หรือต้องการก่อน
 สิ่งอื่นใดทั้งหมดทั้งสิ้น

เราควรเปิดองค์การ เผยแพร่คำสั่งสอนที่แท้จริงของพระ
 พุทธเจ้า หรือแม่บริการการกุศล ชนิดที่ทำให้คนมีความเห็นที่
 ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฏฐิบุคคล ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา
 หรือตามหลักความจริงสากลของธรรมชาติทางฝ่ายจิต ให้มากที่สุด
 ไม่ใช่เพียงสนใจแต่ทำให้คนรู้หนังสือหรือรอกตาย หรือมี
 โบสถ์วิหารสวย ๆ เอาไว้สำหรับสวดมนต์และโ้อวักกัน

ด้วยเหตุนี้แหละเราจะต้องรีบจัดตั้งองค์การที่จะช่วยทำคน
 ให้เป็นมนุษย์อย่างแท้จริง อันเป็นบุญเป็นกุศลชั้นสูงสุดจริง ๆ
 ซึ่งวิญญานทุกวิญญานกำลังต้องการ เพราะกำลังเราร้อนกันอยู่
 ทั่วทุกหัวระแหง โดยเหตุที่ชาติแกลนสถาบันที่มีอุตมคติชนิด
 ที่กล่าวมานั้นเอง เหตุที่ประเทศไทยเรายังค้อยในการเผยแพร่
 พระพุทธศาสนาหรือคนยังไม่มีศีลธรรมและความสงบสุขตาม
 แบบแห่งชาวพุทธให้สมชื่อ ก็เป็นเพราะไม่นิยมต่อการกุศลที่
 แท้จริงและสูงสุด หรือไม่กระทำกันให้เป็นล่ำเป็นสัน เหมือน

การกุศลที่ไม่แท้และไม่สูงสุด (แต่กลับไปเข้าใจกันว่าแท้จริงและสูงสุด เลยทำกันเสียอย่างฟุ่มเฟือยเหลือเฟือ) นั่นเอง ฉะนั้นเรื่องการกุศลที่แท้จริงและสูงสุด จึงเป็นสิ่งที่ควรหยิบยกขึ้นมาพิจารณาด้วยกันเสียใหม่ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนให้ถูกต้องหลักวิชา และอย่าประกอบด้วยความมั่งงาย ในขณะที่เรามัวสวเลวนอยู่กับการกุศลชั้นธรรมดา ๆ กันเท่านั้น ฉะนั้น ขอให้พวกเราชาวพุทธหันมาสนใจในการทำบุญทำกุศลประเภทที่ถูกต้อง และจะได้ประโยชน์อย่างสูงสุดกันสักพักหนึ่งเถิด

ทั้งหมดนี้ หากได้มีเจตนาจะขัดขวางคัดค้านการสร้างโรงพยาบาลโรงเรียนและวัดวาอารามไม่ แต่เป็นการกล่าวยืนยันว่า สิ่งเหล่านี้ยังมีใช้เป็นการกุศลชั้นสูง เพราะมันมีใช้การกุศลชั้นสูงสุดจริงๆ จึงกล่าวยืนยันและขอวิงวอนให้พวกเราทั้งหลายได้ช่วยกันหมักหมม ในการกระทำคุณให้มีความเห็นอันถูกต้องและให้มีความรู้ในหลักพุทธศาสนาที่แท้จริง ขอให้ชาวพุทธเขยิบเลื่อนชั้นกันอีกทีเถิด เขยิบจากการสร้างโรงเรียนโรงพยาบาลสร้างวัดวาอาราม มาเป็นการสร้างหัวใจคนให้ประกอบด้วยมนุษยธรรม อันเป็นการทำบุญทำกุศลอันสูงสุด ขอพวกเราจงรีบทำกันเสียโดยเร็ว และทำให้เป็นล่ำเป็นสันกันจริงๆ เถิด

พุทธทาสภิกขุ

คำเชิญชวน

ท่านผู้ใดมีความเมตตาปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้
เขาได้รู้คำสอนของพุทธศาสนาอย่างถูกต้องจนสามารถนำเอาหลัก
ธรรมมาดับความทุกข์ทางใจของเขาเองได้ ก็ขอได้โปรดพิจารณา
การทำกุศลที่สูงสุดด้วยการเผยแพร่หนังสือเล่มนี้ ซึ่งองค์การ
ฟื้นฟูพุทธศาสนาไม่สงวนลิขสิทธิ์ ในการที่ผู้ใดจะพิมพ์แจกเป็น
ธรรมทานในงานต่างๆ เช่น ในการบรรพชา การลาสิกขาเขต การ
ฉลองวันเกิด งานฌาปนกิจศพ การแจกเป็นของขวัญปีใหม่ ฯลฯ
หากผู้ใดไม่สะดวกที่จะจัดพิมพ์เอง องค์การก็มีเนื้อในของ
หนังสือเล่มนี้เอาไว้จำหน่าย และอาจรับช่วยเหลือในการพิมพ์
ข้อความเพิ่มเติม เพื่อให้งานลุ่ล่งไปในเวลาอันเร็ววัน ราคา
๑๐๐ เล่ม ต่อ ๓๕๐ บาท ๑,๐๐๐ เล่ม ราคา ๓,๐๐๐ บาท

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา

แนะนำหนังสือเรื่อง ธารชีวิต

“ธารชีวิต” เป็นเรื่องชีวิตจริง ๆ ของคน ๘ รายซึ่งไม่ซ้ำแบบกัน บางรายก็น่าสงสารจนผู้อ่านต้องน้ำตาไหล บางรายกลายเป็นมารของสังคม บางรายก็ร้ายปลายดี แต่กฎของ “กรรม” ก็มีไต่ละหน้าที่ของมัน คือใครทำดีก็ไต่ผลของความดี ใครทำชั่วก็ไต่ผลของความชั่วอย่างสาสมทีเดียว

“ธารชีวิต” จึงเป็นหนังสือสอนหลักพระพุทธศาสนาแบบง่าย ๆ เพื่กลุ่กเพื่กลุ่กน่าอ่าน เหมาะสำหรับเด็กและคนชรา หรือผู้ยังไม่เข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้ เป็นประเภทเดียวกันกับหนังสือ “ล้างสมอง” ขององค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา อันเป็นบันไดที่จะนำผู้อ่านไปสู่สังฆธรรม ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท

หนังสือเล่มนี้ อาจไปขัดกับคำสอนและการกระทำของภิกษุบางรูป ท่านจึงไม่ยอมให้ประชาชนทั้งหลายได้รู้ความจริงถึงแม้องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาจะเห็นใจ แต่ก็จำต้องเผยแพร่ของแท้ของจริง เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และประชาชนอันเป็นส่วนรวม

แนะนำหนังสือ "คู่มือมนุษย์"

ในบรรดาหนังสือทั้งหมดขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา หนังสือ "คู่มือมนุษย์" ได้รับความนิยมนิยมอย่างกว้างขวางมากที่สุด ไม่เคยปรากฏว่าผู้ใดได้อ่านแล้วจะไม่ชอบใจ ทั้งนี้ก็เพราะท่านพุทธทาสภิกขุได้บรรยายเรื่องอันสำคัญที่สุดที่มนุษย์ควรจะรู้ และควรจะปฏิบัติให้ได้ จึงจะไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพุทธศาสนา หากท่านผู้ใดไม่มีเวลาอ่านหนังสือเล่มอื่น ๆ ก็ขอใ้หาโอกาสอ่านหนังสือ "คู่มือมนุษย์" อย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง ยิ่งอ่านได้เร็วเท่าใด ก็จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของท่านมากเร็วขึ้นเท่านั้น เพราะจะได้ความรู้หลักพุทธศาสนาที่แท้ ทำให้บุุคคลกลายเป็นอริยบุคคล ให้พบความเป็นอิสระ และชัยชนะในชีวิต ให้ความสงบสุขทางใจอย่างนิรันดร เพราะได้รับสิ่งที่ประเสริฐสุดอันมนุษย์ที่มีปัญญาควรจะได้รับ ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท ๑,๐๐๐ เล่ม ๓,๐๐๐ บาท

หนังสือ "ล้างสมอง เล่ม ๑"

การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนใครแล้วได้ผล คือผู้ฟังได้บรรลุ
มรรคผลหรือนิพพานทันที ก็เพราะพระองค์เลือกสอนแต่
คนที่มีปัญญา และก่อนที่จะลงมือสอน พระองค์ก็ต้องล้างสมอง
เขาให้หมดจากความมงมงายเข้าใจผิดเดิม ๆ เช่นเกี่ยวกับการจะ
ข้อมผ้าให้กิดสีอะไร ๆ ก็จำเป็นจะต้องซักฟอกผ้าที่สกปรกนั้นให้
ขาวหรือสะอาดเสียก่อน ฉะนั้นการล้างสมองจึงเป็นเรื่องจำเป็น
ที่สุด ของผู้ที่ต้องการจะเข้าใจคำสอนของพระพุทธศาสนา

ประเทศไทยได้รับคำสอนของพระพุทธศาสนา มาราว
๒,๐๐๐ ปี แต่ผู้ที่ได้มรรคผลนิพพานนั้นก็น้อย ทั้งนี้ไม่ใช่
เพราะคนไทยไม่มีปัญญา แต่เป็นเพราะไม่ได้รับการล้างสมอง
ตามวิธีของพระพุทธเจ้า เมื่อไม่มีผู้ใดกล้าสอน องค์การฟื้นฟู
พุทธศาสนาจึงต้องบรรยายเสียเอง เพื่อเห็นแก่ผู้ที่อยากได้รับ
รสของพระธรรม และถึงแม้ว่าผู้ใดยังไม่มีปัญญาบารมีพอที่จะ
เชื่อหรือทำตามได้ เรื่องนี้ก็ยังไม่มีความซับซ้อน ส่วนผู้ที่มีปัญญา
ก็จะได้ดวงตาเห็นธรรม ดังเช่นปรากฏแก่คนในยุคพุทธกาล
ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท

แนะนำ

หนังสือ "ล้างสมองเล่ม ๒"

ที่พึ่งของชาวคริสเตียนและชาวอิสลาม ก็คือพระเจ้าองค์เดียวของพวกเขา แต่ที่พึ่งของชาวพุทธในปัจจุบันนี้ ปรากฏว่ามีมากมายน่าขกของเหลือเกิน จนเป็นที่ขยัมเยาะของคนต่างศาสนา ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นความมงงาย อันที่จริงเรื่องที่พึ่งของคนนั้น พระพุทธเจ้าท่านก็ได้สอนไว้อย่างชัดเจนแล้ว แต่ชาวพุทธสมัยนี้ไม่ยอมเชื่อพระองค์ ทั้ง ๆ ที่เขาก็อ้างตัวเองว่าเป็นชาวพุทธ ฉะนั้นหนังสือเล่มนี้จึงได้บรรยายถึงที่พึ่งของคนไว้อย่างละเอียด ซึ่งคงจะทำให้ผู้ที่มีปัญญาทั้งหลายไม่หลงผิดอีกต่อไป และจะไม่ถูกหลอกหลวงโดยคนที่มุ่งหาเงินจากประชาชนที่ไร้การศึกษาหรือสติปัญญา อย่างที่มีข่าวปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ ซึ่งเป็นที่น่าขายหน้าคนต่างศาสนาเป็นที่สุด ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท

แนะนำหนังสือ “ความงมงาย”

หนังสือเล่มนี้ บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “สารเสรี” ที่ล้มไปแล้ว และหนังสือพิมพ์ “บางกอกไทย” ซึ่งคนมีการศึกษาคิดเขาไม่อ่าน ได้วิจารณ์ว่าเป็นคำสอนที่ทำลายพุทธศานาย้ายพระภิกษุสงฆ์ และเหยียดหยามคนไทยทั่วประเทศ แต่หนังสือพิมพ์ “สยามรัฐ” และ “เอกภาพ” วิจารณ์ว่าเป็นคำสอนที่ทำลายสิ่งที่จะทำลายพระพุทธศาสนา ทำคนชั่วให้หมดไปจากเมืองไทย และคนทั่วไปควรสนใจอ่านให้มากขึ้น

ส่วนองค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาถือว่า ถ้าผู้ใดอ่านแล้วเห็นด้วยและปฏิบัติตามได้ทุกประการ ผู้นั้นเป็นพระโศกบัณฑิต ถึงกระแสนิพพานแล้ว และจะได้นิพพานแน่ๆ ภายใน ๗ ชาติ ผู้ใดอ่านแล้วไม่เกิดอารมณ์ขุ่นมัว ผู้นั้นเข้าใจคำสอนที่แท้ของพระพุทธศาสนา และมีหวังได้เป็นพระอริยบุคคลในชาตินี้ แต่ถ้าใครอ่านแล้วโกรธ ผู้นั้นเป็นคนโง่ และหมดหวังที่จะได้มรรคผลนิพพาน ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท ๑,๐๐๐ เล่ม ๓,๐๐๐ บาท

แนะนำหนังสือ

“ชาวพุทธควรเชื่ออย่างไร”

ในบรรดาธรรมปาฐกถาเรื่องสั้นๆ ของท่านเจ้าคุณพระ
มัญญานันทมุนี เรื่อง “ชาวพุทธควรเชื่ออย่างไร” เป็นเรื่อง
ที่มหาชนนิยมพิมพ์แจกในงานการกุศลต่างๆ อยู่เสมอ เพราะ
นอกจากจะเป็นหนังสือเล่มเล็กราคาถูกแล้ว ยังเป็นเรื่องสนุก
ขบขันทั้งๆ ทำให้เข้าใจหลักของพระพุทธศาสนาโดยไม่รู้
สึกตัว องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาถือว่าเป็นบันไดสำหรับให้ชาว
พุทธได้ไปสู่สัจธรรมชั้นสูง ถ้าจะเปรียบก็เหมือนการศึกษาชั้น
มัธยม ซึ่งจะเป็นทางนำไปสู่อุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยนั่นเอง

หนังสือเล่มนี้เป็นประโยชน์ในการทำคนให้เป็นสัมมาทิฐิ
ก็มีความเห็นถูกต้อง ไม่วกออกไปนอกแนวของพุทธศาสนา
อันจะทำให้ผู้นั้นหมดโอกาสได้ดวงตาเห็นธรรม อย่างที่กล่าว
เป็นก้นอยู่ทั่วประเทศไทย หนังสือ “ชาวพุทธควรเชื่ออย่างไร”
ราคาเล่มละ ๒ บาท ซึ่งเหมาะในการซื้อแจกเป็นธรรมทาน
๑๐๐ เล่ม ๑๕๐ บาท ๑,๐๐๐ เล่มก็ ๑,๐๐๐ บาท

หนังสือ "วิธปฏิบัติธรรม"

ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่ได้รับ มรรค ผล นิพพาน นั้น ส่วนมากไม่เคยเล่าเรียนปริยัติ หรือศึกษาธรรมะสูง เหมือนกับคนสมัยนี้ แต่บุคคลเหล่านั้น เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย คือ เมื่อได้ฟังคำชี้แจงของพระพุทธเจ้าพอสมควร เขาก็เริ่มมีความเห็นถูกต้องและเชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ไม่มีความดื้อออรัน ยึดมั่นในความเห็นเดิมๆ ของตน เขาไม่ติติครบาอาจารย์คนใด หรือเหล่าใด เขาไม่ยึดติดตำราคัมภีร์เล่มใดหรือปฎักใด เขาไม่ยึดติดลัทธิติใดหรือนิกายใด แต่เขามีความคิดเป็นอิสระ เมื่อพิจารณาเห็นว่าเรื่องใดประกอบด้วยเหตุผล และเมื่อทดสอบดูหรือปฏิบัติดู ก็เห็นจริงแจ่มแจ้งมากขึ้น เขาจึงเชื่อ คือเขาเชื่อโดยอาศัยปัญญา ไม่ใช่เชื่อโดยศรัทธาเลื่อมใส บุคคลประเภทนี้จึงได้ มรรค ผล หรือนิพพาน โดยไม่ยากนัก

หนังสือเล่มนี้ได้แนะวิธปฏิบัติธรรมสำหรับฆราวาส ซึ่งผู้อ่านที่อาศัยปัญญาเป็นเครื่องนำแล้ว จะได้รับประโยชน์มาก โดยไม่ต้องไปนั่งหลับตาภาวนาอะไร ให้เสียเวลาราคาเล่มละ ๔ บาท ๑๐๐ เล่มราคา ๒๘๐ บาท

แนะนำหนังสือ "ล้างสมอง เล่ม ๓"

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมืองไทย อย่างที่ไม่เคยมีใครบรรยายมาก่อน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ส่วนมากก็คือปรากฏการณ์ตามธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งคนที่ไม่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับเรื่องดินฟ้าอากาศ เรื่องแม่เหล็ก ไฟฟ้า แสง เสียง ฯลฯ ย่อมคิดไม่ออกและนึกไม่ถึงเอาเลยที่เดียว ว่าปรากฏการณ์นั้น ๆ มันมีสาเหตุเนื่องมาจากอะไร เมื่อไม่รู้จักเลยเขาเอาง่าย ๆ ว่าเป็นเรื่องผีสิงเทวดาหรือพระเจ้าเป็นเจ้าบ้านศาล ไกรนับถือศาสนาอะไร ก็เหมาเอาว่าเป็นปาฏิหาริย์ของศาสนาของตน ความมงงายเช่นนี้เกิดขึ้นจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดการศึกษา ฉะนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดจากอะไร ท่านจะรู้ได้จากหนังสือเล่มนี้ ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ๓๕๐ บาท หนังสือเล่มนี้จะให้ความรู้แก่ท่านอย่างที่ท่านไม่เคยรู้มาก่อน และจะทำให้ท่านหมดความกลัวหรือไม่คิดหวังพึ่งสิ่งแปลกประหลาดอะไร ๆ อีกต่อไป อันเป็นความมุ่งหมายของพระพุทธรศาสนา

ศึกษาพุทธธรรม

หนังสือเล่มนี้ เป็นคำสอนเรื่องหลักพระพุทธศาสนา
ขั้นต้น ๆ และอย่างง่าย ๆ แสดงโดยพระปัญญาอันหมั่น
(ปัญญาอันทกิกขุ) แก่นักศึกษาของจุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ท่านปัญญาอันทะบรรยาช
ธรรมะเรื่องใด ก็เป็นที่พอใจของผู้ฟังที่มีปัญญาทั้งหลาย
เพราะท่านใช้ถ้อยคำสำนวนที่ทุกคนเข้าใจ และไม่มีเรื่อง
เหลวไหลหลอกลวงปะปนอยู่เลย แม้จะเป็นคำสอนหลัก
พระพุทธศาสนาเบื้องต้น ซึ่งชาวพุทธทุกคนน่าจะต้องรู้ แต่
ก็ปรากฏว่าชาวพุทธไทยส่วนมากก็ยังไม่เคยรู้ ฉะนั้นการสอน
พุทธศาสนาในเมืองไทยที่แล้ว ๆ มา หรือแบบที่คนอื่นกำลัง
สอน ๆ กันอยู่ในขณะนี้ จึงไม่ได้รับผล โดยสังเกตได้จาก
ว่าคนมีความเห็นแก่ตัวจัดมากขึ้นทุกวัน ๆ ประกอบอาชีพ
กรรมมากขึ้นทุกที ๆ ไม่ว่าเขาจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ขนาดใด
หนังสือเล่มนี้ จึงเป็นเล่มที่ทุกคนควรอ่าน และใช้แจกเป็น
ธรรมทาน ราคาเล่มละ ๒ บาท ๑๐๐ เล่ม ๑๕๐ บาท

แนะนำหนังสือ “วิธีระงับดับทุกข์”

พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันอยู่บ่อย ๆ ว่า พระองค์สอนแต่เรื่องความทุกข์และวิธีดับทุกข์เท่านั้น เรื่องอื่น ๆ นอกจากนั้น พระองค์ไม่สอน เพราะพระองค์เห็นว่าไม่ใช่เรื่องสำคัญที่คนควรจะต้องรู้เสมอไป ถึงใครจะรู้เรื่องอื่น ๆ เหล่านี้ก็ไม่ใช่ว่าจะทำความทุกข์ใจของเขาให้หมดไปหรือลดน้อยลงไปได้ เขาจึงมีความทุกข์ตลอดชาติ ด้วยเหตุนี้องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาจึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “วิธีระงับดับทุกข์” เผยแพร่แก่ประชาชน เพราะปรากฏว่าวงการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยนี้ ดูไม่สนใจที่จะสอนเรื่องวิธีระงับดับทุกข์ของประชาชน มัวไปสอนแต่เรื่องอื่น ๆ ที่เขาเห็นว่าจะให้ประโยชน์ตอบแทนแก่ผู้สอนเสียมากกว่าที่จะประกาศสัจธรรม ชาวพุทธไทยจึงยังเต็มไปด้วยความทุกข์นานาประการ ไม่สมกับที่มานับถือพระพุทธศาสนาเลย พระพุทธศาสนาจึงยังไม่แสดงผลเท่าที่ควร ฉะนั้นท่านผู้ใดมีความทุกข์ และอยากจะดับทุกข์ของท่าน ก็ควรอ่านหนังสือ “วิธีระงับดับทุกข์” ตามวิธีพระพุทธองค์ทรงสอนไว้ องค์การฯ พิมพ์จำหน่ายในราคาเล่มละ ๘ บาท หรือ ๑๐๐ เล่มต่อ ๔๐๐ บาท

แนะนำหนังสือ “เรียนลัดพุทธศาสนา”

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาตระหนักอยู่ว่าชาวพุทธไทยส่วนมากยังไม่เข้าใจหลักของพระพุทธศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งก็ในหมู่ผู้มีอายุมากทั้งฆราวาสและบรรพชิต และการที่จะไม่บอกท่านตรง ๆ ว่าท่านยังไม่รู้จักพุทธศาสนาที่แท้ก็ยังเป็นเรื่องที่ทำไม่ได้ จะแนะนำให้อ่านหนังสือหลายเล่มท่านก็ไม่มีเวลาอ่าน เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ซึ่งจะให้ไปนั่งเรียนกับเด็ก ๆ ก็ย่อมไม่เหมาะ จึงต้องใช้วิธีเรียนลัดหรือกวดวิชากันเป็นพิเศษเป็นส่วนตัวเองที่บ้าน

หนังสือ “เรียนลัดพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์เช่นนี้ กล่าวคือสำหรับผู้ใหญ่ที่ไม่อยากอ่านหนังสือหลายเล่ม หรือที่อายุไม่อำนวยให้ได้ศึกษารธรรมะได้นานปีอย่างคนหนุ่มคนสาวทั้งหลาย เพราะหนังสือเล่มนี้เล่มเดียวก็สามารถทำให้ผู้อ่านจับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ทั้งหมด ไม่ต้องไปเสียเวลาศึกษารธรรมะจากที่ไหน ๆ อีก ทั้งยังจะใช้เป็นเครื่องวัดความรู้ของท่านว่าผิดถูกอย่างไร อย่างน้อยถึงแม้ท่านจะจากโลกนี้ไปก็ยังได้ชื่อว่าเกิดมาพบพระพุทธศาสนาที่แท้ ด้วยการเสียเงินค่าหนังสือเพียงเล่มละ ๘ บาทเท่านั้น ๑๐๐ เล่มราคา ๘๐๐ บาท

ตำราดูพระภิกษุ

- ๑ เป็นข้อความคัดออกมาจากพระไตรปิฎก
- ๑ เป็นพระพุทธานุญาตเกี่ยวกัับอนาคตภพของพุทธศาสนา
- ๑ เป็นคำกระหนาบนักบวชที่ละเมิดศีลและวินัย
- ๑ เป็นการข่มหรือหย่อนยิ่งใหญ่มากนักบวชที่ด
- ๑ เป็นวิธีขจัดสิ่งสกปรกให้ออกไปจากวงการคณะสงฆ์
- ๑ เป็นคู่มือของภิกษุที่ครองการมรรค ผล นิหพาน
- ๑ เป็นตำราควรรอ่านของภิกษุบวชใหม่
- ๑ เป็นทางให้ทายกได้เลือกเนอนาบุญที่แท้
- ๑ เป็นการแก้ปัญหาลังคมที่หมกหมมมานาน
- ๑ เป็นข้อมปรากฏการที่จะคุ้มครองพระพุทธศาสนา

ราคา ๕ บาท

แนะนำหนังสือเรื่อง “จิตว่าง”

เรื่อง “จิตว่าง” เป็นเรื่องสูงสุดของพระพุทธศาสนา และมีสอนอยู่เพียงศาสนาเดียวในโลก ศาสนาอื่น ๆ ยังไม่มีสติปัญญาหรือคุณธรรมสูงพอ ที่จะค้นคิดถึงเรื่องอันลึกซึ้งเช่นนี้ได้ จึงน่าจะเป็นที่สนใจของผู้มีปัญญาทั้งหลายจะได้อ่านและพิจารณา ถู และหากคนชั้นผู้นำ ผู้ปกครองประเทศชาติ ตลอดจนข้าราชการ พ่อค้าประชาชน ได้มีความรู้เรื่องนี้แล้ว ความสันติ และความสมบูรณ์พูนสุข ก็ย่อมจะบังเกิดขึ้นในประเทศนั้น ๆ แน่นอน ภิภษุใดได้ศึกษาและได้ปฏิบัติเรื่อง “จิตว่าง” ก็จะเป็นพระอริยสงฆ์ การเผยแผ่คำสอนเรื่อง “จิตว่าง” จึงเป็นการประกาศคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องสุดท้าย เพราะพระพุทธเจ้า ท่านตรัสไว้เองว่า เรื่อง “จิตว่าง” นี้ เป็นเรื่อง ที่พระองค์สอนแก่ผู้เดียวเท่านั้น ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ราคา ๓๕๐ บาท ๑,๐๐๐ เล่มราคา ๓,๐๐๐ บาท เรื่อง “จิตว่าง” นี้ คนที่ไม่รู้จักพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งหรือคนไม่ใช้ปัญญา กำลังโต้แย้งคัดค้านความเห็นของท่านพุทธทาสอย่างรุนแรง

แนะนำหนังสือ "ตอบปัญหาแก่กลุ่ม"

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ได้ปรับปรุงหนังสือ "ตอบปัญหาแก่กลุ่ม" ให้กระชับยิ่งขึ้น โดยพิมพ์อย่างประหยัดหน้ากระดาษ เพื่อเพิ่มคำถามและคำตอบขึ้นอีกเป็น ๒ เท่าจากของเดิม เลือกพิมพ์แต่คำถามที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่คนทั่วไป และเป็นคำถามที่มีผู้ชอบสงสัยถามกันเสมอ ๆ

ส่วนท่านธัมมานันทภิกขุ ก็ได้แก้ไขคำตอบบางเรื่องให้อยู่ในระดับสูงขึ้นไป ตามระดับสติปัญญาของผู้ที่อ่านหนังสือธรรมะขององค์การ ฯ ซึ่งเริ่มไหวตัวสนใจในสัจธรรมที่แท้จริง ชาวพุทธผู้มีปัญญาเริ่มไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ อย่างเช่นแต่ก่อน ฉะนั้น คำตอบปัญหาของท่านธัมมานันทะ จึงเป็นประเภทที่หาฟังได้ยากจากปากของภิกษุไทย ซึ่งจะพิสูจน์ได้ก็ต่อเมื่อได้อ่านหนังสือเล่มนี้จบลงด้วยการพิจารณาพิเคราะห์

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาพอใจในคำตอบของท่านธัมมานันทภิกขุมาก จึงอยากชักชวน ให้ชาวพุทธทุกคนได้อ่านเป็นการปูพื้นฐานความรู้ที่จะเข้าใจหลักธรรมชั้นสูงต่อไป ราคาเล่มละ ๕ บาท ๑๐๐ เล่ม ราคา ๓๕๐ บาท

หนังสือธรรมะ อันประกาศคำสอนของพระพุทธเจ้าที่แท้
จริง ซึ่งองค์การพิมพ์พระพุทธศาสนาฯ ได้จัดพิมพ์แล้วคือ

๑. คู่มือมนุษย์	๕ บาท
๒. ความงมงาย	๕ บาท
๓. ล้างสมอง เล่ม ๑	๕ บาท
๔. ล้างสมอง เล่ม ๒	๕ บาท
๕. วิธระงับศัพททุกข	๕ บาท
๖. เรือนฉันทุทธศาสนา	๕ บาท
๗. ชาวพุทธควรจะทำอย่างไร	๒ บาท
๘. กลัวสิ่งหมองไม่เห็น	๒ บาท
๙. ชารชีวิต	๕ บาท
๑๐. ตอบปัญหาหนักอึ้ง	๕ บาท
๑๑. ล้างสมอง เล่ม ๓	๕ บาท
๑๒. วิวาทะในเรื่องจิตว่าง	๑ บาท
๑๓. จิตว่าง	๕ บาท
๑๔. ทศนาจรคว่ำจิตว่าง	๒ บาท
๑๕. การปฏิบัติธรรม	๕ บาท
๑๖. ล้างสมองเล่ม ๔	๕ บาท

ซื้อถึง ๕๐ เล่ม ลด ๒๐ % ซื้อถึง ๑๐๐ เล่ม ลด ๓๐ %
ซื้อถวายภิกษุอาพาธที่ ร.พ. สงฆ์ พระนกร ลด ๕๐ %

(ขอค่าส่งทางไปรษณีย์ลงทะเบียนครั้งละ ๒ บาท)

(ขนาดตีหรือเร็กไปรษณีย์ ส่งที่ป.ณ. พระโขนง พระนกร)

โปรดส่งชื่อทางจดหมายได้ที :-

นายบุญ จงประเสริฐ

๑๗๖ ซอยสันติคาม (ซอยแยก ๑) ถนนสุขุมวิท
ต. สำโรงเหนือ หมู่ ๑ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา จะมีหนังสือ
ออกใหม่ๆ เสมอ ขอผู้สนใจได้ จม.
สอบถามเป็นกรงคาร

หนังสือองค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาได้อัฒม์ คือ

๑	คู่มือมนุษย์	๕	บาท
๒	ความงมงาย	๕	”
๓	ล้างสมอง เล่ม ๑ (เทวดาในทัศนะของชาวพุทธ)	๕	”
๔	ล้างสมอง เล่ม ๒ (เทพของคน)	๕	”
๕	ล้างสมอง เล่ม ๓ (ปฏิรูปคำสอนพุทธศาสนา)	๖	”
๖	ล้างสมอง เล่ม ๔ (ธรรมะนอกวัด)	๕	”
๗	ชาลชีวิต	๕	”
๘	ตอบปัญหาแก้คุ้ม	๕	”
๙	จิตว่าง	๕	”
๑๐	วิษัระงับดับทุกข์	๖	”
๑๑	เวียนลัดพุทธศาสนา	๖	”
๑๒	ศาสนาสำหรับปัญญาชน	๖	”
๑๓	การปฏิบัติธรรม	๔	”
๑๔	วิวาทะในเรื่อง “จิตว่าง”	๓	”
๑๕	ทัศนจักรด้วยจิตว่าง	๒	”
๑๖	ชาวพุทธควรเชื่ออย่างไร	๒	”
๑๗	พุทธศาสนาที่แท้	๒	”
๑๘	ศึกษาพุทธธรรม	๒	”

} = ไครเห็นผิด ๕ บาท

๑๙	ภคินีในตัวเอง, ข้าราชการ, นักการเมือง	๒	บาท
๒๐	สิ่งที่เรายังเข้าใจกันไม่ได้	๒	"
๒๑	แนะนำคำตอบข้อถามพุทธธรรมบางเรื่อง	๒	"
๒๒	ภาษาธรรมต่างกับภาษาคน	๒	"
๒๓	เกิดมาแล้วควรทำอะไร, มีศาสนาทำไม	๒	"
๒๔	พุทธธรรมกำมือเดียว	๒	"
๒๕	สิ่งที่เรายังสนใจกันน้อยไป	๑	"
๒๖	วันวิสาขบูชาในทัศนะของปัญญาชน	๑	"
๒๗	อุปสรรคแห่งการเข้าใจธรรมะ	๕	"
๒๘	กลัวสิ่งที่มองไม่เห็น	๒	"

ซื้อถึง ๕๐ เล่ม ลด ๒๐% ซื้อถึง ๑๐๐ เล่ม ลด ๓๐%

(ชอค่าส่งทางไปรษณีย์ลงทะเบียนครั้งละ ๒ บาท)

(ธนาคารหรือเช็คไปรษณีย์ ส่งจ่ายที่ บ.ณ. สมุทรปราการ)

โปรดส่งชื่อทางจดหมายได้ที่:-

นายปุ่น จงประเสริฐ

๑๗๖ ซอยสันติคาม (ซอยแยก ๑) ถนนสุขุมวิท

ต. สำโรงเหนือ หมู่ ๑ อ. เมือง จ. สมุทรปราการ

(โปรดเขียนชื่อและที่อยู่ของท่านอย่างชัดเจนทุกครั้ง)

ศาสนาจะอยู่ได้เพราะการช่วยเผยแผ่ธรรมเท่านั้น

พิมพ์ ร.พ. อักษรสมัย 7/1-3 ถนนราชบพิธ กรุงเทพฯ 2
นายอิทธิพล ชนสัมพันธ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2515 โทร. 224141